

Revija Socialna pedagogika izdaja Združenje za socialno pedagogiko - slovenska nacionalna sekcija FICE. Revija izhaja četrtletno. Vse izdajateljske pravice so pridržane.

Socialna pedagogika is a quarterly professional journal published by Association for social pedagogy - Slovenian national FICE section.

Naslov uredništva je:
Address of the editors:

Združenje za socialno pedagogiko
Uredništvo revije Socialna pedagogika
Kardeljeva pl. 16 (pri Pedagoški fakulteti)
1000 Ljubljana
tel: (01) 589 22 00 ; Fax: (01) 589 22 33
E-mail: bojan.dekleva@guest.arnes.si

Urednika:
Co-Editors:

Bojan Dekleva (glavni urednik; Ljubljana)
Alenka Kobolt (odgovorna urednica; Ljubljana)

To številko uredila:
This issue edited by:

Alenka Kobolt

Uredniški odbor sestavljajo:
Members of the editorial board:

Josipa Bašić (Hrvaška, Croatia)
David Lane (Velika Britanija, Great Britain)
Margot Lieberkind (Danska, Denmark)
Leo Ligthart (Nizozemska, The Netherlands)
Marta Mattingly (ZDA, USA)
Friedhelm Peters (Nemčija, Germany)
Vinko Skalar (Slovenija, Slovenia)
Mirjana Ule (Slovenija, Slovenia)
Sonja Žorga (Slovenija, Slovenia)

Uredniški svet sestavljajo:
Members of advisory board:

Lučka Babuder
Mojca Bekš
Brane Franzl
Borut Kožuh
Bojana Silahić
Ivo Škoflek
Jožica Tolar
Darja Zorc-Maver

Oblikovanje in prelom:
Naslovnica:

Nenad Maraš
Bojan Dekleva

Lektorirala:
Angleški prevodi:
Tisk:

Katarina Mihelič
Metka Čuk
Tiskarna Vovk

Letnik XI, 2007, št. 2
Vol. XI, 2007, No. 2
ISSN 1408-2942
Spletni naslov: <http://www.zzsp.org>

Naročnina na revijo za leto 2007 je 25 EUR za pravne osebe. Naročnina na revijo je za člane Združenja vključena v članarino.

Izdajanje revije v letu 2007 finančno podpirata Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije ter Ministrstvo za šolstvo in šport RS.

Članke v reviji abstrahirata in indeksirata *Family Studies Database* in *Sociological Abstracts*.

Kazalo/Contents

Tematska številka: Družina

<i>Alenka Kobolt</i> Družinam, da bi odkrile moč za spreminjanje in rast	141	<i>Alenka Kobolt</i> To families, for developing power to change and grow
Izvirni znanstveni članki		Empirical articles
<i>Antonija Žižak</i> <i>in Nivex Koller - Trbovič</i> Temna stran družinskega življenja v doživljanju otrok in mladostnikov	147	<i>Antonija Žižak</i> <i>and Nivex Koller - Trbovič</i> The dark side of family life for children and adolescents
<i>Martina Ferič - Šlehan</i> <i>in Josipa Bašič</i> Starši in mladostniki o odnosu do tveganih oblik vedenja in načinov discipliniranja	171	<i>Martina Ferič - Šlehan</i> <i>and Josipa Bašič</i> Parents and adolescents on their attitude towards risky behaviours and the discipline methods applied
<i>Maja Tratar</i> Rojstvo – izziv partnerskega odnosa	189	<i>Maja Tratar</i> Birth – a challenge of the partnership
Pregledni znanstveni članek		Theoretical article
<i>Olga Poljšak Škraban</i> Pojmovanja “normalnosti” procesov v družini; funkcionalnost in kompetentnost družinskega sistema	213	<i>Olga Poljšak Škraban</i> The concept of ‘normality’ in the family processes; functionality and competence of the family system
<i>Nataša Stražar</i> Bolečina in izziv ločitvenega procesa	237	<i>Nataša Stražar</i> The pain and the challenge of the divorce process
Strokovna članka		Professional articles
<i>Estera Dvornik</i> Vpliv prizadetosti ali hude bolezni otroka na partnerski odnos njegovih staršev	261	<i>Estera Dvornik</i> How impairment or a serious child’s disease affects the parents’ relationship
Prikaz knjige		Book review
<i>Barbara Purkart</i> Matej Sande, Bojan Dekleva, Alenka Kobolt, Špela Razpotnik in Darja Zorc-Maver (uredniki): Socialna pedagogika: Izbrani koncepti stroke	273	<i>Barbara Purkart</i> Matej Sande, Bojan Dekleva, Alenka Kobolt, Špela Razpotnik and Darja Zorc-Maver (eds.): Social pedagogy: Selected professional concepts
Navodila avtorjem	279	Instructions to authors

Družinam, da bi odkrile moč za spreminjanje in rast

To families, for developing power to change and grow

Alenka Kobolt

Uvod

Alenka Kobolt, dr. soc. ped., Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva pl. 16, 1000 Ljubljana.

Tematska številka, ki smo jo kratko poimenovali kar DRUŽINA, je plod raziskovalnega in strokovnega dela učiteljev na oddelku za Socialno pedagogiko Pedagoške fakultete v Ljubljani in istoimenskega oddelka Edukacijsko-rehabilitacijske fakultete v Zagrebu, prav tako pa tudi rezultat raziskovalnega in strokovnega dela diplomantk socialne pedagogike, študentke magistrskega študija in strokovne delavke iz prakse.

Prispevki iz različnih zornih kotov osvetljujejo kompleksno in dinamično dogajanje v družinski skupini, eni izmed najbolj pomembnih človekovih skupin. Brez sodelovanja mladih in njihovih staršev, ki so aktivno prispevali k nastanku prispevkov bodisi z odgovori na anketne vprašalnike ali v pogovorih z raziskovalci, prispevkov ne bi bilo. Zato jim velja zahvala, da so omogočili vpogled v družinske dinamike in v svoja ne vselej pozitivna občutja in doživljanja, povezana z dogajanjem v njihovih družinah.

Družina – nebo ali pekel?

Vernik je prišel k preroku Eliasu. Vprašati ga je želel o peklu in nebesih, kajti po tem je želel uravnnavati svoje življenje. »Kje so nebesa in kje je pekel?« ga je vprašal, vendar mu prerok ni odgovoril.

Pač pa ga je prijel pod roko in ga začel voditi po zavitih stopnicah palače.

Pod močnim portalom sta vstopila v veliko sobano. Tam se je gnetlo veliko ljudi, bogatih in revnih, nekateri so bili v revnih capah, drugi okrašeni z dragimi kamni.

Na sredi sobane je na odprtem ognju stal kotel, v njem se je kuhala vroča juha, katere vonj je napolnjeval prostor. Okoli kotla se je gnetla množica ljudi, ki so vsak zase želeli priti do obroka. Vernik se je začudil, kajti žlice, ki so jih ljudje držali v rokah, so bile tako velike kot oni sami. Vsak zase so poskušali zajeti z žlico vročo juho. Neuspešno, saj so se pri tem gnetli ter sebe in drug drugega polivali z vročo juho. Prerok Elias je verniku rekel: »To je pekel.«

Zapustila sta dvorano in se napotila naprej.

Po zavitih stopnicah sta prišla do druge dvorane. Tudi v tej je bilo veliko ljudi. Tudi tu je na sredi dvorane stal velik kotel na odprtem ognju. Tudi tu so bili ljudje, ki so se hranili. Vendar tako, da sta dva skupaj držala veliko žlico in si tako pomagala pri zajemanju hrane iz kotla. Če sta bila prešibka, da bi to storila sama, se jima je pridružil tretji in jima pomagal. Čakajoči so se hranili šele takrat, ko so bili prvi siti. »To so nebesa,« je rekel Elias.

(Peseschkian, 1982; prevedla A. Kobolt)

Ta več tisoč let stara zgodba, ki je potovala od generacije do generacije z ustnim izročilom, govori o tem, da je pekel povsod tam, kjer partnerja, družina, skupina ali narodi delajo drug mimo drugega in drug proti drugemu. In da so nebesa tam, kjer se znajo posamezniki in skupine sporazumevati, sodelovati.

Vsaka družina nosi v sebi nekaj pekla in nekaj nebes.

Vsaka družina pa ima tudi možnost izbire. Kako velika priložnost je ta izbira, nam kaže življenje posameznika, para, družin, skupin, narodov. Kaže tudi, da se ljudje le stežka naučimo ustvarjanja nebes.

Covey (1998), avtor svetovne uspešnice 7 navad zelo uspešnih družin že s pomenljivim naslovom namigne, da je družinsko življenje tudi stvar učenja ustreznih navad. Navad o tem, kako drug drugemu sporočamo svoja pričakovanja, potrebe, skratka kako komuniciramo. Govori o tem, da ni nič hudega, če smo v družinah velikokrat na napačni poti, pomembno je, da jo prepoznamo. To nam daje priložnost, da se vedno znova vračamo na pravo smer. Kljub storjenim napakam obstajajo številne priložnosti, da jih popravimo, se začnemo drug do drugega vesti drugače, se drug drugemu opravičimo in usmerimo družinsko življenje v smer prilagajanja, medsebojnega upoštevanja, a tudi pogajanja o pravilih.

Tematski članki, zbrani v tej številki, se ne ukvarjajo zgolj s „sončnimi“ platmi družin, ali če ostanemo pri uvodni metafori – z „nebesi“ v družinah. Z osvetljevanjem temnih plati družinskega življenja ali metaforično pekla, ki ga doživljamo tako v svojih kot manj vpleteno tudi v tujih družinah oziroma družinah, s katerimi smo strokovno povezani, skušamo avtorice pokazati na zaplete, ki lahko družine potegnejo v ples nerešljivih konfliktov, zamer, prizadetosti in travm.

Prispevek Antonije Žizak in Nivex Koller - Trbovič je nastal na osnovi raziskovalnega projekta Socialnopedagoške diagnoze in sodelovalno načrtovanje intervencij, v katerem so mladostniki v procesu diagnostičnega postopka v specialni (diagnostični) ustanovi ali v času bivanja v stanovanjskih skupinah in zavodih pripovedovali o svojem življenju, o družinah in tem, kako so doživljali svoje odraščanje. Usmeri nas v temne strani (psihosocialne patološke pojave), omogoči razumevanje družinskega dogajanja skozi optiko mladih. Udejanja sodelovalno paradigmo v procesu diagnosticiranja in načrtovanja intervencij. S tem daje osnovo za strokovno delo z družinami, saj omogoči razumevanje družinske dinamike in vpliva travmatskih dogodkov na vedenje otroka/mladostnika, s čimer daje izhodiščno razumevanje za oblikovanje individualnega dela in dela z družino.

Tudi prispevek Martine Ferić - Šlehan in Josipe Bašić z naslovom Starši in mladostniki o odnosu do tveganih oblik vedenja in načinov discipliniranja temelji na raziskovalnem projektu, ki pa je tokrat za razliko od prvih dveh prispevkov usmerjen v področje preventivnega dela. Zajel je namreč mladostnike (dijake) in njihove starše na celotnem istrskem področju. S pomočjo anketnih vprašalnikov so tako dijaki kot starši odgovarjali na vprašanja, ki se nanašajo na reakcije staršev na tvegana (rizična) vedenja mladih, kot so: uživanje alkohola in drog, zgodnji in nezaščiteni spolni odnosi, izostajanje iz šole in druga nedovoljenega vedenja. Avtorice nas seznanijo tudi z rezultati, ki govorijo o starševski vlogi in o tem, kako dosledni so starši v postavljanju pravil in discipliniranju ter na kakšen način v družinah z mladimi obravnavajo (se pogovarjajo) tako o prej naštetih vedenjskih oblikah kot o drugih pomembnih temah odraščanja. Prispevek je zanimiv za širšo strokovno javnost in nenazadnje tudi za starše, saj nas kot starše in vzgojitelje opogumlja v drži usmerjanja, vodenja in fleksibilnega starševstva, ki mladim zagotavlja potrebno varnost.

Maja Tratar v prispevku, nastalem na osnovi diplomskega dela Rojstvo – izziv partnerskega odnosa, poseže na začetek družinskega cikla. V čas, ko se diadni partnerski odnos sreča s prihodom tretjega člana, kar ključno spremeni tako strukturo kot organizacijo življenja, poseže pa seveda tudi na odnosno in čustveno raven družine. Avtorica nas seznanja z nastalimi spremembami in načini uspešnega spoprijemanja ter novo razporeditvijo družinskih vlog, predvsem pa partnerskega odnosa.

Sledi prispevek Olge Poljšak - Škraban z naslovom Pojmovanja "normalnosti" procesov v družini; funkcionalnost in kompetentnost družinskega sistema. Članek bralca seznanja s sistemskim okvirom razumevanja družinskega dogajanja, pri čemer se osredotoči na funkcionalnost družin in spremembe, ki jih je v zadnjih desetletjih doživela družinska skupina. Avtorica utemeljeno trdi, da prav družbene in življenjske spremembe prinašajo vrsto problemov, na katere družine pogosto niso pripravljene, a se z njimi hočeš nočeš morajo spoprijeti. Družine, ki uspejo na poti spreminjanja in dogovarjanja ohraniti dobro komunikacijo, ali kakor bi rekel že

omenjeni avtor Covey (1998), vedno znova pravilno naravnajo smer razvoja, lahko razumemo kot funkcionalne in kompetentne družine, in te se s spremembami uspešneje spoprimejo.

Nataša Stražar - Avbelj govori o bolečinah in izzivih ločitvenega procesa. V sodobnem hitrem in dinamičnem življenju se v mnogih družinah zgodi, da se kljub veselju rojstva otroka časovno hitro "zgodijo" bolečine razhajanja. Tudi ta prispevek je nastal na osnovi diplomskega dela, enega redkih, ki se lotevajo te teme. Mnogokateri bralec je procese ločevanja doživljal v svojih primarnih ali sekundarnih družinskih skupinah, zato ve, da je ločevanje res proces, prepleten s fazami obupa in občutji nemoči. Avtorica opozori na različne vidike tega procesa in ne pozabi na izzive, ki jih prinašata razhajanje in vzpostavljanje drugačnih družinskih odnosov.

Tematsko številko zaključuje prispevek, ki nas opozori na soočanje družin z otrokovo drugačnostjo – Vpliv prizadetosti ali hude bolezni otroka na partnerski odnos njegovih staršev avtorice Estere Dvornik. Odzivi družin na to so različni, odvisni od mnogoterih dejavnikov. Zahtevajo občutljivost strokovnih delavcev, da bi razumeli in podpirali starše in sorojence v tem procesu travmatičnega doživljanja, ki pa se lahko preusmeri v doživljanje moči in sreče.

Literatura

Covey, S. R. (1997). *The 7 Habits of Highly Effective Families. Building a beautiful family culture in a turbulent world*. New York: Golden Books.

Peseschkian, N. (1982). *Positive Familientherapie. Eine Behandlungsmethode der Zukunft*. Frankfurt am Main: Fischer.

Temna stran družinskega življenja v doživljanju otrok in mladostnikov

The dark side of family life for children and adolescents

Antonija Žižak in Nivex Koller - Trbovič

Povzetek

Antonija Žižak, dr. soc. ped., Edukacijsko-rehabilitacijska fakulteta, Univerza v Zagrebu, azizak@erf.hr; Nivex Koller - Trbovič, dr. soc. ped., Edukacijsko-rehabilitacijska fakulteta, Univerza v Zagrebu, nivex@erf.hr

Prispevek govori o izkušnjah otrok in mladostnikov v rizičnem družinskem okolju, katerih vedenje označujejo različne težave in motnje, kar je nedvomno povezano z razvojem socialnopatoloških pojavov in travmatskih dogodkov v njihovih primarnih družinah. Pri razumevanju teh pojavov smo izhajali iz perspektive otrok in mladostnikov, njihovih izkušenj, spominov ter doživljanja samega sebe. Pri tem smo uporabili kvalitativno raziskovalno metodologijo. Rezultati kažejo specifične in družbeno znane dejavnike, ki so vplivali na razvoj otrok in mladostnikov v njihovem družinskem okolju. Prednosti takšnega participativnega pristopa pri razumevanju življenjskega položaja mladih vidimo v sodelovalnem načrtovanju socialnopedagoških intervencij pri vseh življenjskih situacijah, povezanih z njihovimi dosedanjimi in prihodnjimi življenjskimi odločitvami.

Ključne besede: otroci, mladostniki, družina, socialnopatološki pojavi, dejavniki tveganja, odraščanje, perspektiva uporabnikov, doživljanje družine, krizni dogodki.

Abstract

The paper addresses the experiences of children and adolescents whose behaviour is characterised by different difficulties and disturbances: they are gained in their family environment and related to the development of socio-pathological and traumatic events in their primary families. In our understanding of these phenomena we looked from the children and adolescents' perspective, their experiences, memories and self-experience. In our research we used qualitative research methodology. Our results have shown the specific and socially known factors that affect the children and adolescents' development in their family environment. From our perspective, the advantages of such participating approach in understanding the life situations of young people are in the co-operatively planned socio-educational interventions in all life situations related to their past and future decisions.

Key words: children, youngsters, family, socio-pathological phenomena, risk factors, users perspective, growing up, perceptions of family, crisis events.

1 Uvod

Splošno znano je, da je družina pomemben dejavnik razvoja otrok. Po drugi strani so prav specifične značilnosti otroka/mladostnika, kakor so na primer samospoštovanje, osebna prilagojenost in odsotnost deviacij v vedenju, kriteriji, ki nam pomagajo pri opredeljevanju družin kot zdravih oziroma funkcionalnih ali nezdravih

oz. nefunkcionalnih (Berns, 1997). Kar z drugimi besedami pomeni, da je razvoj otroka težko, skoraj nemogoče oddvojiti od razvoja družine. In prav ti dve temi – razvoj otroka in značilnosti družin sta v vsakodnevem in kliničnem delu med seboj tesno povezani, česar za znanstvenoraziskovalno delo ne moremo trditi.

Raziskave v 70. letih prejšnjega stoletja so se osredotočale na različne odnose med družinskimi člani. Raziskovale so primarne odnose mati-otrok, odnose otrok-oče, partnerske odnose, odnose med pripadniki treh generacij ter razmerja med brati in sestrami. Glede na področje raziskav se je spreminjala raziskovalna metodologija, ki se je od enometrijskega pristopa (intervju, vprašalnik) razvila do večmetrijskega (več izvirov informacij, več načinov zbiranja podatkov (Cowan, 1996). Nekateri avtorji še danes ugotavljajo, da so raziskave, vezane na razvoj posameznika, in tiste, ki proučujejo razvoj družin, premalo povezane (Hooper in Hooper, 1990). Čeravno novi, predvsem kvalitativni pristopi omogočajo medsebojno povezovanje in koreliranje teh področij raziskovanj, je še vedno premalo raziskav, ki se usmerjajo na proučevanje vsakodnevnega funkcioniranja posameznikov v družinskem kontekstu.

Danes se v literaturi poudarja (Forehand, 1990), da so raziskovalci zanemarili celovitost družinskega konteksta. Identificirali so le posamezne dejavnike otrokovih težav in ugotavljali, kako se te kažejo v funkciji starševske (ne)kompetentnosti. Zato je pomembno raziskati tudi druge dejavnike družinskega konteksta, ki vplivajo na razvoj otroka in vedenjskih težav. Pri tem je pomembno pridobiti podatke iz različnih virov, kot so starši, otrok, strokovnjaki itn.

Ob preučevanju literature, vezane na vpliv družine na razvoj otroka, sta Pederson in Gilby (1986) ugotovila, da se zelo malo ve o otrokovem razmišljanju in o tem, kako doživlja družino. Pomen tega poznavanja je v prvi vrsti v tem, da s tem spoznamo načine oblikovanja doživljanja otroka ter vplive neposrednih izkušenj na učenje in oblikovanje kognitivnih struktur. Ob pregledu literature sta avtorja (prav tam) ugotovila:

- da imajo otroci (predšolske starosti) popolnoma drugačen koncept razumevanja družin od starejših otrok in odraslih,
- da ne obstaja močnejše izražena povezava med otrokovim razumevanjem koncepta družine in izkušnjami v lastni družini,
- da imajo tako otroci kot odrasli podobno stereotipno sliko

prototipa družine ter da so razlike med njimi, ki se vežejo na število družinskih članov, tip bivališča in prisotnost tretje generacije v družinski skupnosti, bolj povezane s kognitivnim razvojem otroka kot pa z lastnimi družinskimi izkušnjami.

Frost in Stein (1989, po Hill, 1998), izpostavljata pomen tistih raziskav o družinskem življenju in doživljanju, ki družino spoznavajo iz različnih perspektiv. Med takimi navajata dobre in slabe izkušnje družinskega življenja. Ta prispevek se usmerja na spoznavanje predvsem slabih izkušenj v družinskem življenju oziroma na temno stran, na katero se vežejo tudi težave, ki jih ima otrok.

Sodobne intervencije namreč izvirajo iz prepričanja, da je treba tretmajske zajeti celoten kontekst, v katerem otrok živi in v katerem ima družina pomembno mesto. Tako so se razvili svetovanje staršem, družinsko svetovanje in terapija, družinske konference ter poravnave za kazniva dejanja mladostnikov, kar temelji na tezi, da družini pripada centralno mesto v socialno-političnem diskurzu zahodne civilizacije (Hill, 1998). Iz te pomembnosti izhaja tudi potreba po raziskavah psihopatoloških pojavov v družini. Pri tem Beach in Nelson (1990) izpostavljata tistega družinskega člana, ki patologijo primarne družine doživlja na poseben način in je uporabnik nekaterih družbenih intervencij. Webster - Stratton in Herbert (1994) sta na osnovi bogatega kliničnega dela ugotovila, da lahko strokovnjake, ki delajo s starši vedenjsko motenih otrok, razvrstimo v dve skupini. V tiste, ki želijo zmanjšati težave otrok in družin, in tiste, ki težijo k "patologizaciji" družine in stigmatizaciji otrok. Nobeden od teh dveh načinov razumevanja in gledanja na težave družin in otrok ne prispeva k razumevanju staršev, otroka in celotne družine, kar je neobhodno, če želimo prepoznati resnične potrebe otroka/družine in oblikovati primerne posege. V literaturi se izpostavlja pomembnost partnerskih odnosov med družino in strokovnjakom pri planiranju in realizaciji intervencij za otroke s posebnimi potrebami in vedenjskimi problemi. V tem pomenu se govori o družinski perspektivi kot o perspektivi uporabnika, kar vnaša povsem nove poglede na doslej razvite interventne oblike in bo imelo v prihodnosti tudi večjo vlogo pri kreiranju družinskih politik (Fox in sodelavci, 2002).

Jarrett in Burton (1999) kot pomemben instrument raziskovanja fluidnih in dinamičnih dimenzij družine izpostavljata kvalitativni pristop. Le-ta podatke pridobiva s pomočjo sodelovanja, s

pogovori z družinskimi člani, opazovanjem ali snemanjem družine, sodelovanjem v skupnih nalogah in pogovori družin s strokovnjaki z ustreznega področja (Jerrett in Burton, 1999; Teare, Becker - Wilson in Larzelere, 2001). Veljavnost intervjujev kot metode spoznavanja družin, otrok in mladostnikov z vedenjskimi motnjami ter načrtovanja intervencij izpostavlja Forehand (1990). Podkrepi jih z raziskavami drugih avtorjev in ugotavlja, da so otroci zanesljiv izvor informacij o sebi in svojem vedenju, o družini, šoli, svojih aktivnostih in odnosih z vrstniki. Veljavnost podatkov, pridobljenih s polstrukturiranimi intervjuji, se je pokazala tudi pri otrocih, starih od 6 do 16 let. Podatki, ki so jih dali otroci v tem starostnem razponu, so se v 80 % skladali s tistimi, ki so jih dale njihove matere. Skladnost dejstev je dosegla celo 84 %, skladnost opisov psihosocialnih procesov v družini pa je bila 69 %. Navedeno je vplivalo na to, da se v tem delu usmerjamo na osvetljevanje otrokovega pogleda na temno stran družinskega življenja kot pomembne sestavine spoznavanja družinske, uporabniške perspektive.

2 Problem in cilj raziskave

Prispevek izhaja iz raziskave Socialnopedagoška diagnoza – participacija uporabnika v procesu ocenjevanja potreb in načrtovanja intervencij.¹ Zato se tako prispevek kot raziskava ukvarjata s problemom ugotavljanja možnosti meja participacije adolescentov v procesu odločanja in načrtovanja intervencij/posegov. Sodelovalne raziskave so za razliko od drugih osredotočene na ustvarjanje sodelovalnih pravic otrok v njihovem vsakdanjem življenjskem okolju ter omogočajo avtentično izražanje in verodostojen vpogled v razumevanje in doživljanje mladih (Porter in Lacey, 2005). Skladno s tem je prvi cilj prispevka spoznati avtentična mnenja adolescentov o njih samih in o njihovih družinah. Gre za mlade, ki so zaradi vedenjskih motenj ali tveganj v družini v procesu ocenjevanja potreb po družbenih posegih (triazno diagnostični postopek). Drugi cilj prispevka je raziskati in predstaviti njihove opise doživljanja in razumevanja družin ter s tem prispevati h konceptualizaciji socialnopedagoške diagnostike.

¹ Projekt se izvaja na Oddelku za motnje vedenja in osebnosti Edukacijsko-rehabilitacijske fakultete Univerze v Zagrebu.

3 Metode dela

3.1 Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 40 adolescentov obeh spolov od 12. do 20. leta starosti. Udeleženci raziskave so postali v razvojnem življenjskem obdobju, ko je za njihov nadaljnji razvoj pomembna odločitev o pomoči oziroma načrtovanju morebitne namestitve v oblike izvendružinske vzgoje. To so mladostniki z vedenjskimi težavami, ki se nahajajo v procesu ocenjevanja interventnih potreb, in sicer mladi (27 udeležencev iz Vzgojnega zavoda za otroke in mladostnike iz Zagreba in Karlovca), ki po dolgoletnem bivanju v otroškem/mladinskem domu odhajajo ali že bivajo v stanovanjski skupnosti (13 udeležencev iz Stanovanjske skupine Doma za otroke Zagreb). Vsi udeleženci so prostovoljno sodelovali v raziskavi. Namen in cilji raziskave so jim bili podrobno razloženi.

Starostne in spolne značilnosti udeležencev v raziskavi:

- 22 udeležencev je moškega spola od 12. do 20. leta, njihova povprečna starost je 15,6 let,
- 18 udeleženk ženskega spola od 12. do 18. leta starosti, povprečna starost udeleženek je 16,2 let.

3.2 Potek in način izvajanja raziskave

Pri zbiranju podatkov je bil uporabljen polstrukturiran intervju, razdeljen na osnovna socialnopedagoška področja: o sebi, družina, šola, družba, prosti čas, interesi, intervencije, prihodnost. Intervju je potekal maksimalno odprto z namenom spodbujanja mladostnikov k samorazlagi oziroma k pripovedi svoje življenjske zgodbe na svoj izviren način. Na ta način smo pridobili avtentične izjave mladostnikov o vseh zgoraj omenjenih področjih in iz časovne perspektive – sedanja situacija, izkušnje, doživetje preteklosti in načrtovanje prihodnosti.

Pogovori z udeleženci so bili skrbno načrtovani. Pred intervjujem smo jim razložili namen in cilj projekta, jih informirali o načinu dela, vlogah raziskovalcev in o njihovi vlogi, povedali, da lahko prenehajo sodelovati v katerikoli fazi raziskave ter jim zagotovili varnost osebnih podatkov, s čimer smo izvajali in varovali standarde Etičnega kodeksa raziskav z otroki (2003).

3.3 Metode analize podatkov

Intervjuje smo posneli in jih dobesedno prepisali. Prepisane intervjuje so udeleženci avtorizirali in po potrebi dopolnili, šele nato smo pričeli analizirati gradivo. Pri analizi je bila uporabljena kvalitativna metodologija. Cilj je bil povzeti, strukturirati, razumeti in razložiti gradivo.

Temelj analize je bil postopek klasifikacije in oblikovanja abstraktnih pojmov iz zapisa po naslednjih korakih: priprava besedila za kodiranje; timsko, konsenzualno kodiranje (določitev kodiranja, usklajevanje in razvrstitev kodov: a) 1. reda ali povzetih izjav; b) 2. reda oziroma dimenzij; c) 3. reda oziroma kategorij; d) 4. reda oziroma področja ali teme). Primer kodiranja nekaterih izjav enega intervjuja po zgoraj navedenih korakih je prikazan v tabeli 1; urejanje besedila, interpretacija in argumentiranje konkretnih izjav udeležencev.

Tabela 1: Primer kodiranja

Izvorno besedilo in določitev kod (podčrtano)	Kode 1. reda (povzemanje)	Kode 2. reda (abstrahiranje) Dimenzije	Kode 3. reda (klasifikacija) Kategorije	Kode 4. reda (tematiziranje) Področja
<u>Vse je bilo v redu, le nekega dne zjutraj je vzela stvari in šla. Očim je odvedel otroke v vrtec, jaz sem spal, bil sem bolan, nisem šel v šolo. Ona je prišla do vrat in rekla "aj adio" in je šla, več je nisem videl ... (33/40)²</u>	<i>Vse je bilo v redu, le nekega dne zjutraj</i> <i>Odšla je</i> <i>Več je nisem videl</i>	Materin odhod	Travmatski – krizni dogodek	O sebi
<u>Znal se je izživljat tko na men, na primer. Potem sem gledala, kako je tepel tudi mojo mamo. Bila sem, mislim, prvi razred, domov sem prišla okrog petih in zagledala, kako moj očim drži nož na maminem, na moje mame vratu, da jo želi ubiti, gledala sem tudi, kako kamne meče v okna in tko vse ... (5/40)</u>	<i>Očim je tepel tako mene kot mamo</i>	Fizična/telesna zloraba	Socialno-patološki pojavi v družini	Družina

² Prva številka v oklepaju označuje zaporedno številko intervjuja oz. udeleženca. Številka za črto označuje skupno število intervjujev in s tem udeležencev.

Pri kvalitativni analizi besedila smo izhajali iz korakov in načel, ki jih navaja Rapuš-Pavlova (1999). Za shranjevanje in obdelavo podatkov je bil uporabljen računalniški program za kvalitativno analizo besedila Nvivo.

4 Rezultati

Empirični material, analiziran na opisani način, je bil razvrščen na 10 področij ali tem, in sicer: o sebi, otroštvo, družina, šola, vrstniki in prosti čas, vedenjske motnje, intervencije, strategije soočanja, normativne orientacije in prihodnost. V prispevku se ukvarjamo le z doživljanjem temnih strani življenja v družini, ki pripadajo področjem *o sebi in družina*. Razvrščanje izjav udeležencev znotraj področij o sebi in družini je pripeljalo do večjega števila kategorij,³ iz katerih za potrebe prispevka izpostavljam le dve oziroma po eno z navedenega področja. S področja o sebi predstavljamo kategorijo travmatski – krizni dogodek, s področja družina pa kategorijo socialnopatološki pojavi v družini. V spodnji tabeli so prikazane vsebine iz obeh kategorij.

³ Znotraj področja *o sebi* je definirano 14 naslednjih kategorij: psihično doživljanje samega sebe, fizično doživljanje samega sebe, lastnosti, ponosen na, veselim se, jaz v očeh drugih, najpomembnejše osebe, skrbi me, vplivalo je name, spremenil/-a bi, moja pričakovanja, posebnosti, travmatski – krizni dogodek, navaden dan.

Znotraj področja *družina* se nahaja 21 kategorij: pričakovanja starši/nadomestni starši, pričakovanja od staršev/nadomestnih staršev, ocenjevanje družinskih odnosov, odnosi med družinskimi člani, doživljanje mater, opis mater, opis očeta, doživljanje očima, zaposlenost, doživljanje samega sebe v družini, skupne družinske aktivnosti, družinska pravila, vzgojne mere staršev/sorodnikov, socialnopatološki pojavi v družini, medosebni odnosi z brati in sestrami, medsebojni odnosi s starimi starši, odnos do nadomestnega očeta/matere, medosebni odnosi s sorodniki, doživljanje družine, v družini bi spremenil.

Tabela 2: Prikaz kod 4. reda (področja/teme), kod 3. reda (kategorij), kod 2. reda (dimenzij) in število uporabnikov, katerih pripovedi so tako umeščene

Področja	Kategorije	Dimenzije	Število udeležencev:
O sebi	Travmatski – krizni dogodek	1. Smrt očeta	3
		2. Materin odhod	1
		3. Izločitev iz družine	1
		4. Več različnih vrst zlorabe	1
		5. Prihod očeta	1
		6. Občasni prihodi mater	1
		7. Strukturne spremembe v družini	1
		8. Smrt matere	1
		9. Doživljanje prevaranosti s strani staršev	1
Družina	Socialnopatološki pojavi v družini	1. Fizična zloraba	3
		2. Alkoholizem očeta/očima	4
		3. Alkoholizem matere	2
		4. Beračenje	1
		5. Spolna zloraba	1
		6. Uporaba drog	1
		7. Zapuščanje	1
		8. Psihična bolezen	1

Vsaka od kategorij je definirana skozi nekaj dimenzij, ki so rezultat kodiranih izjav 2. reda. Dimenzije informirajo o razponu vsebine, ki jo ima kategorija. Kot je razvidno iz zadnje vrstice (prikazano je število udeležencev, katerih izjave se nanašajo na dimenzijo ali kategorijo), je $\frac{1}{4}$ udeležencev v samorazlagi izpostavila travmatske in/ali krizne dogodke ter $\frac{1}{3}$ udeležencev socialnopatološke pojave v družini. Pri tem moramo vedeti, da bi lahko vse izjave, ki se nanašajo na temno družinsko stran, razvrstili tudi v druga področja, kot so otroštvo, intervencije, strategije soočanja in prihodnost, kar je prikazano v prilogi). Za nastajanje prave slike je zato treba integrirati vse izjave/sporočila/kode v posameznem področju. V prispevku se osredotočamo na opise/samorazlago doživljanj temne strani v družini. Čeravno nekaterih informacij v prispevek ne vključujemo, se iz predstavljenih kljub vsemu lahko učimo in spoznamo perspektivo uporabnikov.

4.1 Travmatski/krizni dogodek

Pri analizi s strani udeležencev, izpostavljenih doživetim travmatskim/kriznim dogodkom, smo tako iz izkušenj kot iz literature ugotovili, da le-ti najbolj pogosto vplivajo na razvoj motenj vedenja in osebnosti pri adolescentih (Rutter, 1997). Stresni dogodki za mlade v družini so ločitev staršev, izguba bližnjih oseb, izločitev iz družine, zanemarjanje in zloraba (Lacković - Grgin, 2000). Adolescenti so izpostavili tudi druge krizne in travmatske dogodke v svojih primarnih družinah, zato smo se pri analizi usmerili na doživljanje dogodkov s strani udeležencev, in ne na razliko med stresnimi in travmatskimi dogodki, ki jih je tudi sicer med seboj težko razločevati. Začeli smo pri dogodkih, ki so v literaturi izpostavljeni kot sprožilci za stresno, krizno in posttravmatsko reakcijo. Za mlade so ti sprožilci doživljanje ogroženosti, izguba nadzora in izguba občutka kontinuitete ravnotežja (Ajduković, 2000). Iz tabele 2 je razvidno, da so vsi ti dogodki – razen smrti očeta – izpostavljeni le enkrat (če izvzamemo druga področja, prikazana v prilogi). To po eni strani kaže na raznolikosti v doživljanju samega sebe in družinske situacije kot tudi na vrsto nenačrtovanih in kriznih dogodkov v rizičnih družinah.

Nekaj adolescentov je v svojih izpovedih izpostavilo smrt očeta kot krizni in/ali travmatski dogodek. Dva intervjuvanca ta dogodek povzameta in izpostavita na način, ki v nadaljevanju pogovora ne omogoča ugotoviti, kako je smrt očeta vplivala na njihov razvoj ali njih same. Dogodek opišeta: */.../ in je začel pit, potem je naenkrat nehal, pa je zbolel, imel je težave z jetri, to je bil konec in potem je umrl /.../ (25/40); Nimam očeta, oče je umrl v vojni ..., star sem bil 6 ali 7 let. (29/40)* Tretja intervjuvanka govori o dogodku skozi svoje doživljanje in s tem pripoveduje o načinu svojega spoprijemanja z izgubo. Pove tudi, kako danes s časovne distance gleda na dogodek: *Gre se za to, da ko mi je umrl oče, sem bila zelo prizadeta, sej sem bila zelo navezana nanj, sem živela eno leto pri botrih, s katerimi se nisem najbolj razumela. Vse je to zelo slabo vplivalo name. Ko sem prišla v dom, sem se, mogoče se to bo sedaj čudno slišalo, ampak sem se osvobodila in prav brez obremenitev začela živeti naprej in gledati, ne vem, brez tega, da se obremenjujem s preteklostjo. Normalno, da se spomnim in spominjam, ampak živim naprej. (40/40)*

Iz tabele 2 je na osnovi izjav udeležencev razvidnih devet različnih vrst dogodkov znotraj kategorije travmatski/krizni dogodek. Sedem jih je neposredno povezanih z udeležencem starši in/ali nadomestnimi starši. Intervjuvanci o teh dogodkih govorijo tako, da so se le-ti zgodili staršem in otrokom (smrt očeta ali matere) ali so bili povzročeni s strani staršev oziroma enega od njih (odhod ali nenaden prihod matere, nenaden prihod očeta, doživljanje prevare s strani staršev). Matere so s svojimi odhodi šokirale svoje otroke, z občasnimi nenadnimi prihodi pa jih tudi zmedle. Na ta način so povzročile in vplivale na razvoj težjih motenj tako pri otrocih kot tudi pri celi družini.

Intervjuvanci tak dogodek opisujejo:

- *Vse je bilo v redu, le nekega jutra je pobrala svoje stvari in odšla. Očim je odpeljal druge otroke v vrtec, jaz sem spal, bil sem bolan, ta dan nisem šel v šolo. Ona je prišla do vrat in rekla "ajd, adijo" in odšla, nikoli več je nisem videl ... (33/40)*
- *Ona je bila z nekim N., sedaj se nerada tega spominjam, ampak če že moram /.../, znala je oditi, ne vem, po dva tedna je ni bilo doma, zaradi tega N. sta se kregala z očetom, pobotala sta se šele takrat, ko nas je socialna želela namestit v dom, takrat je oče šel iskat mamo, in ko jo je našel, jo je prosil, naj mu oprost, in ona je takrat prišla domov nazaj. Vsem nam, pa tudi očetu, je bilo zelo težko. Problem je bil tudi v tem, ker je imel oče službo, potem je mogel iti še v vojsko. Problem je bil, da smo bili vedno sami do 16.00 ure popoldne. Oče se je zbujal, zdi se mi okrog 4h ali 5h zjutraj, da bi ujel avtobus in pravočasno prišel v službo /.../ (31/40)*

Oče in/ali očim je svojimi nenadnimi prihodi v življenja otrok ter s svojo nejasno vlogo, prevaro in zlorabo tako otrok kot matere povzročil občutek dolgoročne ogroženosti v lastnem domu. V izjavah intervjuvanci to opišejo:

- */.../ brez očeta sem živela 15 let in tko se je on pred kakim mesecem ali dvema pojavil in nihče me na to ni pripravil. Poklical me je ob šestih zjutraj, pa sploh ne vem, kako je dobil mojo številko mobilnega. Poklical me je in se je predstavil pod lažnim imenom in priimkom, kot neki S. S., drugače mu je ime A. A. Babica mi je že povedala za njegove fore, ker mami tega ni smela vedeti, se je on lagal. Povedala sem mu, da vem, da ni A. A., da je on, potem je on kao mene vprašal, kdo je ta S. S., na kar sem mu rekla, da je to*

moj oče /.../, pol je on rekel, da sem jaz hči od maminega fanta, in ko sem jaz njega klicala do kakšnega meseca nazaj, mi je on to govoril. A ta mamin fant se je ubil pri 27 letih, je že neki časa, da se je ubil, on pa mi je govoril: oče ti leži na pokopališču, jaz ti nisem oče. Bil je on, res tko, tko dost nesramen in vulgaren do mene in mame. (38/40)

- *Pa mislim, počutila sem se obupno ta trenutek /.../, kako sem reagirala? /.../ spremenila sem vse barve, mami je mislila, da bom v nezavest padla, držala sem se ob steno, kar prišlo mi je tko /.../, pomislila sem, kaj vse sem doživela, bežala sem od doma, ne vem, prišla sem k mami, vse to sem preživela od nekoga, ki mi ni nihče v življenju, res je, če bi bil on tuki in skrbel zame in vse to, ampak to mi sedaj nič ne pomeni, če je on meni, tko vsakič na nos nabijal /.../, on mene živi in oblači, zato pa ima pravico početi, kar si želi, on ima pravico piti, on ima pravico, ne vem, delat, kar hoče, jaz sem pa kasneje izvedla, da je on dobil stanovanje zaradi mene kot samohranilni oče, on pravzaprav ni več upravičen do tega stanovanja, ne vem. Denar, on je govoril pokojnina, pravzaprav je 800, ne, 782, ne, 682 kun mojega denarja, mislim tko od centra za socialno delo, ne vem, kako se temu reče, otroški dodatek ali nekaj takega. (15/40)*

Naslednja dva tipa travmatskih/kriznih situacij se prav tako navezujeta na starše, vendar udeleženci v svojih izpovedih o tej zvezi ne govorijo neposredno. Lahko rečemo, da so to zelo težke krizne situacije, ki jih ne zmorejo nadzorovati niti starši, kaj šele njihovi otroci. Gre za dogodke, ki jih udeleženci opišejo zelo natančno, vendar pri tem ne izpostavljajo svojega doživljanja. Kot najmanjšo krizno situacijo intervjuvanci opišejo ločitev od družine, temu pa sledi selitev k materi in očimu po nekaj letih življenja pri starih starših:

- *Bila sem v šoli v razredu, ko je prišla socialna pome v šolo, nikomur nič nisem smela povedat, čeprav tudi sama nisem vedla, za kaj se gre, potem sem šla po nekatere stvari doma, nisem uspela vse niti vzeti in tko ..., in potem, ne vem, povedala mi je, da grem v dom, da oče ne skrbi zame, babica je že prestara in da ona ne more več. (1/40)*
- */.../ kot da bi spuhnelo pol mojega otroštva. Ne vem, pojma nimam. Bilo mi je boljše pri starih starših. (24/40)*

Iz izjav udeležencev lahko zaključimo, da se krizni dogodki pojavijo nenadoma, njihov rezultat pa je izguba nadzora nad lastnim življenjem, izguba bližnjih in pomembnejših oseb ali predmetov. Ti rezultati so povezani tudi s kriznimi situacijami, kot so izgube, ločitve od družine, negotovost, nevarnost, čustvena prizadetost, neorganiziranost, nemoč, občutek razdraženosti in prizadetosti. Krizne situacije v družini, ki so povzročene s strani enega izmed staršev, imajo za otroke še posebno konotacijo. Iz njihove perspektive se razlikujejo po vrsti dogodkov. Te krizne situacije so za njih nove, pretežke in jih ogrožajo, seveda pa pomembno vplivajo tudi na druge družinske člane.

4.2 Socialnopatološki pojavi v družini

Med socialnopatološke pojave štejemo negativne družbene pojave. Najbolj prepoznavni in najbolj pogosto opisani so: alkoholizem in druge odvisnosti, prostitucija, brezdomstvo, samomorilno vedenje, duševne motnje. Opisi in izjave udeležencem sledijo zgornjim opredelitvam. Iz tabele 2 sta razvidna dva tipa socialnopatoloških pojavov, s katerimi so se spoprijemali udeleženci v svojih družinah. To so alkoholizem pri starših, dominantnost očeta in zlorabe.

Svoje doživljanje alkoholizma pri starših opiše šest intervjuvancev. To so zelo žalostne in boleče izjave, ki nam pokažejo, kako so trpeli in kako so se s tem soočali. Pri tem je razvidno, da so se bolj aktivno spoprijemali z alkoholizmom pri očetih. Ena izmed udeleženk opiše:

- *Zna on popit ..., to je bilo popolno drugače ..., to jaz ne vem, jaz ga sploh ne morem ..., prej je to bilo, saj normalno, ko si otrok, nek strah do očeta, bala sem se ga, ko je prišel domov, ko je klel, ko je zbujal mamo, ali danes ..., ne, danes, ko se to zgodi, se mu nasmemim, on neki govori, ne vem, vpije name ali na sestro, jaz pa mu rečem – pa oče, prosim, pojdi spat, govoriš neumnosti, jutri, ko boš normalen, mi boš vse to povedal. Najbolj mi je hudo za brata, mlajši od mene je pet let, on to še vedno ne razume, čeprav vse to preživlja na nek svoj način, mogoče malo manj, malo manj, ker sestra in jaz lahko rečemo staršem, pogledjte, ne tko, tudi nam je težko, veliko težje, ne želiva, da tudi brat to preživlja, da se tko počuti ... in da se spominja, kaj je vse preživljal v otroštvu ... tko ... lahko rečeva, naj nehata, pa se to zna tudi mal umiriti in tko, ni več kot prej. Najbolj mi je hudo za brata. (20/40)*

Glede na alkoholizem mater je razviden čustveni odnos, pripravljenost jo razumeti in jo na nek način opravičiti. O tem govori izjava:

- *Ja, delala je, delala je ..., tudi pila je zelo velik prej, ampak kako je sedaj z M., je to zelo, zelo, zelo zmanjšala ..., mogoče en kozarec na dan ... M. je ..., onadva se imata zelo rada in to mi je bilo prav fajn za videt ... O maminem alkoholizmu? Ne odobravam, ne odobravam, ampak to je že preteklost, tko, tko da ona ... verjetno niti ne more nehat, sedaj že pred mojimi očmi propada, ampak se ne da, poskuša to ..., še posebej sedaj zaradi mene, če ne bi jaz prišla sem, bi se to verjetno nadaljevalo in bi bilo veliko huje ..., ampak sedaj, pravzaprav je rekla, da ima nekaj, za kar želi živeti, in zato se želi potruditi, da bi bila boljša in pametnejša in kaj še ...; da že vse to ve in pred mano ji je tist, tko neroden in tko ..., da bo poskusila prenehati s tem in vse to, vendar potrebuje nekaj časa ... (15/40) V prispevku je iz dveh intervjujev razvidna tudi prisotnost alkoholizma pri obeh starših. Intervjuvanca v svojih izjavah podajata dejstva, a ne opišeta svojega doživljanja: *Potem se je oče, oče je že bil v, šel je na zdravljenje, pa se mu je kao uspelo pozdravit, ko je prišel domov, mami je še vedno pila. (25/40)**

Če za opise doživljanja alkoholizma pri starših lahko rečemo, da so pretresljivi, potem za opise zlorabe v družini lahko rečemo, da so dramatični. Gre za več različnih zlorab.

Spolna zloraba otroka je neposredno razvidna le v eni izpovedi. Izpoved nam nakaže, da je poleg zlorab v okolju in družini prisotnih še več socialnopatoloških pojavov, kot so: odvisnost, zloraba, druženje z asocialnimi osebami, zvodništvo in prostitucija. Poleg tega opisa intervjuvanka v svoji izjavi izpostavi svoje doživljanje:

- */.../ spomnim se, da sem ležala na postelji, tega se spomnim, ampak ne spomnim se, kako sem končala na postelji, ležala sem na postelji na trebuhu, tiščala sem glavo v blazino in se jokala, zelo me je bolelo, delal je to prav nasilniško, ves čas sem se jokala, držala blazino in tist ..., mama, kje si ..., pridi, a vedla sem, da je ne bo. Ko je bilo vsega konec, imela sem občutek, da sem ga sama privabila, da sem se spogledovala. Ampak to definitivno ni res ... Večkrat me je v dveh letih. Očim me je spolno zlorabljal dve leti, pa še en tip, ki mi je dajal heroin. To je bil moj*

in od mojega fanta prijatelj. Uporabljala sem heroin, ekstazi, speed, marihuano, helex ... 5 let. Mama ima 48 let. Ločila se je, vlogo za ločitev je vložila maja lani, zato ker me je posilil. Mama dolgo časa ni vedla, kaj se dogaja. Moja stara mama je živela pri avtobusni postaji in je bila zelo bolna, zato je mama k njej pogosto hodila na obiske. Takrat se je to dogajalo. Včasih ni prišlo do tega stika, samo tista provokacija, psihično /.../ (32/40)

Fizična zloraba je v kombinaciji s psihično najbolj prisotna. Zlorabljeni otrok, ki zlorabo doživlja in opisuje, je tako pogosto ali izmenoma v vlogi neposredne žrtve ali udeleženca nasilnega dejanja, ki se izvaja nad njegovo mamo.

- *Enkrat me je oče dvignil za noge in vrgel, jaz sem pa z glavo ob tla udarila, potem me je še z nogami. To se je zgodilo, ko sem bila stara 13 let. To mi je tudi naredil zaradi šole. Tepli so me po hrbtu in vsepovsod, kjerkoli so dosegli... Ma vedno, ko sem bila še majhna, vedno, odkar pomnim. Celo življenje me tepe, to se mi je zamerilo. Mati me tudi vedno tepe. Nikoli se nista pogovarjala z mano, samo so me topli. Sploh jih ni zanimalo, da bi se pogovorili o tem, nič..., potem je še on vpil na mamo..., slišala sem, kako jo je udaril dvakrat in ji rekel, naj umre, da za kej družga niti ni in da nas bo vse pobil, in takrat se je zjokal ... On jo je pretepel tako, da je padla na tla, bila je tudi pijana ..., dvigoval jo je, a ona je samo padala, ni mogla tko, z vodo jo je polil, ona je vprašala, kam gremo, jaz sem ji povedala, k zdravniku, ona pravi, nikamor. Potem je oče povedal, naj jo pustim spat. (37/40)*

Poleg alkoholizma in zlorabe so udeleženci opisali tudi psihične bolezni, beračenje, uporabo drog in zanemarjanje. Glede na to, da se pojavljajo v posamičnih izjavah, jih nismo definirali kot pojme doživljanja. Pomembno je poudariti, da so sogovorniki izpostavili za njih pomembne pojave in dogodke, kar pa ne pomeni, da drugih ni bilo. V naslednjih izjavah so se osredotočili tako na pojave v družini kot na oris načina življenja v družini.

- *Spomnim se, kako sem začela uporabljati drogo. Doma sem v predalu našla marihuano. Povedala sem jima, če mi ne bosta dala poskusit, jih bom šla tožit na policijo. Povedala sta mi, da lahko končam v Domu, če karkoli povem policiji ... Enkrat je bila mama pri babici na obisku in sem mu povedala, sedaj pa izvoli*

naredit to, da jaz to poskusim, in potem sem poskusila, a ona dva sta že to uporabljala. Mama ni prej uporabljala drog, to je začela, ko je začela z očimom. (32/40)

- *Pred mano sta se rodila dva brata, vendar se je en rodil mrtev, drugi se je utopil. Oče je vedno krivil mamo, da je ona kriva, ker se je utopil, utopil se je v kuhinji v neki posodi, nagnil se je in padel noter, star je bil eno leto. (37/40)*

Ugotovimo, da se socialnopatološki pojavi, ki jih v izpovedih izpostavijo udeleženci raziskave, skladajo s ključnimi strokovnimi dognanji o vrsti in obliki socialnopatološkega dogajanja v družbi in družinah v rizičnih položajih. Tisto, kar je v vsem tem novo in pretresljivo, je, da skozi izpovedi razumemo subjektivno doživljanje in posledice teh travm pri odrasčajočih.

5 Razprava

Na osnovi celotnega raziskovanega vzorca (40 intervjujev z adolescenti) lahko ugotovimo, da se je skozi samoprezentacijo oblikovalo deset različnih tem oziroma življenjskih področij. Iz tabele 3 je razvidno, da so največkrat omenjali družino.

Tabela 3: Število kodiranih izjav po posameznem področju

Področje:	Število kodiranih izjav: ⁴
O sebi	452
Otroštvo	194
Družina	641
Šola	291
Vrstniki in prosti čas	472
Vedenjske motnje	140
Intervencije	497
Strategije soočanja	108
Normativne orientacije	134
Prihodnost	190
Skupno število kodiranih izjav	3119

⁴ Kodirana izjava je povzeta, avtentična izjava ali koda 1. reda.

Med mnogimi izjavami udeležencev smo v prispevku izdvojili tiste, ki se nanašajo na travmatske/krizne dogodke in socialnopedagoške pojave v družini, in sicer v času, ko so mladostniki v obdobju, kjer se odloča o njihovem nadaljnjem življenju in morebitnih družbenih posegih. V razpravi izhajamo iz teoretičnih in raziskovalnih spoznanj Martina in Martina (2002). Avtorja menita, da tako v funkcionalnih kot tudi v nefunkcionalnih družinah prihaja do težav, ki vplivajo na zdrav razvoj otroka. Razlika je le v tem, da je intenzivnost teh težav v nefunkcionalnih družinah veliko večja in strategije reševanja problemov veliko slabše, na kar kažejo tudi izjave mladostnikov. Pri tem ne gre le za intenzivnost in pogostost problemov v družini, gre za probleme, ki se opisujejo kot krizni in/ali travmatski dogodki. Iz izjav ugotovimo, da takšni krizni/travmatski dogodki pri mladih izzovejo specifično disfunkcionalnost in občutek ogroženosti. Zato je za razumevanje resničnega dogajanja v družini treba izhajati z različnih perspektiv oziroma iz več različnih kotov.

V procesu socialnopedagoške diagnostike se mladim odpira področje zavednega in nezavednega razmišljanja ter interpretiranja samega sebe in svojega okolja. Z metodologijo pogovora se otrok/mladostnik spominja mnogih življenjskih dogodkov. Čustveno podoživljanje dogodkov mu vrne spomine iz preteklosti, otroštva; dogodke povezuje, govori o sedanjosti in razmišlja o prihodnosti. O vsem tem otrok govori iz osebne perspektive. V središču pozornosti je in lahko govori o lastnem odnosu do oseb, dogodkov ali izkušenj. Prav tako lahko oceni dogodke, ki so nanj pomembno vplivali, način, kako so se izvajali, kako se je takrat z njimi spoprijemal in jih doživljal, o čem je razmišljal, čutil in s kakšnimi posledicam se srečuje danes – tako on kot ljudje iz njegovega socialnega okolja. Na ta način se jim omogoča pravica do enakopravnega sodelovanja; primerno njihovi starosti in na osebni način (Porter in Lacey, 2005). Sodelovanje uporabnikov v procesu socialnopedagoške diagnostike je usmerjeno na več ravni. V prvem so mladi govorili o travmatskih/kriznih dogodkih in o socialnopedagoških pojavih v družini. Govorili so o svojih spominih, izkušnjah, spoprijemanju z dogodki v preteklosti in sedaj. Naslednja raven je delo na besedilu (prepisano intervju) in dogovor o posegih. Sledijo odločitve in planiranje intervencij, izvedba in evalvacija.

Tonski in pisni zapis omogoča vpogled v tisto, o čemer je sogovornik govoril. Povratno informacijo dobi na osnovi urejenega

– strukturiranega besedila, v katerem so poudarjene ključne izjave skozi čas: preteklost, sedanjost in prihodnost ter pomembna življenjska področja, kot so: družina, šola, vrstniki, prosti čas, koncept jaza itn., močne in šibke točke posameznika in okolja, v katerem živi (dejavniki tveganj in varovalni dejavniki), ter raven povzemanja in interpretiranja izjav (kodirano besedilo). Pregledno urejeno besedilo nam omogoča lažjo uporabo podatkov in načrtovanje intervencij, pri katerih aktivno sodelujejo tudi mladostniki (Koller - Trbovič in Žizak, 2005). Na ta način se pri mladostnikih gradi občutek varnosti in zaupanja v sistem pomoči ter v prihodnost.

V prispevku je skozi izpovedi udeležencev prikazana temna in boleča stran družinskega življenja. Prispevek ne obravnava zaporedja dogodkov od pozitivnega, nevtralnega do negativnega, ki se pojavljajo na vseh življenjskih področjih. Sogovorniki/-ce izhajajoč iz svojih izkušenj in čustev opišejo svoje videnje in doživljanje dogodkov na njim razumljiv, edinstven in specifičen način. Posamezna družinska situacija je značilna le za to družino, ne glede na to, kakšen dogodek je opisan. Zato mladi z delom na besedilu lahko vidijo in se soočajo s svojo travmo. Na ta način si lahko bolj zaupajo, ozaveščajo svoja dejanja in dejanja bližnjih, lahko poiščejo drugačne oblike reševanja konfliktov in soočanja z njimi, prepoznajo svoje močne točke ter osebe, ki jim lahko pomagajo in stojijo ob strani:

- *Oče je iz nas naredil težje izgube ..., ves čas smo bili prosti, brez vprašanja smo lahko šli kadarkoli ven ..., nikoli se nam ni bilo treba učiti ..., moj brat kadi in pije, skoz nekje odzunaj visimo, nikoli nas ni doma ..., pri mami je boljše za nas, skoz neki je treba pomagat in se učiti ..., prej se mi je to zdelo malo prestrogo, menil sem, da je to mučenje, bežal sem od doma, potem šel k očetu ... (21/40)*

Udeleženci pogosto izpostavljajo svoje želje in odločitve, ki se nanašajo na njihovo prihodnost. Pri tem ne želijo narediti enakih napak kot njihovi starši. Jasne cilje in navodila lahko pridobijo z delom na pisanem in oblikovanem ter urejenem besedilu. To se nanaša na želje po bolj kakovostno preživetem družinskem življenju:

- *... najeti si stanovanje s prijatelji, s katerimi sedaj živim tukaj, imeti službo, ki mi bo všeč, imeti svoje stanovanje, avto, ženo ...;*

o otrocih ne razmišljam, ker samo da pomislim na to, preden bi imel trda tla pod nogami ..., vrže me nazaj v preteklost, definitivno svojim otrokom ne želim življenje, kakšnega sem imel sam, in to je tist, k se bom najbolj potrudil. (8/20)

Sodelovanje uporabnikov pri načrtovanju socialnopedagoških intervencij ne pomeni zanemarjanje perspektive strokovnjaka in tudi ne izdvajanje drugih pomembnih dejavnikov iz življenja otrok. Pomeni udeležbo, sodelovanje, načrtovanje in skupno izvajanje dogovorjenih aktivnostih pri intervencijah. Tak pristop, sprejet od vseh vključenih v proces, omogoča sodelovanje in skupno ravnanje. Podobno menijo tudi drugi avtorji (Mollenhauer in Uhlendorff, 1995; Kobolt, 1999; Rapuš - Pavel, 1999), ki so se ukvarjali s sodelovalno socialnopedagoško diagnostiko, kot tudi avtorji (Neale in Flowerdew, 2003; Blandow, Gintzel in Hansbauer, 1999) z drugih področij sodelovanja otrok. Tak pristop omogoča, da k problemu pristopimo skupaj in ga raziskujemo na več različnih načinov ter s tem uspešneje rešimo.

6 Literatura

Ajduković, M. (2000). Krizni dogadaj i kriza kao psihološko stanje. V L. Arambašić (ur.), *Psihološke krizne intervencije: psihološka prva pomoć nakon kriznih događaja*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, 33–55.

Beach, S. R., and Nelson, G. M. (1990). Persuading Reserch on Major Psychopathology from Contextual Perspective: The Example of Depression and Marital Discord. V G. H. Brody in Sigel, I. E. (eds.), *Methodes of Family Reserch: Biographies of Reserch Projects*. Volume 2. New York: Lawrence Erlbaum Associates, 227–259.

Berns, R. M. (1985). *Child, Family, School, Community*. Fourth Edition. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.

Blandow, J., Gintzel, U., Hansbauer, P. (1999): *Partizipation als Qualitaetsmerkmal in der Heimerziehung*. Muenster: VOZUM.

Cowan, P. A. (1996). Meta-Thoughts on the Role of Meta-Emotion in Children's Development: Comment on Gottman at all (1996). *Journal of Family Psychology*, 10, 3, 277-283.

Etički kodeks istraživanja s djecom. (2003). Zagreb: Vijeće za djecu Vlade RH, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

Forehand, R. (1990). Families with a Conduct Problem Child. V G. H. Brody in Sigel, I. E. (eds.), *Methodes of Family Reserch: Biographies of Reserch Projects*. Volume 2., New York: Lawrence Erlbaum Associates, 1–30.

Fox, L., Vaughn, B. J., Wyatte, M. L., and Dunlap, G. (2002). „We Can’t Expect Other People to Understand“: Family Perspective on Problem Behavior. *Exceptional Children*, 68/4, elektronska izdaja.

Hill, R. (1998). The Call to Order: Families, Responsibility and Juvenile Crime Control. *Journal of Australian Studies*, 59, 101-114.

Hooper, F. H., and Hooper, J. O. (1990). The family as a System of Reciprocal Relations: Searching for a developmental Lifespan Perspective. V G. H. Brody in Sigel, I. E. (eds.), *Methodes of Family Reserch: Biographies of Reserch Projects*. Volume 2., New York: Lawrence Erlbaum Associates, 289–312.

Jarrett, R. L., and Burton, L. M. (1999). Dynamic dimensions of family structure in low-income African American families: emergent themes in qualitative research. *Journal of Comparative Family Studies*, 30, 2, 170–177.

Kobolt, A. (1999). Mladostnikova samorazlaga in individualno vzgojno načrtovanje. *Socialna pedagogika*, 4, 4, 323–357.

Koller - Trbović, N., Žižak, A. (2005). *Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 184.

Lacković - Grgin, K. (2000). *Stres u djece i adolescenata: izvori, posrednici i učinci*. Jasrebarsko: „Naklada Spal“.

Martin, D., and Martin, M. (2002). Understanding Dysfunctional and Functional Family Behaviors for the At-Risk Adolescents. *Adolescence*, 35, 140, elektronska izdaja.

Mollenhauer, K., Uhlendorff, U. (1995). *Sozialpaedagogische Diagnosen II*. Weinheim und Muenchen: Juventa Verlag.

Neale, B., Flowerdew, J. (2002). Time, texture and childhood: the contours of longitudinal qualitative research. *International journal of Social Research Methodology*, 6, 3, 189–199.

Pederson, D. R., and Gilby, R. L. (1986). Children's Concepts of the Family. V D. M. Ashmore in Brodzinsky, D. M. (eds.), *Thinking About the Family: Views of Parents and Children*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 181–204.

Porter, J., and Lacey, P. (2005). Researching Learning Difficulties. *Adolescence*, 39, 156, elektronska izdaja.

Rapuš - Pavel, J. (1999). *Samoprezentacija mladostnikove življenjske lege – pomen aktivne participacije mladostnika v procesu socialnopedagoške diagnoze*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Rutter, M. (1997). Antisocial behavior: Developmental Psychopathology Perspectives. V D. M. Stoff, Breiling, J., and Maser, J. D. (eds.), *Handbook of Antisocial Behavior*. New York: John Wiley & Sons, Inc., 115–124.

Teare, J. F., Becker - Wilson, C. Y., and Larzelere, R. E. (2001). Identifying Risk Factors for Disrupted Family Reunifications Following Short-Term Shelter Care. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 9, 2, 116-122.

Webster - Stratton, C. in Herbert, M. (1994). *Troubled Families – Problem Children*. Chichester: John Wiley and Sons.

7 Priloga: Izjave udeležencev o travmatskih in socialnopatoloških pojavih v družini, prepoznanih na ostalih področjih

S kratkimi primeri (konkretne izjave ali samorazlaga) v nadaljevanju izpostavljam še druge travmatske/krizne dogodke in doživljanja.

Na **področju otroštva** so izpostavili naslednje travmatske dogodke in doživljanja:

- ločitev staršev (1; 21⁵); *Bila sem zelo srečen otrok, preden sem prišla v dom* (1; 26), *do dvanajstega leta je bilo vse super ...*,

⁵ Številke označujejo frekvenco in številko intervjuja.

potem je vse ..., mami je spoznala nekega moškega ... (1; 7),

- *posledice vojne, motilo me je, ker je oče bil v vojni, obstreljevali so, vse se je uničevalo ..., bal sem se (4; 2, 3, 23, 32).*
- *Razvidne so tudi izjave o socialnopatoloških pojavih v družini teh otrok in mladostnikov, nerad se spominjam otroštva, ker je oče tepel mamo (1; 21),*
- *spomini na konflikte in pretepe med starši (3; 15, 20, 30), spremembe v družinskih odnosih so nastopile, ko je oče začel piti in vse se je spremenilo (1; 25).*

Mladi zelo uspešno povezujejo način življenja in spremembe, ki so bile najbolj pogosto pogojene s spremembami znotraj družinskega odnosa ali družinske strukture. Ti pojavi se lahko spremljajo tudi na **področju intervencij**, pri katerih ugotavljamo travmatična doživljanja otrok in mladostnikov, ki so povezana s socialnopatološkimi pojavi v družini. To so predvsem:

- *namestitev v zavod; zrušil se mi je svet na glavo, ko je nekega dne zjutraj prišla socialna in mi povedala, da bom končal v domu (1; 8),*
- *smrt očeta kot razlog za namestitev v zavodu (1; 6),*
- *zelo težko doživljanje namestitve v zavod in takojšnji beg (2; 8, 20),*
- *premestitev iz rejniških družin proti volji otroka (1; 12),*
- *neadekvatni pogoji v družini za vzgojo otrok pa verjetno zato, ker nisem imela dobre družine, nisem imela pogojev (1; 1), zaradi težav v naši družini ..., prepiri v družini, moteni odnosi (1; 20), oče je začel vse več in več me tepsti in potem me je /.../ namestil v zavod (1, 16), razlog je bil ta, da so se doma skoz prepirali, vse pogosteje, začelo se je z agresivnim in fizičnim nagajanjem ...in grožnjami ..., tega nisem več mogla prenašat ..., tako sem končala tukaj (1; 23); /.../ če ne bi bilo stanovanjske skupine, domov ne bi šel nazaj, ne glede na to, da je že mimo 10 let, situacija se še ni uredila ... (1; 34), /.../ doma ... nisem mogla zdržati, postalo je nemogoče ...; oče ima neke svoje trenutke ... (1; 30).*
- *Na področju prihodnosti in otrok mladostniki v svoji perspektivi pogosto govorijo o svojih načrtih in željah čisto nasprotno, kot so to doživeli v svojih družinah. Da ne ponovim napake svoje mame (1; 15), definitivno svojim otrokom ne želim življenje, kot sem ga imel sam (1; 8), /.../ pomembni so mi dobri odnosi med*

partnerjema in otroci v prihodnosti (3; 15, 26, 31) itn.

Tudi v drugih kategorijah s področja družine lahko prepoznamo socialnopatološke pojave v družini ter krizne dogodke otrok in mladostnikov. To se najbolj kaže pri opisu in doživljanju staršev (alkoholizem, brezposlenost, bolezen), doživljanju družine in željah po spremembah v družini (nekateri bi vse spremenili, vendar bi velika večina najprej spremenila odnose v družini).

Če bi želeli do potankosti predstaviti temno stran vsake družine, bi se morali natančno posvetiti vsakemu intervjuju posebej, na kar kažejo tudi zgoraj navedeni podatki in izjave udeležencev.

Izvirni znanstveni članek, prejet julija 2006.

Starši in mladostniki o odnosu do tveganih oblik vedenja in načinov discipliniranja

Parents and adolescents on their attitude towards risky behaviours and the discipline methods applied

Martina Ferić - Šlehan in Josipa Bašić

Povzetek

Martina Ferić - Šlehan, mag. soc. ped., mferic@erf.hr; Josipa Bašić, dr. soc. ped., josipa.basic@erf.hr; obe Edukacijsko-rehabilitacijska fakulteta, Kušlanova 59a, 1000 Zagreb, Hrvaška. *Prispevek obravnava razlike med percepcijo staršev in mladostnikov o nezaželenih oblikah vedenja mladostnikov, načinu discipliniranja s strani staršev v primeru tovrstnega vedenja, pogovorih o tvegane in nezaželenem vedenju mladostnikov ter pogostosti tovrstnih pogovorov v družini. Vzorec je sestavljalo 489 dijakov/dijakinj (46 % dijakov in 54 % dijakinj) vseh razredov srednjih šol v štirih mestih istrskega področja na Hrvaškem in 407 staršev (20,6 % očetov in 79,3 % mater v starosti od 31 do 60 let). V prispevku so predstavljeni rezultati spremenljivk iz dveh vprašalnikov: Vprašalnik za mladostnike (po Adolescent Survey, Texas A&M Univesity, ZDA) in Vprašalnik za starše (po Parents Survey, Texas A&M Univesity, ZDA). Rezultati so obdelani z deskriptivno metodo, razlike med starši in mladostniki pa z enosmerno analizo variance. Pri večini*

spremenljivk se pojavljajo statistično pomembne razlike v percepciji staršev in mladostnikov, ki nakazujejo, da: (1) starši pri mladostnikih tolerirajo zlorabo alkohola, neodgovorne spolne odnose in izostanke iz šole; (2) se tako starši kot otroci zavedajo nedoslednosti v ravnanju in vedenju staršev; (3) kadar se starši pogovarjajo s svojimi otroki o tveganem vedenju, so to najpogosteje pogovori o zlorabi alkohola in drog, najmanj pa o izostajanju iz šole ter o neodgovornem spolnem vedenju. Mladostniki menijo, da se starši z njimi pogovarjajo veliko manj, kakor to menijo starši. Raziskav, ki proučujejo razlike v percepciji staršev in mladostnikov v povezavi s tveganim vedenjem mladostnikov, ni veliko. Mnogo pa je takih, ki potrjujejo, da vedenje staršev in njihove reakcije na tvegana vedenja mladostnikov vplivajo na razvoj tovrstnih vedenj. Rezultate bomo uporabili za načrtovanje različnih preventivnih intervencij na področju dela z družinami in razvoja starševskih veščin.

Ključne besede: *starši, mladostniki, percepcija, tvegane oblike vedenja, starševstvo, discipliniranje.*

Abstract

The paper looks at the differences between how adolescents and their parents experience undesirable adolescents' behaviours; how parents discipline their children when such behaviour is displayed; conversations about adolescents' risky and undesirable behaviour, and the frequency of such conversations in the family. The sample consisted of 489 students from all high school years in four towns in Istria, Croatia, and 407 parents. The paper presents an analysis of results from two surveys: Adolescent Survey and Parents Survey, Texas A&M University, USA. The results were processed using

the descriptive method, and the differences between parents and adolescents using one-way variance analysis. Most variables returned statistically significant differences in the parents and children's perceptions, indicating that: (1) parents tolerate alcohol abuse, irresponsible sex and school truancy; (2) both parents and children are aware of parents' inconsistencies in their responses and behaviour; (3) when parents discuss risky behaviours with their children, most frequently the topic is alcohol and drug abuse and the least frequently truancy and irresponsible sexual behaviours. According to young people, parents spend much less time talking to adolescents than parents think. There are very few research studies looking at the differences in perceptions between parents and children in relation to the children's risky behaviours. There are many, however, which confirm that parents' behaviour and their reactions to adolescents' risky behaviour affect the development of such behaviours. We will use our results in our planning of various preventative interventions in the area of work with families and the development of parental skills.

Key words: *parents, youngsters, perception, risky behaviour, parenthood, discipline.*

1 Uvod

Današnji problemi otrok in mladostnikov so nedvomno pogojeni tako z njihovimi individualnimi značilnostmi kakor tudi z življenjskimi pogoji oziroma prisotnostjo zaščitnih ali tveganih (rizičnih) dejavnikov neposrednega in posrednega okolja.

V prispevku obravnavamo razlike v percepciji mladostnikov in staršev, nezaželene oblike vedenja mladostnikov in načine discipliniranja s strani staršev, ki jih tovrstno vedenje vzpodbudi. Spregovorimo tudi o pogostosti pogovorov v družini o tveganih in nezaželenih vedenjskih oblikah mladih.

Zakaj smo izbrali prav to temo? Raziskovalni projekt,¹ katerega del rezultatov posredujemo v tem članku, je pokazal tako na vrsto varovalnih kot rizičnih dejavnikov pri razvoju vedenjskih težav in motenj pri mladih v 12 občinah in mestih v Istri kot tudi na razlike v zaznavanju, razumevanju in ocenjevanju tega pojava pri starših in mladih, zajetih v raziskavo. Te razlike so bile za nas raziskovalce poseben izziv, zato smo se odločili za podrobnejšo analizo s pričakovanjem, da bomo lahko odgovorili na vprašanji: Zakaj je temu tako? in Koliko različna percepcija dodatno vpliva na dejavnike tveganj za razvoj tovrstnih vedenj?

Odgovore na ti vprašanji je mogoče dobiti z razumevanjem vloge staršev pri socializaciji otrok, njihovega odnosa do tveganega vedenja mladostnikov, njihove usposobljenosti in ustreznega odzivanja tako pred pojavom tovrstnega vedenja kot ob njegovem pojavunazadnje tudi odgovore o spretnosti staršev v discipliniranju, postavljanju pravil, doslednosti v spodbujanju pozitivnega vedenja ter sankcioniranja rizičnih vedenjskih stilov. Tako pretekle kot sodobne raziskave s področja odnosov med starši in njihovimi otroki ter raziskave o kakovosti starševstva kažejo na pomemben vpliv obojega (odnosov in starševske vloge) na pozitiven razvoj mladih. Ob tem ne gre prezreti pomena dejavnikov socialnega okolja, kot so šola, soseska, mestna skupnost itd.

Preden se posvetimo rezultatom, si oglejmo še nekaj splošnih ugotovitev o mladih danes in o pomenu družine.

Razvojne naloge, s katerimi se mladi soočajo, vplivajo tako na njih kot na njihovo vedenje. Zato tudi razširjeno mnenje, da mladostniki nikoli niso »lahki« za svoje starše (Lingren, b. d.). Prehod iz otroštva v mladostništvo je obdobje ponovnega pogajanja ter preurejanja odnosov in meja tako s starši kot z vrstniki (Morin, Milito in Costlow, 2001). Zato se v tem obdobju sprememb in želje po osamosvojitvi lahko pojavi veliko tveganih vedenj, s katerimi se mladostniki želijo vključevati v širše okolje in se preizkušati (Ferić, 2002). Burt, Resnick in Novick (1998) mladostniško obdobje vidijo kot tisto, v katerem mladostniki iščejo nove izkušnje, vključujoč

¹ Raziskovalni projekt »Skupnosti, ki skrbijo za ljudi kot preventivni modeli vedenjskih težav in motenj« se izvaja v sodelovanju Edukacijsko-rehabilitacijske fakultete Univerze v Zagrebu in upravne enote oddelka za zdravstvo, socialno skrb in delo Istrske Županije od leta 2002. Njegova nosilka je prof. dr. Josipa Bašič, soavtorica tega prispevka.

izkušnje z določeno količino tveganja ali socialnega nasprotovanja. Mnogim so privlačne tudi intenzivne tvegane ali celo nelegalne dejavnosti. In prav tu ima vpliv skupnosti, v kateri mlad človek odrasča, ter vrednostne orientacije tako družin, vrstniških skupin kot socialnih skupnosti. Avtorji tudi menijo, da popolna abstinenca tveganih ravnanj ni nujno dobra stvar za mladostnika (Scales, b. d.). Če tveganje definiramo kot kombinacijo: tveganje = razvojno raziskovanje + nevarnosti iz okolja, se je treba vprašati, kako lahko mladostniki raziskujejo svoje vrednote, talente, interes in zmožnost na varen način.

Huebner (2000) izpostavi, da je za razvoj zdrave in odgovorne osebnosti mladostniku treba omogočiti vzpostavitev lastnih "vodičev" za vedenje in prevzemanje posledic ter da mora mladostnik sovplivati na postavljanje družinskih pravil. A poudari tudi pomen nadzora in oblikovanja dovolj strukturiranega okolja odrasčanja. Mladostnikom je treba omogočiti neodvisnost, vendar ne toliko, da bi jih izpostavili nevarnostim. Kljub kljubovanju staršem in okolju mladostniki potrebujejo varnost in strukturo, naloga staršev in ustanov pa je, da to zagotovijo, saj se bodo mladi le tako učinkovito spoprijemali z razvojnimi nalogami tega obdobja.

Starši, ki v zadostni meri in pravilno nadzorujejo mladostnike na primerno zahtevajoč način, lahko zmanjšajo tveganje za nastanek rizičnih vedenj (prehitra spolna aktivnost, zloraba alkohola itd.) in vedenjskih težav. Rezultati raziskave (Cookston, 1999) govorijo o razlikah v nadzorovanju otrok v enostarševskih družinah. Najmanj nadzora je v očetovskih enostarševskih družinah, nekoliko več v materinskih enostarševskih družinah, največ pa v družinah z obema staršema. Rezultati potrjujejo, da se odvisnost od alkohola in drog ter vedenjske motnje pogosteje javljajo v očetovskih enostarševskih družinah.

Li, Stanton in Feigelman (1999) ugotavljajo, da ustrezen nadzor staršev nad mladostniki zmanjša kasnejša tvegana vedenja. Torabi (2005) ugotovi, da pomanjkanje nadzora, posebej v prostem času, vpliva na zlorabo drog pri mladih. Zavzema se za preventivne ukrepe ter vključevanje staršev in drugih odraslih (vzgojitelji, učitelji) v oblikovanje strukturiranih aktivnosti po pouku in v skupnosti.

Tudi avtorici tega prispevka sta že pisali o povezavi tveganega vedenja mladostnikov in razvoja vedenjskih motenj, na kar vplivajo

predvsem nedosledno discipliniranje, pomanjkljiva pravila ter neučinkovita komunikacija med mladimi in odraslimi (Bašić in Ferić, 2000). Lefkowitz in sodelavci (1977, po Pillay, 1998) odkrivajo povezanost med nedoslednostjo staršev ter tveganimi vedenji in razvojem vedenjskih motenj, pri čemer je vztrajanje tovrstnih vedenjskih slik povezano s kakovostjo odnosov mladih in njihovih staršev. To dokazuje tudi longitudinalna študija Overturfa in Downsa (2003), ki pokaže, da čim manj starši vedo in se z otroci pogovarjajo o nevarnosti drog in prestopniškem vedenju (kraje), tem večja je verjetnost, da bodo mladi droge zlorabljali in izvajali delinkventna dejanja.

O tveganih dejavnikih v družini govorijo Garner, Green in Marcus (1994). Navajajo konflikte v družini, družinsko nasilje, neorganiziranost in pomanjkanje družinske povezanosti, socialno izolacijo, pogoste in hude stresne situacije, pomanjkljiv nadzor ter neustrezno discipliniranje in nerealna pričakovanja staršev. Loeber ter Stouthamer - Loeber (1986, po Pillay, 1998) pokažejo, da so vedenjske težave povezane s pomanjkljivo odgovornostjo staršev, z neustreznim starševskim nadzorom, s premalo kakovostnega časa, ki ga starši in otroci preživijo skupaj ter z nezanimanjem staršev za aktivnosti, ki jih otrok izvaja v vrstniškem krogu. Neodgovorno starševstvo pa označujejo tudi prevelike zahteve staršev in to, da se starši sami neustrezno vedejo (alkohol, nasilje ...), kar ugotavljata McMahon in Wells (1989, po Pillay, 1998).

Mladi, ki izražajo vedenjske težave in motnje (Pillay, 1998), doživljajo svojo družino kot rigidno z veliko neustreznega nadzora in neustrezne strukture za razliko od tistih mladih, ki vedenjskih težav ne kažejo. Prvi so manj zadovoljni s svojimi družinami, menijo, da so njihove družine premalo fleksibilne ter da manjka emocionalne povezanosti med njimi in starši. Pomembno je izpostaviti, da si mladostniki ne želijo niti rigidne in stroge discipline niti popolne svobode. Na srečo starši praviloma uporabljajo pravila, vodenje, pogovore in pogajanja. Mladostniki v glavnem nadzor in pravila, ki jih postavljajo njihovi starši, doživljajo kot pozitivno skrb staršev, še posebej pri pomembnih in s tem tudi tveganih življenjskih vprašanjih (Huebner, 2000).

Nelson, Patience in McDonald (1999) so poleg razlik mladih in staršev (v 7 razredih osnovnih šol v ZDA) v odnosih do tveganega vedenja ugotovili tudi tri dejavnike zmanjševanja tveganega vedenja.

Prvi je ocena mladih, da imajo s starši zadovoljujoče in emocionalno povezane odnose, drugi, da je vzpostavljena komunikacija v družini dobra, ter tretji, da so pričakovanja staršev do otrok primerna.

Družine, ki tako ravnajo, utrjujejo varovalne dejavnike ter povečujejo možnosti, da bodo tako starši kot mladi na stresne okoliščine in nevarnosti odgovorili primerno in kompetentno. Poudarjanje varovalnih dejavnikov krepi družinsko odpornost in oblikuje družinsko okolje, v katerem se bo mladostnik učil "za življenje" in se pozitivno razvijal (Ferić, 2003).

Starši in drugi se pogosto sprašujejo, kako doseči vzgojne cilje. Kratek odgovor je v naslednjem: »Vsak mladostnik potrebuje predvidljivo strukturo, skupek pravil in primernih pričakovanj.« (Raboteg - Šarić in Rogić, 2002: 181.) Damon (po Raboteg - Šarić in Rogić, 2002) predlaga izdelavo t. i. deklaracije za mlade, ki bi vsebovala pravila, izvajalce, standarde in načrte akcij lokalnih skupnosti, ki bi jo le-te lahko prilagajale svojim potrebam in zmožnostim.

2 Metode raziskave

Vzorec je sestavljal 489 dijakov in dijakinj vseh 13 srednjih šol in 407 staršev iz štirih istrskih mest na Hrvaškem. Raziskava temelji na prostovoljnem sodelovanju in na soglasju staršev.

V tabeli 1 je prikazano število sodelujočih, % anketirancev in vključenih srednjih šol po posameznih mestih.

Tabela 1: Število anketirancev in srednjih šol po mestih

Mesto	Število srednjih šol	Anketiranci			
		dijaki		starši	
		f	%	f	%
Labin	1	71	14,5	55	13,5
Pazin	2	93	19,0	94	23,1
Poreč	2	98	20,0	99	24,3
Pula	8	227	46,6	159	39,1
Skupaj	13	489	100,0	407	0,0

Vzorec učencev je sestavljalo 46 % dijakov in 54 % dijakinj. Glede na letnik srednje šole – 127 (26,0 %) prvi letnik, 148 (30,3 %)

drugi letnik, 130 (26,6 %) tretji letnik in 84 (17,2 %) četrti letnik.

Glede na cilj raziskave je pomembno povedati, da 427 sodelujočih (87,3 %) živi v družinah z obema staršema, 38 (7,75%) z materjo ali samo z očetom, 24 (4,9 %) pa jih živi z enim od staršev in očimom/mačevo, s sorodniki ali izven družine.

Vzorec staršev je sestavljalo 84 (20,6 %) očetov in 323 (79,3 %) mater. Glede na starost je 93 staršev v dobi od 31 do 40 let (22,9 %), 266 (65,4 %) v starosti od 41 do 50 let ter 48 staršev (11,8 %) med 51. in 60. letom. Poročenih je 362 (88,9 %) staršev, večina jih ima dva ali več otrok (85,5 %). 134 (32,9 %) jih ima višjo ali visoko izobrazbo, 233 (57,25 %) srednjo šolo ter 40 (9,8 %) končano osnovno šolo.

V raziskavi sta bila uporabljena dva vprašalnika, Vprašalnik za mladostnike (224 spremenljivk, prilagojen po Adolescent Survey, Texas A&M Univesity, ZDA) in Vprašalnik za starše (180 spremenljivk, prilagojen po Parents Survey, Texas A&M Univesity, ZDA). Oba pokrivata področje skupnosti, družine, vrstnikov, šole, tveganih vedenj in odnosa do tveganih vedenj.

Iz obeh vprašalnikov je v prispevku uporabljena le skupina področja družinskih/starševskih veščin, ki se nanašajo na: (1) discipliniranje tveganega vedenja pri mladostnikih, (2) pravila, ki se nanašajo na tvegana vedenja v družini, (3) reakcije staršev na nezaželena vedenja, (4) doslednost staršev v discipliniranju ter (5) pogostost razgovorov o tveganih vedenjih.

Podatki so bili obdelani z deskriptivno metodo, razlike med odgovori staršev in mladostnikov pa z analizo variance.

3 Rezultati

3.1 Kaznovanje tveganega vedenja

Prva skupina vprašanj za mladostnike in starše se nanaša na vprašanje: Če bi tvoji starši vedeli, da delaš nekaj od naštetega, bi te kaznovali? oziroma: Če bi vedeli, da vaš otrok dela nekaj od naštetega, bi ga kaznovali? Navedena vedenja so bila: pitje alkohola, uporaba drog, nasilno vedenje, kazniva dejanja, neopravičeni izostanki iz šole, nezaščiteni spolni odnosi. V tabeli 2 so odgovori

mladostnikov in njihovih staršev podani v obliki absolutnih frekvenc in odstotkov.

Tabela 2: Odgovori staršev in mladostnikov na vprašanja: Če bi tvoji starši vedeli, da delaš nekaj od naštetega, ali bi te kaznovali? in Če bi vedeli, da vaš otrok dela nekaj od naštetega, ali bi ga kaznovali?

Verjetnost kaznovanja: Vedenje:	Gotovo/verjetno		Mogoče		Verjetno ne/gotovo ne	
	starši f %	mladostniki f %	starši f %	mladostniki f %	starši f %	mladostniki f %
pitje alkohola	338 83,0	233 47,6	40 9,8	127 26,0	29 7,2	129 26,4
uporaba drog	391 96,1	455 93,0	10 2,5	20 4,1	6 1,5	14 2,8
nasilniško vedenje	384 94,8	403 82,4	10 2,5	65 13,3	11 2,7	21 4,3
kazniva dejanja	391 96,1	455 92,8	10 2,5	22 4,5	6 1,5	13 2,6
neopravičeni izostanki iz šole	379 93,1	382 78,1	18 4,4	70 14,3	10 2,5	37 7,6
spolni odnosi brez zaščite	368 74,7	345 70,6	26 6,4	79 16,2	13 3,2	65 13,3

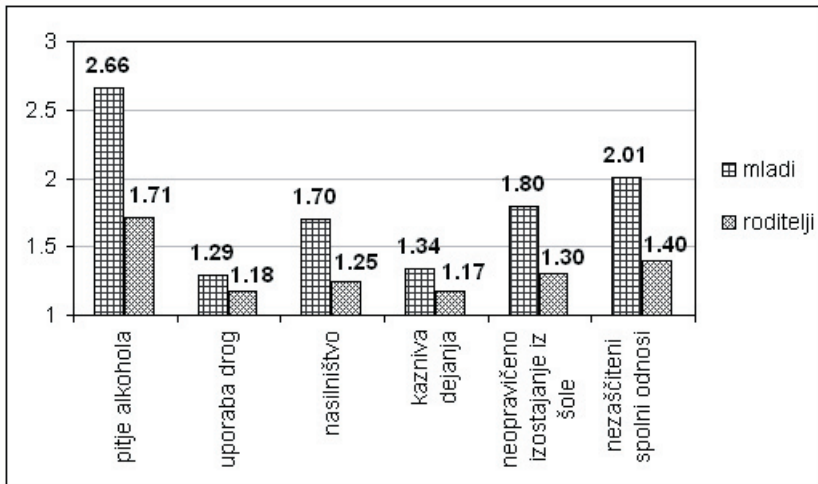
Statistično pomembne razlike med odgovori mladostnikov in staršev so pri vseh šestih spremenljivkah, in sicer z 99% statistično pomembnostjo, kar prikazuje tudi tabela 3.

Tabela 3: Statistično pomembne razlike med mladostniki in starši pri skupini vprašanj o verjetnosti kaznovanja za tvegano vedenje mladostnikov

Vedenje:	F	p
pitje alkohola	154,374	0,000
uporaba drog	6,048	0,014
nasilniško vedenje	67,414	0,000
kazniva dejanja	14,701	0,000
neopravičeni izostanki iz šole	67,982	0,000
spolni odnosi brez zaščite	75,567	0,000

Razlike med odgovori staršev in otrok ter trendi so vidni v grafu 1, ki je narejen na osnovi aritmetičnih sredin. Vrednost 3 pomeni kategorijo "morda" in vrednost 1 kategorijo "gotovo bi" (me/ga kaznovali).

Graf 1: Povprečne vrednosti odgovorov mladostnikov in staršev na vprašanje *Če bi tvoji starši vedeli, da delaš nekaj od naštetega, bi te kaznovali? oz. Če bi vedeli, da vaš otrok dela nekaj od naštetega, bi ga kaznovali?*

Iz zgornjega grafa je razvidno, da se odgovori obeh skupin anketirancev raztezajo od odgovora "morda" do odgovora "gotovo bi", kar kaže, da tovrstna vedenja kot tvegana vidijo tako starši kot mladostniki. Hkrati oboji menijo, da je treba uporabo alkohola manj kaznovati, sledijo pa nezaščiteni spolni odnosi in neopravičeni izostanki iz šole. Za bolj nevarna vedenja, npr. uporaba prepovedanih drog, kazniva dejanja in nasilništvo, tako starši kot mladostniki menijo, da jih je treba sankcionirati. Razlike kažejo na drugačno percepcijo staršev in mladostnikov. Mladi menijo, da jih bodo starši "manj verjetno" kaznovali, kot to mislijo starši. Velike razlike so v percepciji staršev in mladostnikov pri uporabi alkohola, nezaščitenih spolnih odnosih in neopravičenih izostankih iz šole. Poraja se vprašanje, čigava percepcija je bolj točna. Ker so razlike v percepciji med starši in mladostniki pri vedenjih, v katera so mladi pogosteje vključeni in imajo tudi neposredno izkušnjo z njimi glede na to, ali so bili kaznovani ali ne, lahko predvidevamo, da percepcija mladih bolj natančno odsluša realno dogajanje.

Sliko pojasnjujejo tudi rezultati spremenljivk, ali so v družinah vzpostavili pravila v zvezi s tveganimi vedenji, ki kažejo na statistično pomembno razliko med odgovori staršev in mladostnikov ($F = 17,738$; $p = 0,000$). Čeprav oboji v velikem odstotku menijo, da pravila obstajajo – starši (89,9 %) in mladi (79,9 %) –, je razlika med njimi statistično pomembna.

3.2 Reakcija staršev na nezaželena vedenja

Na spodnja vprašanja so odgovarjali le mladostniki, ki menijo, da ko naredijo nekaj slabega, se njihovi starši najpogosteje (skoraj vedno ali pogosto) z njimi mirno pogovarjajo (62,8 %), kričijo na njih (34,2 %), ukinejo nekatere privilegije (26,6 %), prepovedo vse izhode (9,6 %), jih ignorirajo (7,0 %), ponižujejo (3,3 %) ali udarijo (1,6 %). Rezultati so prikazani v tabeli 4.

Tabela 4: Reakcija staršev na nezaželena vedenja mladih

Reakcije staršev:	Mladi, ki so odgovorili z odgovorom »vedno« ali »pogosto«	
	f	%
miren pogovor	307	62,8
kričanje	167	34,2
ukinitev privilegijev	130	26,6
prepoved izhodov	47	9,6
ignoriranje	29	7,0
poniževanje	16	3,3
fizična kazen – pretepanje	10	1,6

Pogovori o vedenju stečejo, ko mladostnik naredi nekaj slabega, a še vselej veliko staršev namesto pogovora na otroka kriči. Med discipliniranjem in kaznovanjem prevladuje ukinjanje privilegijev, na primer izhodov. S primerjavo dobljenih podatkov z Banksovo in Quillenovo (2002) raziskavo o učinkovitosti tehnik discipliniranja v obdobju adolescence (ukinjanje privilegijev, prepovedovanje izhodov in pojasnjevanje) ugotovimo, da so nekatera vedenja vprašanih staršev uspešna. Starši z izjemo tehnike "kričijo name" uporabljajo primerne tehnike discipliniranja.

3.3 Doslednost staršev pri kaznovanju mladostnikov

Starši in mladostniki so odgovarjali na vprašanja, kako pogosto se starša med seboj strinjata glede načina discipliniranja, kako pogosto starši odstopijo od tega, kar naj bi otrok naredil, čeprav ni, ter kako pogosto se zgodi, da enkrat za isto vedenje kaznujejo, drugič pa ne. Odgovori staršev in mladih se na ta vprašanja ne razlikujejo statistično pomembno, kar kaže tabela 5.

Tabela 5: Doslednost staršev v discipliniranju

Spremenljivka	Vedno/pogosto		Včasih		Redko/nikoli	
	starši	mladi	starši	mladi	starši	mladi
	f %	f %	f %	f %	f %	f %
Kako pogosto se starša ne strinjata glede kaznovanja	49 12,1	81 6,6	148 36,5	161 32,9	210 51,4	247 55,5
Odstopanje od nečesa, kar bi moral otrok narediti	47 11,5	58 11,9	182 44,7	234 47,9	178 43,7	197 40,3
Enkrat je neko dejanje kaznovano, drugič ne	38 9,3	42 8,6	116 28,5	152 31,1	253 62,1	295 60,3

Mladi na vprašanje strinjanja staršev glede kaznovanja odgovarjajo v kategorijah "redko ali nikoli" v 55,5 %, starši pa v 51,4 %, pri kategoriji "včasih" 32,9 % mladostnikov in 36,5 % staršev. Podobno je pri odgovorih na pogostost odstopanja od tistega, kar naj bi otrok naredil, a ni. Mladi "redko ali nikoli" v 40,3 %, starši pa v 43,7 %, medtem ko kategorijo "včasih" mladostniki ocenjujejo v 47,9 %, starši pa v 44,7 %. V zadnji spremenljivki, kako pogosto starši enkrat za neko dejanje kaznujejo, drugič pa za enako dejanje ne, mladostniki odgovarjajo "redko ali nikoli" v 60,3 % in starši v 62,1 %. Kategorija "včasih" je prisotna pri 31,1 % mladih in v 28,5 % pri starših. Gre za doslednost kaznovanja in zaključimo lahko, da je ta nizka, česar se zavedajo tako starši kot njihovi otroci.

3.4 Pogostost pogovorov med starši in mladostniki o tveganem vedenju

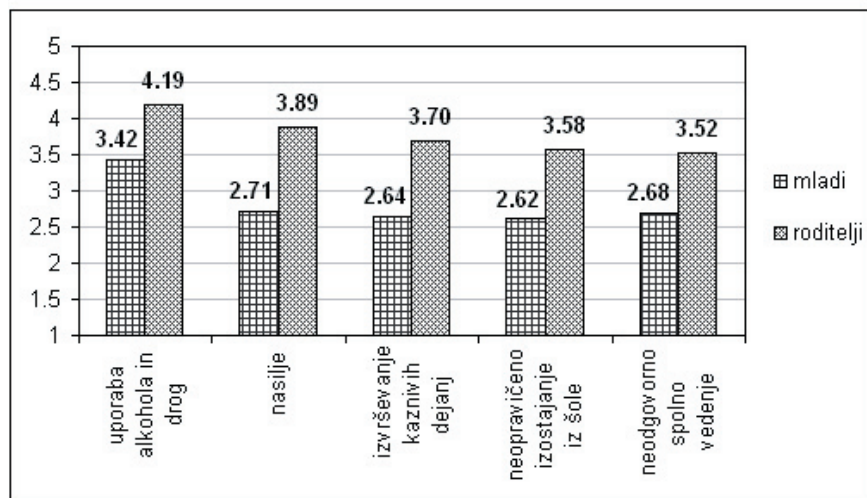
Spremenljivke, ki sledijo, se nanašajo na pogostost pogovorov med starši in mladostniki o tveganih vedenjih mladih, kot so uporaba alkohola in drog, nasilje, kazniva dejanja, neopravičeno izostajanje iz šole, neodgovorno spolno vedenje (zgodnji in nezaščiteni spolni odnosi ter pogosto menjavanje partnerjev), kar prikazuje spodnja tabela.

Tabela 6: Pogostost pogovorov med starši in mladostniki o tveganelem vedenju

Kako pogosto ste se v lanskem letu s starši pogovarjali o:											
Kako pogosto ste se v lanskem letu z vašim otrokom pogovarjali o:											
		Niti enkrat		Enkrat		2–3-krat		4–5-krat		več kot 5-krat	
		starši	mladi	starši	mladi	starši	mladi	starši	mladi	starši	mladi
uporabi alkohola in drog	f	23	61	24	62	64	129	37	86	259	151
	%	5,7	12,5	5,9	12,7	15,7	26,4	9,1	17,6	63,3	30,9
nasilju	f	47	141	32	81	62	123	43	67	223	77
	%	11,5	28,8	7,9	16,6	15,2	25,2	10,6	13,7	54,8	15,7
kaznivih dejanjih	f	61	157	39	86	60	112	50	46	197	88
	%	15,0	32,1	9,6	17,6	4,7	22,9	12,3	9,4	48,4	18,0
neopravičenem izostajanju iz šole	f	84	194	30	63	59	81	33	36	201	115
	%	20,6	39,7	7,4	12,9	14,5	16,6	8,1	7,4	49,4	23,5
neodgovornem spolnem vedenju	f	83	177	33	69	64	84	45	53	182	106
	%	20,4	36,2	8,1	14,1	15,7	17,2	11,1	10,8	44,7	21,7

V grafu 2 so na osnovi aritmetičnih sredin (pri čemer 1 pomeni "nikoli", 5 pa "več kot petkrat") prikazane razlike med starši in mladostniki v povprečni vrednosti za posamezne spremenljivke.

Graf 2: Povprečne vrednosti odgovorov staršev in mladostnikov na vprašanje o pogostosti pogovorov o tveganih vedenjih.

Iz grafa 2 je razvidno, da oboji pravijo, da se najpogosteje pogovarjajo o uporabi/zlorabi alkohola in drog, najredkeje pa o izostajanju iz šole in neodgovornih spolnih odnosih.

Med odgovori obeh skupin anketirancev ugotovimo statistično pomembne razlike pri vseh petih spremenljivkah (tabela 7).

Tabela 7: Statistična pomembnost razlik v ocenah pogostosti pogovorov med starši in mladostniki o tveganih vedenjih

Kako pogosto ste se v lanskem letu s starši pogovarjali o:		
Kako pogosto ste se v lanskem letu z vašim otrokom pogovarjali o:		
	F	p
uporabi alkohola in drog	78,260	0,000
nasilju	153,353	0,000
kaznivih dejanjih	113,038	0,000
neopravičenem izostajanju iz šole	78,649	0,000
neodgovornem spolnem vedenju	62,622	0,000

Tako iz grafa 2 kot iz tabele 7 ugotovimo razlike v percepciji staršev in mladostnikov o pogostosti pogovorov o tveganih vedenjih. Starši menijo, da se s svojimi otroki pogosteje pogovarjajo o tveganih vedenjih, kot to menijo mladostniki.

4 Razprava

Kakor rečeno, smo želeli raziskati, kako starši in njihovi otroci vidijo postavljanje pravil v družini, načine discipliniranja in pogovore, še posebej pogovore o tveganih vedenjih mladostnikov, kot so uporaba alkohola in drog, nasilje, kazniva dejanja, neopravičeni izostanki iz šole, opuščanje šole ter neodgovorno spolno vedenje.

Pri večini spremenljivk so ugotovljene razlike v percepciji staršev in otrok. Mladostniki ocenjujejo, da je v njihovih družinah manj pravil in kaznovanja za tvegano vedenje ter da se starši z njimi manj pogovarjajo o tveganih vedenjih. Katera percepcija je bližje resnici? Ocenjujemo, da percepcija mladostnikov, kajti oni so tisti, ki so kaznovani in katerim se postavljajo pravila. Od njihove percepcije sveta odraslih (v tem primeru staršev in družine) je odvisno tudi njihovo vedenje v prihodnosti (Li, Stanton in Feigelman, 1999; Nelson, Patience in McDonald, 1999; Bašić in Ferić, 2000; Ferić, 2003).

Znano je, da so starši zlasti v obdobju odraščanja svojih otrok zamajani v svoji vlogi in da premalo zaupajo svojim starševskim veččinam. Pomembne so tudi situacije, ko starši mislijo, da so v družini postavljena jasna pravila, da njihovi otroci vedo, katera vedenja se v družini ne odobravajo in za katera bodo kaznovani, ter da se s svojimi otroki dovolj pogosto pogovarjajo o tveganih vedenjih. Pogosto prihaja do nesporazumov v komunikaciji med starši in otroki, kar se lahko kaže kot: »Kako se ti je lahko zgodilo, ko vendar veš, da ...?« Starši mislijo, da so pravilno posredovali informacije, a mladi tega niso razumeli na tak način. Na razumevanje posredovane informacije vplivajo dejavniki, kot so šumi, mesto, čas in situacija, način izgovorjenega, ponavljanje. Pomembno je, da so starši pripravljeni reševati probleme in da od njih ne bežijo, saj s tem prispevajo k temu, da se občasna tvegana vedenja ne utrdijo.

Starši se sprašujejo, koliko nadzora, kaznovanja, govorjenja in pogovarjanja je potrebno in kako vse to organizirati. Naši rezultati kažejo, da starši tolerirajo vedenja mladostnikov, kot so pitje alkohola, nezaščiteni spolni odnosi in neopravičeni izostanki iz šole. Kažejo na majhno doslednost v vedenju staršev, česar se zavedajo tako starši kot mladostniki. Pogovori v družini se najpogosteje nanašajo na zlorabo alkohola in prepovedane droge, najmanj pa na opuščanje šole in neodgovorno spolno vedenje, pri čemer mladi menijo, da se pogovarjajo v družini veliko manj, kot to menijo starši.

Vse to omogoča zaključek o nestrinjanju in nerazumevanju med mladostniki in starši, kar izhaja iz razlike v percepciji opazovanih spremenljivk. Če starši mislijo, da bolj kaznujejo otroke za tvegana vedenja, kot to mislijo mladostniki, je lahko posledica neuskklajenosti tudi to, da se mladi izognejo posledicam in z vedenjem nadaljujejo. Odnos staršev je povezan tako z njihovim osebnim odnosom do teh pojavov kot z javnim odnosom.

Področje je mogoče raziskovati tudi iz drugega zornega kota. Iz tega, kaj je dobrega pri današnji mladini in kako to vpliva na to, kaj je mladim všeč in kaj ne, kaj mladostniki potrebujejo in česa ne. Odgovori na ta vprašanja zajemajo tisto, kar zadovoljuje njihove potrebe, ter tisto, kar jim daje občutek varnosti, ljubljenosti in sposobnosti (Scales, 1999).

Strategije, ki so staršem v pomoč pri vzgoji in krepijo varovalne dejavnike v razvoju otrok in mladostnikov, so:

- pozorno poslušanje mladostnikov (kar ne pomeni svetovati in biti po vsej sili korekten v nekaterih situacijah, temveč biti odprt, vztrajati v pogovorih in si za pogovore vzeti čas);
- poiskati pravi trenutek za pogovor in odziv (včasih je dovolj le sekunda);
- se pogovarjati o vrednotah in etičnosti ravnanj (kaj je prav in kaj ne);
- se usmeriti na najbolj pomembno (ne pa na vse ostalo, le na najbolj pomembno ne);
- sprejeti, da smo kot starši občasno pri otrocih nepopularni (vztrajati v strogosti, ko in če je to treba, in ne doživeti otrokovega "upora" osebno);
- izogibati se preprirom;
- spoštovati otroka;
- mu omogočiti, da se uči iz izkušenj;
- podpirati vključevanje mladih v aktivnosti, kjer bodo razvijali svoje kompetence in pri tem uživali.

Raziskava je bila izvedena na področju Istre na Hrvaškem, zato lahko na osnovi teh podatkov načrtujemo programe preventivnih intervencij na različnih ravneh – delo z družinami in starši ter delo z mladimi. Določimo lahko prednostne naloge ter opredelimo cilje in evalvacijo preventivnih programov za mlade, družine in starše.

5 Literatura

Banks, B. J., Quillen, J. H. (2002). Childhood Discipline: Challenges for Clinicians and Parents. *American Family Physician*, 66, 8. <http://www.aafp.org/afp/20021015/1447.html>.

Bašić, J., Ferić, M. (2000). Rizici u obitelji adolescenata. *Zbornik radova Položaj adolescenata u obitelji*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Ministarstvo rada i socijalne skrbi, 81–98.

Burt, M. R., Resnick, G., Novick, E. R. (1998). *Building Supportive Communities for At-Risk Adolescent: It Takes more Than Services*. WA. DC, American Psychology Association,

Cookston, T. J. (1999). Parental Supervision and Family Structure: Effects on Adolescent Problem Behaviors. *Journal of Divorce & Remarriage*, 32, 1/2, 107–122.

Ferić, M. (2002). *Komunikacija u obitelji kao zaštitni i rizični čimbenik za razvoj poremećaja u ponašanju adolescenata*. Magistarsko delo. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Ferić, M. (2003). Obitelj kao čimbenik rizika i zaštite za razvoj poremećaja u ponašanju djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 38, 1, 13–24.

Garner, S. E., Green, P. F., Marcus, C. (1994). *Signs of Effectiveness II: Preventing Alcohol, Tobacco and other Drug Use: A Risk Factor/Resiliency-based Approach*. Washington, DC, Government Printing Office.

Huebner, A. (2000). *Adolescent Growth and Development*. Petersburg: Virginia Cooperative Extension.

Li, X., Stanton, B., Feigelman, S. (1999). *Parental Supervision Can Cut Risky Behaviors of Older Children and Teens*. University of Maryland, <http://www.umm.edu/news/releases/parents.htm>

Lingren, G. H. (b.d.). *High Risk Youth*. <http://ianrpubs.unl.edu/family/g1322.html>

Morin, M. S., Milito, C., Costlow, N. (2001). Adolescents Perceptions of Discipline within Intact Families and Stepfamilies – Statistical Data Included. *Adolescence*, 36, 142, 281–288.

Nelson, V. B., Patience, H. T., McDonald C. D. (1999). Adolescent Risk Behavior and the Influence of Parents and Education. *Journal of the American Board of Family Practice*, 12, 6, 436–443.

Pillay, A. L. (1998). Perception of Family Functioning in Conduct Disordered Adolescent. *South African Journal of Psychology*, 28, 4, 191–196.

Overturf, V. J., Downs, B. (2003). *Adolescent Behavior and Family Relationships*. Presentation at the Annual Meeting of the Population Association of America. Minneapolis, MN, May 1–3.

Raboteg - Šarić, Z., Rogić, I. (2002). *Daleki život, bliski rub. Kvaliteta života i životni planovi mladih na područjima posebne državne skrbi*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji materinstva i mladeži i Institut društvenih istraživanja Ivo Pilar

Scales, C. P. (1999). *Adolescence Issues and Trends*. http://www.hhd.org/apha/2005_program_final.pdf

Torabi, R. M. (2005). *Adult Supervision and Adolescent ATOD Use*. Abstract. American Public Health Association, 133rd Annual Meeting & Exposition, December 10–14, 2005, Philadelphia, PA. http://apha.confex.com/apha/133am/techprogram/paper_108985.htm

Izvirni znanstveni članek, prejet septembra 2006.

Pojmovanja "normalnosti" procesov v družini; funkcionalnost in kompetentnost družinskega sistema

The concept of 'normality' in the family processes; functionality and competence of the family system

Olga Poljšak Škraban

Povzetek

Olga Poljšak Škraban, dr. soc. ped., Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva pl. 16, 1000 Ljubljana. *Družina in družinsko življenje se v zadnjih desetletjih pomembno spreminjata. To ugotovitev potrjujejo tako subjektivna izkustva posameznikov kot znanstvena raziskovanja. Spreminjanje pa prinaša s seboj tudi vrsto problemov, na katere pogosto družine niso pripravljene. V članku se skozi pojmovanja različnih avtorjev srečamo s koncepti, ki poudarjajo pomembne procese, ki prispevajo k zdravemu funkcioniranju družine. Namen članka je pregledati pojmovanja "normalnosti" procesov v družini ter se dotakniti pojma funkcionalnosti in kompetentnosti družinskega sistema s ciljem ozaveščanja problemov, ki lahko nastanejo v raznolikih družinskih sistemih, in iskanja poti pomoči zanje.*

Ključne besede: družinski sistem, procesi v družini, normalnost, funkcionalnost, kompetentnost.

Abstract

Family and family life have significantly changed in the last few decades. This claim has been confirmed by personal experiences as well as by scientific research. The changing has brought about a string of problems for which many families are not prepared. This paper presents various approaches by many writers, introducing concepts underlining the important processes that contribute to the functioning of a healthy family. The goal of the paper is to address the notion of 'normality' in the family processes and to touch upon the functionality and competence of the family system, in order to create an awareness of the problems emerging in diverse family systems and how to seek help.

Key words: *family system, family processes, normality, functionality, competency.*

Uvod

Družina in družinsko življenje se v zadnjih desetletjih pomembno spreminjata. To ugotovitev potrjujejo tako subjektivna izkustva posameznikov kot znanstvena raziskovanja. Švab (2001: 1) navaja, da »bolj ko se zdi, da se družinsko življenje intenzivno spreminja in umika od modernega družinskega modela, več je nejasnosti in manj konsenza o tem, kako se spreminja, katere smeri ubira oziroma kako se nam sploh kaže in kako ga doživljamo«.

Namen članka je pregledati pojmovanja "normalnosti" procesov v družini ter se dotakniti pojma funkcionalnosti in kompetentnosti družinskega sistema z namenom ozaveščanja problemov, ki lahko nastanejo v raznolikih družinskih sistemih, in iskanja poti pomoči zanje.

V svojem pojmovanju družine izhajam iz definicije družine, ki jo prav zaradi velikih sprememb definira Petzold (1996: 39) precej ohlapno. Družino pojmuje kot posebno socialno skupino, za katero so značilni intimnost in medgeneracijski odnosi.

“Normalnost” družinskih procesov

Teoretiki, raziskovalci in družinski terapevti so skušali vedno znova odgovoriti na vprašanje, kaj je “normalna”, zdrava družina. Vedno bolj se zavedamo, da na poglede na normalnost vplivata socialna konstrukcija in naš referenčni okvir, odvisen od subjektivne pozicije opazovalca in od prevladujoče kulture. Walsheva (1993) je pripravila pregled konceptov “normalnosti” družine ter njihovega vpliva na razumevanje in zdravljenje družinske disfunkcionalnosti z namenom osvetlitve in posodabljanja pojma.

Na podlagi ugotovitev Offerja in Sabshina, ki sta razdelala definicije “normalnosti” osebnosti, je izpeljala štiri temeljne perspektive družinske normalnosti (prav tam). Gre za:

- a) Medicinski model, ki pojmuje družino kot normalno, zdravo, če nobeden od družinskih članov ne kaže simptomov bolezni. Torej gre za negativen kriterij – za odsotnost patologije. Omejitev modela je v dejstvu, da pomeni zdravo funkcioniranje družine več kot le odsotnost simptomov. Minuchin (1974) poudarja, da ni družine, ki ne bi imela občasnih težav. Drugi problem pristopa leži v pojmovanju, da pomeni simptom pri enem od članov družine že disfunkcionalnost sistema, kar je bilo v raziskavah ovrženo (npr. Walsh in Olson, 1989 po Walsh, 1993).
- b) Povprečno funkcioniranje družine – normalna družina naj bi predstavljala povprečje v normalni porazdelitvi. Kar naj bi pomenilo, da je deviantno vse, kar je pod in nad povprečjem, česar seveda tudi ne moremo sprejeti. Tako bi bile tudi optimalne družine (nad povprečjem) deviantne.
- c) Optimalno funkcioniranje družine, ki se pojmuje kot uspešno v doseganju družinskih nalog ter promociji rasti in dobrega počutja družinskih članov. Koncept omejuje vpliv socialnih norm na pojmovanje uspešnosti – torej lahko govorimo o optimalnosti le znotraj ene kulture.
- d) Normalnost, razumljena kot proces. Gre za procese integracije vzdrževanja družinske enote in njene sposobnosti vzdrževanja pogojev, ki omogočajo rast in dobro počutje družinskih članov skozi čas. V bistvu temelji koncept na zgoraj navedenem, vendar poudarja poleg optimalnega funkcioniranja še prožnost skozi različna razvojna obdobja družine.

V času postmoderne obstajata splošno razširjen občutek glede razkroja družine ter zmeda glede strukture in pomena družinskih odnosov v vprašanju, kaj je "normalno" (tipično, pričakovano) v življenju družine in kako zgraditi zdrave družine, ki funkcionirajo optimalno (prav tam). Mit, da je popolna (dvostarševska izvorna) družina bolj zdrava od drugih oblik družine, je preživet. Pomembna razlika med družinami, ki bolj ali manj dobro funkcionirajo, se ne nanaša na vprašanje, kdo tvori družino, temveč na kakovost odnosov in sposobnost adaptacije v družini – torej na kakovost procesov v družini, na katere moramo gledati skozi socialni in razvojni kontekst.

Koncept funkcionalnosti nasproti disfunkcionalnosti je bil pogosto uporabljen za definiranje normalnosti družinskega funkcioniranja. Nanaša se na vrednotenje uporabnosti družinskih vzorcev v doseganju družinskih ciljev. Pri vrednotenju, kaj je funkcionalno oz. disfunkcionalno, je treba upoštevati naslednje: 1. poglede na normalnost in zdravje vseh družinskih članov, 2. razmere in razvojne možnosti obdobja, v katerem se nahaja družina, 3. ekonomske in 4. kulturne okoliščine.

Bolje in manj stigmatizirano je govoriti o **funkcionalnosti vzorcev vedenja oz. procesov funkcionalnosti**, kajti v sistemu je lahko neko vedenje funkcionalno za starše, za otroke pa ne. Tako se moramo, ko govorimo o funkcionalnosti, vedno vprašati, za koga in za kaj je nekaj funkcionalno (Walsh, 1993: 9). Mnogi starši uspevajo obdržati družino in otroke funkcionalne za visoko ceno odnosa s partnerjem in osebnega dobrega počutja.

Vsako ocenjevanje funkcionalnosti družin mora vsebovati tudi ocenitev sredstev, s katerimi družina razpolaga, in vpliv drugih socialnih sistemov (zaposlitev staršev, socialna politika ipd.).

Mc Mastrov model funkcionalnosti družine (MMFF) (Epstein, Bishop, Ryan, Miller in Keitner, 1993) je pragmatični model, ki opredeljuje tiste značilnosti funkcioniranja družine, ki imajo največji vpliv na emocionalno in fizično zdravje družinskih članov. Avtorji so model izgrajevali in dopolnjevali glede na rezultate raziskav zadnjih tridesetih let in glede na sodobne teoretične poglede. Ugotavljajo, da so v teh letih hitre in obsežne spremembe v družbi vplivale tako na družinsko življenje kot tudi na metode raziskovanja družine. Največje spremembe so se zgodile na področju vloge ženske v družini in družbi, kar se odraža seveda tudi v partnerskih odnosih in v odnosih staršev

do otrok. Še vedno pa veljajo nekateri izsledki prvih študij, in to so:

- spremenljivke organizacijskih, strukturnih in transakcijskih vzorcev družinskega sistema močneje determinirajo vedenje družinskih članov kot pa intrapsihične spremenljivke,
- emocionalno zdravje otrok je tesno povezano s kvaliteto emocionalnega odnosa med staršema ter
- pomemben element raziskovanja družine je upoštevanje razvojnega obdobja, v katerem se družina nahaja (npr. družine, v katerih je najstarejši član adolescent, imajo največ težav z učinkovitim reševanjem problemov).

Model temelji na sistemski teoriji. Da bi razumeli strukturo in organizacijo družine ter vzorce transakcij v družini, raziskujejo avtorji naslednje značilnosti družine, pri čemer vsako dimenzijo označujejo na kontinuumu od najbolj do najmanj učinkovitega funkcioniranja:

- Način reševanja problemov se nanaša na sposobnost družine za reševanje problemov, ki ohranja njeno učinkovito funkcioniranje. Družinski problemi so lahko instrumentalne in emocionalne narave. Tiste družine, ki ne zmorejo reševati instrumentalnih problemov, tudi težko rešujejo emocionalne probleme, obratno pa ni nujno. Avtorji opišejo učinkovito reševanje problemov s sedmimi zaporednimi stopnjami, skozi katere se ocenjuje učinkovitost družine pri reševanju problemov.
- Komunikacijo definirajo kot izmenjavo informacij znotraj družine. Tudi komunikacija je instrumentalne in emocionalne narave, lahko je tudi bolj ali manj jasna in neposredna. Avtorji poleg verbalne ocenjujejo tudi neverbalno komunikacijo.
- Družinske vloge definirajo kot ponavljajoče se vzorce vedenja, preko katerih družinski člani izpolnjujejo naloge družine. Obstaja pet v vsaki družini potrebnih in ponavljajočih se nalog, ki jih mora družina vedno znova izpolniti, da je učinkovita. Gre za 1. zagotavljanje osnovnih virov za preživetje, 2. medsebojno skrb in podporo, 3. zadovoljstvo s spolnostjo pri starših, 4. zagotavljanje osebnega razvoja članov, 5. vzdrževanje in upravljanje družinskega sistema – sprejemanje odločitev, vzpostavlanje mej z zunanjim svetom, kontrolo vedenja članov družine, ravnanje z denarjem v gospodinjstvu in ravnanje z zdravjem. Pomembna sta razporeditev vlog in odgovorno ravnanje v vlogi.

- Čustvena dovzetnost je sposobnost čustvene komunikacije – adekvatnega čustvenega odgovora s primerno kakovostjo in jakostjo čustev.
- Čustvena vpletenost je stopnja zanimanja za interese in kaže na vrednost posameznih aktivnosti in interesov družinskih članov.
- Kontrola vedenja – gre za vzorce vedenja, ki jih družina oblikuje: 1. v fizično nevarnih situacijah, 2. v situacijah, kjer se izražajo psihične in biološke potrebe in težnje članov družine, in 3. v situacijah, ki se nanašajo na medosebno socialno vedenje znotraj družine in izven nje.

Simon in Stierlin (po Brajša, 1990) podobno menita, da je razlika med funkcionalnimi in disfunkcionalnimi družinami predvsem v strategijah reševanja problemov, emocionalni klimi družine, sposobnosti spreminjanja skozi različna življenjska obdobja družine, uravnoteženju bližine in oddaljenosti v odnosih ter v ustvarjanju funkcionalnih mej med generacijami.

D. Olson s sodelavci (1989) govori o treh aspektih zakonskega in družinskega vedenja – kohezivnosti (angl. cohesion), prilagodljivosti (angl. adaptability) in komunikaciji. Kohezivnost in prilagodljivost sta lahko organizirani v tako imenovan cirkumpleksni model, ki identificira 16 tipov zakonskih in družinskih sistemov.

Kohezivnost je definirana skozi prisotnost emocionalnih vezi med člani družine – v bistvu pomeni ravnotežje med razmejenostjo in povezanostjo med njimi.

Kaže se skozi: emocionalno povezanost, razmejenost, koalicijo, čas, prostor, prijatelj, odločanje, interese in prosti čas.

Obstajajo štiri stopnje kohezivnosti, ki so razvrščene od nepovezanosti (angl. disengaged) in ločenosti (angl. separated) do povezanosti (angl. connected) in vpletenosti (angl. enmeshed). Ko je stopnja kohezije visoka (vpleteni sistemi), gre za lojalnost družini in strinjanje z njo, kar omejuje individuacijo članov družine. Drugo skrajnost predstavljajo družine, ki spodbujajo visoko stopnjo avtonomije, vendar je občutek pripadnosti in zavezanosti v njih šibek. V družinah, ki so v sredini kontinuuma, so posamezniki sposobni doživeti in uravnotežiti neodvisnost s povezanostjo z družino.

Prilagodljivost pomeni fleksibilnost družinskega sistema. Tudi pri tej dimenziji gre za vzpostavitev pravega ravnotežja.

Avtorji definirajo prilagodljivost kot sposobnost sistema, da spremeni strukturo moči, vloge, pravila oz. meje in način razreševanja konfliktov, če je to treba.

Štiri stopnje prilagodljivosti so razvrščene na kontinuumu od toge, strukturirane, fleksibilne do kaotične. Tudi za ta kontinuum velja, da sta srednji stopnji primernejši.

Komunikacija v družini je tretja dimenzija cirkumpleksnega modela, ki vzpodbuja ali pa zavira drugi dve dimenziji, zato kot dimenzija ni vključena v grafični prikaz modela. Pozitivna komunikacija se kaže skozi empatijo ter aktivno poslušanje in podpiranje drug drugega, negativna pa skozi dvojna sporočila, kritiziranje ipd. Negativna komunikacija zmanjšuje sposobnost družine, da bi si čustva izmenjala in podelila.

V modelu Olsona in sodelavcev (1989) obstajajo tri bazične skupine ali tipi družin. Odprte (uravnotežene) družine so tiste, v katerih je prisotno ravnotežje med kohezivnostjo in prilagodljivostjo. Gre za zdrave in funkcionalne sisteme.

Zaprte (skrajne) družine so tiste, ki so ekstremne na obeh dimenzijah, in predstavljajo motene, disfunkcionalne sisteme.

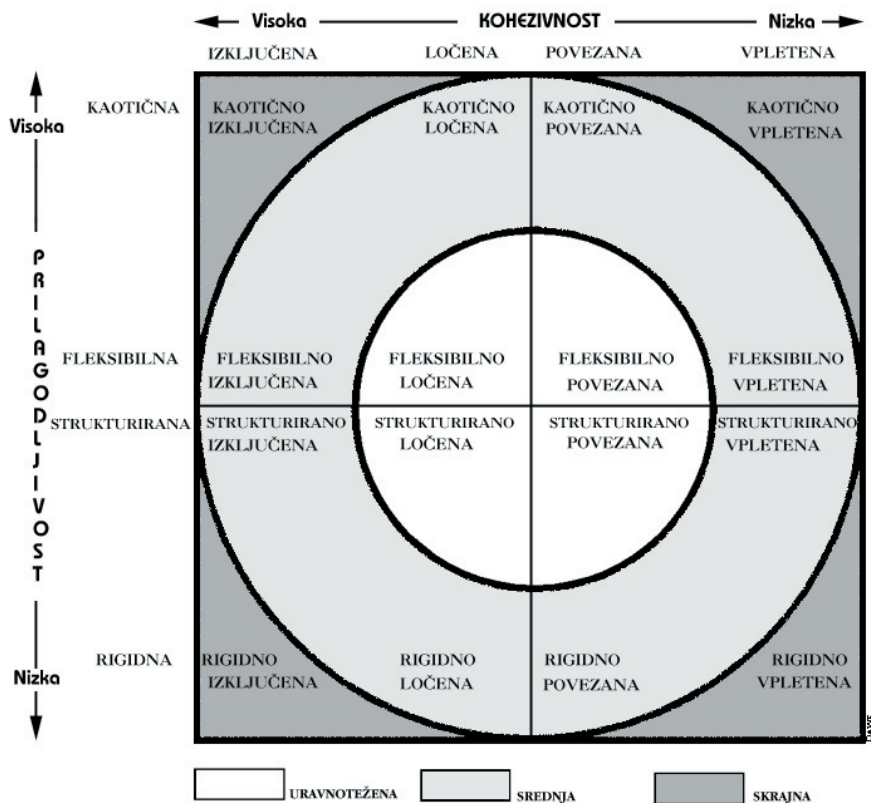
Srednje (angl. mid-range) družine pa so tiste, ki so ekstremne le na eni dimenziji; gre za povprečno ali srednje motene družine z blažjo obliko disfunkcionalnosti.

Kantor in Lehr (1976) razlikujeta tri tipe družin, odvisno od tega, na katerem mehanizmu feedbacka gradi družina vzdrževanje in uravnavanje distance med člani.

Zaprta družina vzpostavlja in vzdržuje toge meje, skladne norme in vrednote ter preprečuje sleherno spremembo. Zaprta družina deluje po principu negativnega feedbacka. Je popolno strukturiran sistem, v katerem je posameznik podrejen družini. Taka družina se pogosto spremeni v prazno lupino in razpade, ko se posamezni člani družine uprejo in postanejo agresivni.

Družina lahko gradi homeostazo tudi preko pozitivnega feedbacka, to je feedback spreminjanja. Tip poljubne (angl. random) družine podpira maksimum možne distance in raznolikost pričakovanj; napetost in odstopanja so pričakovani. Take družine bi lahko poimenovali tudi anarhične (po Brajši, 1990). So tako spremenljive, da ne morejo vzpostaviti identitete in njene kontinuitete. V taki

družini pravil skoraj ni; tudi mej, ki bi jih morali spoštovati, ne. Ekstremna družina tega tipa postaja kaotična.

Slika 1: Cirkumpleksni model (Olson in dr., 1989: 50)

Odrpte družine pa utemeljujejo svojo homeostazo na kombinaciji pozitivnega in negativnega feedbacka; spreminjanje je omogočeno, vendar tudi omejeno, da ne bi vodilo do togih meja ali v anarhijo.

V. Satir (1995) opiše značilnosti zaprtega in odprtega sistema na naslednji način: Za zaprti sistem je značilno nizko samospoštovanje, komunikacija je posredna, nejasna, nedoločna, nedosledna, zavira osebno rast. Stili komunikacije so pomirjanje, obtoževanje, računanje in odmikanje. Pravila, ki vladajo v družini, so zaprta, času neustrezna, nečloveška, ostajajo nespremenljiva, člani družine podrejajo in prilagajajo svoje potrebe obstoječim pravilom, izražanje mnenja je omejeno. Rezultat je nenačrtovan, zmeden, razdiralen,

neprilagojen. Samovrednotenje vse bolj načenjajo dvomi in vse bolj postaja odvisno od drugih.

Nasprotno pa je v odprtem sistemu samospoštovanje visoko, komunikacija je neposredna, jasna, določna, dosledna, spodbuja osebnostno rast. Stil komuniciranja je ustrezen. Pravila v družini so odprta, človeška, primerna času in se spreminjajo, ko je treba. Izražanje mnenja je svobodno. Rezultat ustreza stvarnosti, je primeren in konstruktiven. Samovrednotenje je vedno bolj zanesljivo, polno zaupanja in vedno več izvabi iz jaza.

R. Beavers (1976; Beavers in Hampson, 1993) utemeljuje svojo tipologijo na osnovi opazovanj in raziskovanja družin ter različnih meril in ključnih konstruktov interakcij funkcioniranja družine, ki jasno diferencirajo zdrave od manj zdravih družin.

Dve ključni dimenziji, ki definirata raven družinske funkcionalnosti, sta kompetentnost in interakcijski stili v družini.

Kompetentnost definira skozi zmožnost družine kot interakcijske enote, da dosega potrebne in vzgojne cilje v organizaciji in vodenju družine. Glavni elementi kompetentnosti so: 1. struktura družinske enote – gre za enakovredno vodenje družine, za močno koalicijsko staršev oz. drugih odraslih oseb in razvite generacijske meje, 2. stopnja spodbujanja avtonomije družinskih članov, ki se kaže v rastočem zaupanju, jasnih mejah, jasni in odprti komunikaciji ter sposobnosti reševanja oz. sprejemanja različnosti, 3. sposobnost reševanja konfliktov ter jasnega in neposrednega komuniciranja, 4. spontanost, izražanje široke palete čustev, optimizem.

Avtor sicer poudarja možnost, da kažejo družine različno stopnjo kompetentnosti v različnih interakcijah, toda večinoma ne najdemo velikih razlik v funkcioniranju na posameznih področjih, zato je globalna ocena kompetentnosti družine smiselna.

Interakcijski stil je dimenzija, ki jo je avtor povzel po Stierlinu in se nanaša na centripetalne (navznoter usmerjene) in centrifugalne (navzven usmerjene) tendence pri vplivanju na separacijo mladostnika. V centripetalnih družinah starši mladostnika vežejo nase, v centrifugalnih družinah pa spodbujajo mladostnikovo separacijo (Beavers, 1976). Družinski sistem zdravo funkcionira tedaj, ko je prilagodljiv. Kar pomeni, da se kompetentne družine, ki so se sposobne prilagoditi odgovornostim in razvojnim potrebam družine skozi življenjske cikle, spreminjajo tudi v stilu.

Avtor loči pet tipov družin. Zdrave družine so glede interakcijskega stila bolj ali manj uravnotežene (usmerjene tako navzven kot navznoter). Ekstreme v stilu lahko opazimo predvsem v motenih družinah, kjer gre za nižje stopnje kompetentnosti. Avtor povezuje interakcijske stile v manj kompetentnih družinah s tipi simptomov, ki se razvijejo pri posameznih družinskih članih. Člani, ki izhajajo iz navznoter usmerjene družine, bodo prej razvili simptome, kot so depresije, shizofrenija ipd., tisti iz navzven usmerjenih družin pa delinkventno vedenje, psihopatije ipd.

1. V prvi skupini gre za optimalno medsebojno prilagojenost med člani družine, z minimalno izraženimi tako centripetalnimi kot centrifugalnimi tendencami v interakciji. Te družine so se sposobne dogovarjati, spoštujejo individualnost in ambivalenco. V njih dominirajo toplina, intimnost in humor.
2. V drugi skupini je prilagojenost družinski skupini adekvatna, z minimalno izraženimi centripetalnimi in centrifugalnimi tendencami. Meje so relativno jasne, dogovarjanje je možno, vendar prihaja do določenih težav. Ambivalenco se dopušča, vendar stežka. Obdobja bližine in sodelovanja se izmenjujejo z obdobji boja za prevlado in kontrolo. Ti dve skupini – optimalna in adekvatna – označujeta v bistvu zdrave družine.
3. Za tretjo skupino, v katero uvrščamo tako imenovane srednje ali povprečno motene družine, je značilna slabša prilagojenost članov družini z bolj izraženimi centripetalnimi ali centrifugalnimi tendencami. Če so poudarjene centripetalne tendence, prihaja do nevrotskih motenj, če so poudarjene centrifugalne sile, pa do motenj v vedenju. Komunikacija je še relativno jasna, vendar je precej prisotna tendenca kontrole. Opažajo se distanciranost, tesnoba, jeza in depresija, ambivalenco pa se potlači.
4. Četrta je mejna skupina z izrazito slabo prilagojenostjo članov družini in izrazito prisotnostjo tako centripetalnih kot centrifugalnih sil. Med člani družine srečamo težje motene prisilne (anankastične) in mejne (borderline) osebnosti. Kaotičnost se izmenjuje s tiranijo, meje so šibke ali rigidne, opazni so distanciranost, depresija, napadi besa in jeze.
5. Najtežje motena je peta skupina, kjer skoraj ni medsebojnega prilagajanja. Gre za dominacijo centripetalnih tendenc, ki označujejo shizofrene člane družine,

ali pa za centrifugalne tendence, ki so značilne za težje sociopatije. Medsebojnega razmejevanja skoraj ni, komunikacija je nejasna, skupnega cilja v družini ni, družinski odnosi se odvijajo stereotipno. Dominirajo obup, cinizem in ambivalentna zbežanost.

Beavers in Hamson (1993) povzemata raziskave svoje skupine in zaključujeta, da: 1. čeprav lahko pojmujeemo optimalno družino kot tisto, ki je najbolj funkcionalna, ne moremo ugotavljati optimalnosti na osnovi statistične osnove. Pribl. 5 % družin celotnega vzorca in 11 % družin iz nekliničnega vzorca lahko uvrstimo v kategorijo optimalnih družin. 2. Statistična normalnost leži nekje med adekvatnimi in srednjimi družinami. 3. Resno disfunkcionalnih je relativno malo družin (3 do 11 % v klinični skupini).

Skyner (1982) navaja, ko povzema razne študije, da zdrave družine obstajajo, so pa redke. Precej enotno ugotavljajo, da je v populaciji približno 20 % disfunkcionalnih družin, okoli 20 % funkcionalnih – zdravih, 60 % pa "srednjih" ali "srednje motenih".

Tudi v timberlawnski raziskavi (Lewis in dr., 1976), ki temelji na Beaversovi teoriji, je bil kriterij za izbor zdrave oz. normalne družine definiran skozi odsotnost obravnavane patologije na ravni posameznika.

Lewis in sodelavci so v navedeni raziskavi opazovali družine, ki so se v projekt vključile prostovoljno. Opazovali so tako disfunkcionalne družine, v katerih je bil en član družine identificiran pacient, kot "normalne". Funkcioniranje družin so opazovali skozi različne naloge, pri čemer so jih snemali z videokamero.

Želja avtorjev je bila odkriti kvalitete družin, v katerih odraščajo sposobni (kompetentni), prilagodljivi in zdravi posamezniki. Želeli so odkriti dejstva in koncepte za uporabo v primarni preventivi in terapiji.

Zgodnejše študije, ki so slonele predvsem na proučevanju družin z identificiranim psihiatričnim pacientom, so ugotavljale, da uporabljajo disfunkcionalne družine drugačne interakcijske vzorce v komunikaciji kot funkcionalne družine. Izhajajoč iz te ugotovitve, so si želeli avtorji odgovoriti na vprašanje, ali se interakcijski vzorci, ki se pojavljajo v disfunkcionalnih družinah, v funkcionalnih pojavljajo v veliko manjši meri ali pa sploh ne. In če obstajajo, v čem se razlikujejo.

Avtorji študije ločijo tri vrste družin: resno disfunkcionalne, srednje motene in zdrave, funkcionalne družine. Njihovo funkcioniranje opišejo skozi strukturo moči, diferenciacijo (razvidnost mej), komunikacijo, odnose, doživljanje realnosti, čustva ter sprejemanje sprememb in izgub.

Raziskava je potrdila, da obstajajo med različno funkcionalnimi družinami kvalitativne razlike. Med funkcioniranjem optimalnih (zdravih družin ali družin z neobičajno stopnjo zdravja) in adekvatnih družin je ugotovljena statistično pomembna razlika v vseh spodaj navedenih točkah, razen v 7. točki. Obe vrsti družin vzgajata zdrave otroke, le da kažejo adekvatne družine več značilnosti "srednje" motenih družin (Skynner, 1982). Kvalitativne razlike se nanašajo na:

1. Afiliativno naravnost do sočloveka – ta je odprta, odzivna, zaupajoča – v nasprotju z nezaupanjem, umikom.
2. Visoko spoštovanje ločenosti, individualnosti, avtonomije, zasebnosti – v nasprotju s pričakovanjem strinjanja, konformizma in govorjenja v imenu drugih.
3. Odprto, jasno, iskreno komunikacijo – v nasprotju z zmedeno, nejasno, izmikajočo in utesnjeno komunikacijo.
4. Trdno starševsko koalicijo, enakopravnost, delitev moči med roditeljema – v nasprotju s stanjem brez koalicije oz. s koalicijo roditelja in otroka.
5. Fleksibilno kontrolo na osnovi dogovarjanja s temeljno hierarhijo *starši – otrok* – v nasprotju z rigidno, nefleksibilno kontrolo z nespremenljivimi pravili.
6. Visoko spontano interakcijo, humor, duhovitost – v nasprotju s togo, stereotipno interakcijo.
7. Visoko raven iniciativnosti – v nasprotju s pasivnostjo.
8. Podpiranje in spoštovanje enkratnosti in razlik, spoštovanje živih, močnih osebnosti – v nasprotju s pohlevnimi, stereotipnimi, konformističnimi tipi.

Avtorji ugotavljajo tudi razlike v odnosnem in spolnem funkcioniranju zakoncev v adekvatnih in optimalnih družinah, ki so naslednje:

Tabela 1: Razlike v odnosnem in spolnem funkcioniranju zakoncev v adekvatnih in optimalnih družinah (Skynner, 1982: 34)

	ADEKVATNE DRUŽINE	OPTIMALNE DRUŽINE
VLOGE	Prevladujejo tradicionalne spolne vloge – rigidne, stereotipne, izrazito deljene.	Prevladuje tradicionalna delitev vlog, vendar sta prisotni prijetna, vzajemna komplementarnost in recipročnost.
ODNOS	Možje so uspešni, agresivni, k delu usmerjeni. So bolj zadovoljni z življenjem kot ženske. So distancirani, ukvarjajo se z materialno platjo družine, ne dajejo pa družini emocionalne podpore. Žene so nesrečne, osamljene, čutijo se oddaljene od moža in preveč obremenjene z otroki. Nagnjene so k debelosti in depresivnosti ter utrujenosti. Interesi izven družine so omejeni.	Oba zakonca izkazujeta vzajemno veselje in zadovoljstvo z odnosom in življenjem na splošno. Moški so angažirani z delom, vendar so hkrati tudi odgovorni do potreb žen, jih podpirajo in so emocionalni. Žene se počutijo spoštovane in ljubljene. Imajo veliko aktivnih interesov izven družine, čeprav je vloga matere in žene centralna.
SPOLNOST	Redna, ponavadi v enakih presledkih (pribl. 2-krat tedensko). Možje so s spolnostjo bolj zadovoljni kot žene.	Več variabilnosti v frekveni spolnih odnosov (večkrat tedensko do 1-krat mesečno), vendar je prisotno visoko vzajemno zadovoljstvo pri obeh partnerjih. Gre za dolgoročno zvestobo.
PROSTI ČAS	Omejeno sodelovanje zakoncev z okoljem.	Zakonca sta angažirana v socialnem okolju.

Zdrave družine kažejo karakteristike visoko negentropičnega (odprtega) sistema. Ko organizem ni v boju s samim seboj, ko je sposoben sprejeti in zadovoljevati svoje osnovne potrebe, doseže najvišjo stopnjo negentropije – strukture s fleksibilno, prilagodljivo funkcijo. Struktura je jasna in fleksibilna, vendar dosežena na blag način. Od vseh članov družine, tudi najmlajših, se pričakuje aktivni delež. Člani družine se pogajajo, dobrodošel je vsak prispevek posameznika. Zelo pomembna je odprtost do bioloških potreb. Potreba po intimnosti ni razumljena kot šibkost. Jezo se razume kot znak, da je nekaj treba spremeniti ali popraviti. Interes staršev za spolnost je znak pozitivnih moči.

Lewis in Looney (1983 po Lewis, 1989) sta izhajajoč iz zaključkov timberlawnske študije skušala odkriti, ali velja model funkcionalnosti, odkrit pri družinah belcev srednjega razreda, tudi za družine nižjih slojev črnskih družin. Ko sta odkrila, da so si nasprotno s pričakovanji družine v funkcioniranju veliko bolj podobne kot različne, sta se odločila za longitudinalno raziskavo (Lewis, 1989).

V delu *The birth of the family* (prav tam) avtor uvede termin **kompetentnosti**, ki ga definira glede na dve osnovni nalogi družine: kompetentna družina ustvarja vzdušje, v katerem odraščajo psihično zdravi in avtonomni otroci, ki vstopajo v trajne odnose izven družine, hkrati pa omogoča utrjevanje osebnosti staršev in njihov nepretrgan razvoj. Ti dve nalogi sta pomembni skozi celotno življenjsko obdobje družine (prav tam: 2).

Izbor teh dveh nalog družine kot mere kompetentnosti družine reflektira notranje usmerjen pogled (angl. inner-directed view), usmeritev na dejstva, kaj lahko družina naredi za svoje člane.

V zgodnejših delih je avtor s sodelavci (tudi z Beaversom) predstavil raziskave, ki jih dopolnjujejo klinični podatki in ki podpirajo vpeljavo konstrukta kontinuuma kompetentnosti družine. Raziskave so pokazale, da združujejo družine na določeni točki kontinuuma določene strukturne značilnosti, tako da se kaže kontinuum od bolj do manj kompetentnih družin v prožnosti družinske strukture in sega od prožne preko rigidne do kaotične strukture.

Lewis definira nekatere pojme, ki jih uporablja pri opisu funkcioniranja družin, pri čemer postavlja odnose med partnerjema (staršema) kot temelj kompetentnosti družine (prav tam: 9; primerjaj z Beavers, 1976):

- Stopnja bližine se kaže skozi dejstvo, koliko si partnerja delita interese, aktivnosti, prijatelje, osnovne vrednote in zadovoljstvo v spolnosti.
- Stopnjo zavezanosti razume skozi dejstvo, koliko pomeni obema partnerjema zakonski odnos kot tisti prvi čustveni odnos v primerjavi z drugimi.
- Pri intimnosti gre za to, da si oba partnerja obojestransko delita ranljivost.

- Avtonomija pomeni stopnjo spodbujanja individualnosti, različnosti in neodvisnega funkcioniranja, ki jo struktura partnerstva omogoča.
- Moč pa je definirana kot odprt vpliv enega partnerja na drugega. Družine razvršča v pet skupin:
 1. Visokokompetentne družine. Starša si moč v družini delita, gre za visoko stopnjo bližine in zavezanosti. V takih odnosih je možna zaupnost. Navkljub bližini, zavezanosti in zaupnosti je vsak od staršev dobro individualiziran in sposoben avtonomnega funkcioniranja. Obstaja jasna meja med zavezništvom med staršema in otroki. Vzgojni stil ni niti permisiven niti avtoritaren, temveč avtoritativen. Starši prisluhnejo svojim otrokom ter upoštevajo njihove želje in čustva, predvsem pa ne obstaja nobena nejasnost glede delitve moči v družini. Komunikacija je odprta in spontana, prisotni sta empatija in velika sposobnost učinkovitega reševanja problemov. Družinski člani so spodbujani, da jasno izražajo čustva in mnenja, različnost je upoštevana in spodbujana. Konflikti se razumljivo pojavljajo, vendar se je družina z njimi sposobna soočiti in jih reševati. Spremembe so sprejemljive, izgube se odprto predelujejo. Družinsko vzdušje je toplo, humor je cenjen.
 2. Kompetentne, toda prizadete (angl. *pained*) družine razumejo avtorji kot tiste družine, ki se uvrščajo med visokokompetentne in jasno disfunkcionalne. Kompetentne so glede na dejstvo, da je visoko verjetno, da bodo njihovi mladostniki psihično zdravi. Prizadete so zato, ker obstaja med staršema prikrit konflikt v vprašanih bližine in zaupnosti, vendar konflikt ostaja med staršema in se vsaj glede zavezništva ne kaže v spremembah le-tega (v smislu vzpostavljanja zavezništva z enim od otrok). Odnos med staršema ni več enakovreden v delitvi moči, temveč eden od staršev vodi, drugi pa je voden. Tisti, ki vodi (ponavadi oče), je nekoliko oddaljen, izogiba se zaupnosti in bližini. Obstaja možnost, da se v tej vrsti družin menja vodenje med staršema, pogosto pa sta starša jasno individualizirana in sposobna avtonomnih aktivnosti. Ta vrsta družin spodbuja individualizacijo in avtonomijo članov družine, ne spodbuja pa razvoja tesnih povezanosti. Še vedno je močno izražena potreba po »biti družina«.

3. Dominantno-submisivne družine. Gre ali za komplementarne ali pa konfliktne družine. Pri komplementarnih gre za delitev moči med staršema, ko eden vlada, drugi pa se podreja, kar ustreza obema partnerjema. Ponavadi oče vlada, mati se podreja. V konfliktnih družinah pa si starša nista enotna glede delitve moči. Partner, ki se podreja, pogosto izraža pasivno-agresivne mehanizme in transgeneracijska zaveznitva z enim ali več otroki, kjer se kaže jasna opozicija do vladajočega partnerja. V takih zakonih gre za različne stopnje bližine, pomanjkanja zaupnosti, zavezanosti družini. Gre za toge sisteme, kjer tisti od staršev, ki je dominanten, odprto ali prikrito nadzira ostale družinske člane. Njegova prepričanja, mnenja, čustva naj bi obveljala, pogajanje v družini ne obstaja. Čustev, predvsem topline in skrbi za druge, se odprto ne izraža. Tisti od staršev, ki se podredi, ima – prav tako pa tudi otroci – težave z avtonomnostjo. Tovrstne družinske strukture so disfunkcionalne, ker obstaja velika verjetnost, da se bodo pri članih družine razvili psihiatrični sindromi.
4. Konfliktne družine, v katerih gre za kronično konfliktno razmerje med staršema. Konflikti nastajajo glede različnih vprašanj, denarja, spolnosti in vzgoje, v bistvu pa gre za konflikt glede strukture odnosa med staršema. Vsak od staršev si želi pridobiti močnejši položaj v družini, nihče se ne želi podrežati. Med takima zakoncema ni možna enakomerno deljena moč. Kronično konfliktno razmerje med zakoncema lahko razumemo znotraj systemskega funkcioniranja, ki omogoča kontakt brez bližine in zaupnosti. Obstajata dve obliki tovrstnih družin. Blažje motena je tedaj, ko se izmenjujejo bolj ali manj dolga obdobja konfliktnosti in bližine, huje motena pa je tedaj, ko gre za stalen konflikt med staršema. V družinah je zelo malo bližine, ni zaupnosti, nizka je stopnja zavezanosti in nikoli ni končan boj za moč. Odnos med staršema določa ton interakcij za ves družinski sistem. Prisotni so spori, prepiri in občasno tudi fizično obračunavanje. Otroci so ali potisnjeni v zaveznitva z enim od staršev ali pa se zelo distancirajo od družine. Komunikacija je neučinkovita, reševanje problemov je na nizki ravni, obstajajo manipulacije, igre moči, prikrivanja. Zelo malo je odprtega izkazovanja ugodnih čustev, še posebno zato, ker ta včasih kažejo na ranljivost. Tak sistem je disfunkcionalen in rigid, čeprav včasih omogoča nekaj učenja avtonomnega funkcioniranja, pri družinskih članih pa ne

spodbuja razvoja bližine.

5. Resno disfunkcionalne družine. Obstaja jih več vrst, pogosto pa jih raziskovalci sploh ne srečajo. Ko gre za simbiotičen odnos med staršema, le-ta zlijeta (angl. fused) svojo identiteto v eno, za katero so značilni mehanizmi projekcije in introjeksijske. Opazovalcu deluje tak sistem kaotično, nerazumljivo, nedostopen je zunanjim vplivom. Otroci, rojeni v takem zakonu, so bodisi vključeni v simbiozo med staršema bodisi izključeni in na ta način zanemarjeni. Ko gre za primer, da eden od staršev dominira družini s svojimi psihotičnimi izpadi, gre najpogosteje za paranoidnega, dominantnega starša, kar sprejema bolj podredljiv in realen partner. Otroci so ali pa niso vključeni v to odnosno zmedo. Pri tretjem tipu gre za popolno odtujitev med družinskimi člani. Raziskave so potrdile, da so ti trije tipi družin pogosto povezani s prisotnostjo shizofrenije pri enem ali več članih družine. Člani družine so ali amorfnost povezani ali pa skrajno izolirani drug od drugega. Gre za neorganizirane družine. Komunikacija je pogosto fragmentarna in nejasna, čustva so pogosto neprimerna situaciji – ali jih ni ali pa so intenzivna, toda primitivna. Terapevti ugotavljajo, da je s tovrstnimi družinami težko delati in so čisto neodzivne.

Številni avtorji se s konceptom kompetentnosti ne strinjajo in ugotavljajo, da ima lahko vsaka družina svoja močna kot tudi šibka področja.

Lewis (1989) pa dodaja (kot tudi mnogi drugi avtorji, npr. Walsh, 1993), da je pomemben kriterij za evalvacijo kompetentnosti družine kontekst, v katerem je družini zagotovljeno osnovno preživetje. V družinah, ki se dnevno ukvarjajo s preživetjem, se organizacija, distribucija moči in stili komunikacije drugače izkazujejo. Poleg tega je treba upoštevati seveda tudi etnične in kulturne značilnosti okolja, v katerem družine živijo, saj so vrednote tesno in kompleksno povezane s konceptom kompetentnosti.

Beaversov model kompetentnosti, na katerem je slonelo raziskovanje družine v moji doktorski disertaciji (Poljšak Škraban, 2002), se je pokazal kot uporaben model za raziskovanje vloge družine v psihosocialnem razvoju mladostnic. Družine, ki so jim pripadale mladostnice, so se jasno in dosledno razporedile na kontinuumu kompetentnosti v dve skupini – na manj in bolj kompetentne družine –, pri čemer se je potrdila predpostavka, da

je v kompetentni družini omogočen razvoj ne le otrokom, temveč tudi staršem. To se je pokazalo skozi sicer ne prav visoke, toda statistično pomembne korelacije med kompetentnostjo družin ter stopnjo psihosocialnega razvoja mladostnic in staršev, pri čemer so rezultati raziskave tudi pokazali, da je kompetentnost družine boljši prediktor stopnje psihosocialnega razvoja mladostnic kot pa stopnja psihosocialnega razvoja staršev.

L'Abate (1994; 1997) pa je predstavil razvojno teorijo, ki kot temelje psihične (osebne) in družinske (medosebne) kompetentnosti postavlja sposobnost za ljubezen in pogajanje.

Osebno in medosebno kompetenco je poudaril zato, ker definirata osebnost razvojno, skozi diferenciacijo posameznika v interakciji z okoljem.

Sposobnost za ljubezen vsebuje dve komponenti: pripisovanje pomena sebi in drugim ter intimnost. Človek se v družini uči sposobnosti za ljubezen od najzgodnejšega obdobja iz enega od štirih možnih položajev samovrednotenja ali samospoštovanja (L'Abate, 1994: 52–53):

1. Otrok se uči zahtevati in pritrditi lastnemu pomenu, ne da bi to šlo na račun drugega člana v družini. To je verjetno posledica ravnanja staršev in skrbnikov, ki pričakujejo obojestransko ugodne izide (jaz sem pomemben, ti si pomemben; oba potrebujeva zmago, dokler sva skupaj). Tako pozitivno pripisovanje sebi in drugim vodi v samoizpolnitev.
2. Otrok se uči zahtevati in pritrditi lastnemu pomenu na račun drugega, bodisi roditelja bodisi sorojenca (jaz sem pomemben, ti nisi; jaz zmagam, ti izgubiš – dobim karkoli, kadarkoli). Izid je sebičnost narcističnega posameznika, ki naredi vse, kar je potrebno za trenutno zadovoljitev, ne glede na takojšnje ali dolgoročne posledice zanj ali za tiste, ki jih ima rad.
3. Otrok se uči zanikati lasten pomen in pritrditi pomenu drugega (jaz nisem pomemben, ti si pomembnejši od mene; ti zmagáš, jaz izgubim). Izid je nesebičnost soodvisnih posameznikov, ki se definirajo v pojmih mučeništva, žrtvovanja sebe za druge.
4. Otrok se nauči zanikati lastni pomen in pomen drugih (ker nihče od naju ni pomemben, izgubiva oba). Ta položaj pelje do izida, kjer jaz ni več razviden, kar lahko pelje do ekstremne psihopatologije in ekstremne disfunkcionalnosti.

Jasno je, da so funkcionalne družine le tiste, kjer želi vsakdo zmagati, ne da bi šla zmaga na račun drugega. Disfunkcionalne pa so tiste družine, kjer gre zmaga na račun drugega ali kjer vsakdo izgubi in nihče ne zmaga.

Čačinovič Vogrinčičeva (1998) povezuje pripisovanje pomena sebi in drugim s pravico do resničnosti in s temeljnima potrebama družine – s potrebo po avtonomiji in povezanosti z občutkom lastne vrednosti, ki daje posamezniku dovolj varnosti, da lahko tvega pogajanja.

Intimnost, ki je druga komponenta sposobnosti za ljubezen, omogoča podelitev prizadetosti in strahu pred prizadetostjo (ranljivostjo). Intimnost v družini je prisotna, če so člani emocionalno na razpolago drug drugemu tako, da nikomur ni odvzeta možnost, da čuti in podeli bolečino in veselje z drugimi.

Sposobnost za pogajanje (barantanje, reševanje problema, odločanje) v družini omogočata določena struktura družine in proces, ki ga struktura določa. Struktura napoveduje rešitve v procesu pogajanja; če je funkcionalna, bo proces pogajanja uspešen, če je pomanjkljiva, bo proces pogajanja upočasnen in učinek slab. Struktura pomeni način, kako si družina deli avtoriteto (kdo v družini odloča) in odgovornost (kdo odločitve izvaja). Gre za to, ali si odločitve in odgovornosti družina deli glede na sposobnosti, izkušnost in dogovor ali pa so odločitve sprejete brez razprave. Pomembno je tudi, kdo odločitve izvaja. Ali tisti, ki jih sprejema, ali jih le-ta naloži drugim. Tako ločimo enakopravno-demokratično, avtoritarno-nasilno in permisivno-anarhično sprejemanje odločitev.

Sposobnost za pogajanje »prinese novo dimenzijo v povezovanje socializacije z nalogo družine, da omogoči vsakemu članu dovolj dobro avtonomijo in dovolj dobro povezanost. Pogajanje ustvarja hkrati možnost za edinstvenost in prostor za soočenje.« (Čačinovič Vogrinčič, 1998: 104.) Kot že rečeno je proces pogajanja odvisen od strukture družine.

Za učinkovito pogajanje v družini je torej potrebna:

- določena stopnja funkcionalnosti družine (razvito pripisovanje pomena sebi in drugim, ki omogoča visoko raven samovrednotenja in samospoštovanja vseh družinskih članov),
- razvita intimnost (kompetentno doživljanje in izražanje čustev), ki omogoči družini, da razvije veščine pogajanja (gre za spretnosti

pri pogajanju, reševanju problemov in sprejemanju odločitev: zmožnost misliti različne alternativne poti in izračunati možno ceno pri iskanju rešitev za družino; zmožnost družine, da se odzove na življenjske naloge, ki so ji postavljene; osveščenost o tem, ali izbrane rešitve delujejo ali ne; sposobnost, da se izbire spremenijo, da bi bolj ustrezale potrebam družine) ter

- pripravljenost (motivacija) za pogajanje, odvisna od prioritete, ki jih družina ima; gre za to, ali se družina želi pogajati o konfliktnih ali potencialno konfliktnih in morebiti bolečih temah ali pa se določenih tem raje izogiba.

Kompetentnost v sposobnosti za ljubezen in pogajanje se pri otrocih razvije skozi modeliranje starševskih vzorcev.

Kot je razvidno iz predstavljene teorije, povezuje L'Abate funkcionalnost družine z načini ravnanja družine in s sposobnostjo za ljubezen (predvsem iz komponente pripisovanja pomena sebi in drugim), iz katere izhaja stopnja samospoštovanja posameznika. Kompetentnost družine (v ožjem smislu) pa izhaja tako iz intimnosti kot komponente sposobnosti za ljubezen kot iz veščin pogajanja. Torej je kompetentnost nekako nadreden oz. bolj kompleksen pojem od funkcionalnosti, kajti avtor nadalje izpelje iz obeh sposobnosti (sposobnosti za ljubezen in sposobnosti za pogajanje) 4 ravni osebne in medosebne kompetence (kompetentnost v širšem smislu) (L'Abate, 1997: 46):

1. sposobnost za ljubezen in pogajanje,
2. sposobnost za ljubezen – ne pa za pogajanje,
3. sposobnost za pogajanje – ne pa za ljubezen,
4. nesposobnost za ljubezen in pogajanje.

Najvišja raven kompetence je dosežena, ko družina razvije obe sposobnosti – sposobnost za ljubezen in sposobnost za pogajanje.

Druga in tretja raven se glede na izid med seboj ne razlikujeta pretirano, odvisni pa sta od osebnosti parterjev in njunega odnosa. Avtor navaja naslednji primer: ob smrti v družini se znajo v nekaterih družinah emocionalno podpirati in izgubo skupno lažje prebolijo, ker pa so šibkejši v pogajanju, imajo težave pri dogovarjanju v zvezi s pogrebom in kasneje delitvijo premoženja. In obratno, ponekod lažje urejajo organizacijske zadeve, težje pa spregovorijo o čustvih in prebolevajo izgubo, ker intimnosti ne znajo deliti z drugimi. Oba izida nista najbolj funkcionalna.

Najnižja je seveda četrta raven, kjer gre za najnižjo individualno, partnersko, družinsko in odnosno kompetenco.

Naj zaključim z eno najstarejših hipotez o zdravi družini, ki jo postavlja Ackermann (1966, s. 383): »Družina je zdrava, če uresniči biološke potenciale odnosa roditelj - otrok in mož - žena: zagotoviti mora zaščito pred nevarnostmi in materialni obstoj družine; pripadati mora skupnosti in biti varno integrirana; navznoter mora biti enotna, sposobna, da se sama stabilizira in raste; ohraniti mora sposobnost, da se prilagaja spremembam. Družina mora imeti cilje in realistične, primerne, uresničljive vrednote. Družina mora zagotoviti vzdušje, v katerem se bo psihološka identiteta njenih članov uskladila z identiteto družinske skupine, tako da bo omogočala individualizacijo. Družinske vloge morajo biti v skladu s spolom, dobro definirane in morajo omogočati zadovoljevanje temeljnih potreb njenih članov. Če pride do konfliktov in pomanjkljivega zadovoljevanja osebnih potreb, mora imeti družina psihološka sredstva za korektno percepcijo problema. Sposobna mora biti, da najde rešitev, ki pomeni zadovoljevanje potreb in rast njenih članov. Sprejemanje identitet posameznika in družine ustvarja možnosti za individualno avtonomijo in ustvarjalnost. Vzgoja mora upoštevati telesne in duševne potrebe otroka in preprečiti tekmovanje (rivalstvo) med potrebami staršev in potrebami otrok. Pokazatelj zdravih družinskih odnosov je ustvarjalna komplementarnost v vlogah mož - žena, roditelj - otrok, ne pa odsotnost konfliktov.«

Ackermannova hipoteza o zdravi družini daje skoraj popoln opis družine, ki lahko zagotovi zdravje posameznika.

Kot vidimo, uporabi Ackermann pri definiranju zdrave družine dva koncepta: koncept identitete (psihološke identitete), ki zajema težnje, pričakovanja in gledanja družine, ter koncept stabilnosti vedenja, ki se nanaša na vzdrževanje kontinuitete identitete v času, na način kontrole konfliktov, ki je značilen za družino, in na sposobnost družine za spreminjanje, rast, razvoj oziroma na sposobnost za prilagajanje.

Identiteta družine se oblikuje skozi izkustvo skupnega življenja članov družine v njihovih specifičnih vlogah. Družina mora izoblikovati način, kako bo v nujnih procesih prilagajanja ohranila družinsko identiteto in omogočila članom, da ohranijo osebno identiteto. Med identiteto in stabilnostjo avtonomnega posameznika oz. družine obstaja kontinuiteta.

Zaključek

Za večino omenjenih avtorjev pomeni funkcionalnost družinskega sistema prožnost sistema (npr. Kanthor in Lehr, 1976; Satir, 1995), torej potencial spreminjanja (Beavers, 1976) ali pa uravnoteženost.

Walsheva (1993: 58) v pregledu teorij izloči pomembne procese, za katere meni, da prispevajo k zdravemu funkcioniranju družine. Gre za:

- Povezanost družine in zavezanost članov družine k skrbi in vzajemni podpori med njimi (Mi smo družina).
- Spoštovanje individualnih razlik, avtonomije in potreb posameznikov ter vzgajanje razvoja dobrega počutja družinskih članov vseh generacij.
- Za par (starša) so značilni vzajemno spoštljiv odnos, podpora ter enakomerna delitev moči in odgovornosti.
- Za vzgojo in skrb, zaščito in socializacijo otrok ter skrb za druge ranljive člane družine je pomembno učinkovito izvršilno vodenje in avtoriteta staršev.
- Organizacijska stabilnost, za katero je značilna jasnost, konsistentnost in predvidljivost v vzorcih interakcije.
- Prilagodljivost: prožnost v zadovoljevanju notranjih in zunanjih potreb po spremembi, učinkovito spoprijemanje s stresom in problemi, ki izhajajo iz stresa, ter obvladanje sprememb in izzivov, ki jih prinašajo prehodi v različna življenjska obdobja.
- Odprta komunikacija, za katero je značilna jasnost v pravilih in pričakovanjih, prijetna interakcija ter široka paleta izražanja čustev in empatičnih odgovorov.
- Učinkovito reševanje problemov in konfliktov.
- Sistem vrednot, ki omogoča vzajemno zaupanje, obvladovanje problemov in povezanost s preteklimi in prihodnjimi generacijami, etične vrednote in zavzemanje za širšo skupnost.
- Primerni ekonomski viri za zadovoljitev temeljne varnosti in psihosocialna podpora razširjene družine, mreže prijateljev ter skupnosti in večjih socialnih sistemov.

Vsak od teh procesov prispeva k drugim komponentam in jih krepi. Pomembno je, da razumemo, da so lahko omenjene

komponente funkcioniranja (katerekoli oblike in sestave) družine organizirane in izražene na različne družini prilagojene načine. Npr. v enostarševskih družinah se udejanja spoštljiv odnos med roditeljem in morebitnim partnerjem roditelja (glej točko 3). Seveda pa je možno, da nastaja v taki družini več problemov z delitvijo moči in odgovornostjo.

Torej je naloga strokovnjaka, ki dela z družino, da je pri svojem delu pozoren na navedene procese, ki jih skupaj z družinskimi člani prepoznava, reflektira in ozavešča ter omogoča prostor za soočenje in njihov razvoj.

Literatura

Ackermann, N. W. (1966). *Psihodinamika porodičnog života*. Titograd: Grafički zavod.

Beavers, W. R. (1976). Theoretical basis for family evaluation. V J. M. Lewis, W. R. Beavers, J. T. Gossett in V. O. Philips (ur.), *No single thread* (s. 46–82). New York: Brunner/Mazel, Publishers.

Beavers, W. R., in Hamson, R. B. (1993). Measuring family competence: The Beavers systems model. V F. Walsh (ur.), *Normal family processes* (s. 73–103). London: The Guilford Press.

Brajša, P. (1990). *Drugčiji pogled na brak i obitelj*. Zagreb: Globus.

Čačinovič Vogrinčič, G. (1998). *Psihologija družine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Epstein, N. B., Bishop, D., Ryan, C., Miller, I., in Keitner, G. (1993). The Mc Master model: View of healthy family functioning. V F. Walsh (ur.), *Normal Family processes* (s. 138-160). New York: The Guilford Press.

Kantor, D., Lehr, W. (1976). *Inside the Family*. San Francisco: Jossey -Bass Publishers.

L'Abate, L. (1994). *Family Evaluation*. London: Sage Publications.

L'Abate, L. (1997). *The Self in the Family, A Classification of Personality, Criminality and Psychopathology*. New York: John Wiley & Sons, Inc.

Lewis, J. M. (1989). *The birth of the family. An empirical inquiry*. New York: Brunner/Mazel, inc.

Lewis, J. M., Beavers, W. R., Gossett, J. T., Phillips, V. A. (1976). *No Single Thread. Psychological Health in Family Systems*. New York: Brunner/Mazel.

Minuchin, S. (1974). *Families & Family Therapy*. London: Tavistock Publications.

Olson, D. H., McCubbin, H. I., Barnes, H. L., Muxen, M. J., Larsen, A. S., Wilson, M. A. (1989). *Families, What Makes them Work*. London: Sage Publications.

Petzold, M. (1996). The psychological definition of "the family". V M. Cusinato (ur.), *Research on family resources and needs across the world* (s. 25–44). Milano: LED.

Poljšak Škraban, O. (2002). *Vloga staršev in interakcij v družinskem sistemu pri oblikovanju identitete študentk socialne pedagogike*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Satir, V. (1995). *Družina za naš čas*. Ljubljana: CZ.

Skygger, R., Cleese, J. (1994). *Družine in kako v njih preživeti*. Ljubljana: Tangram.

Švab, A. (2001). *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Walsh, F. (1993). Conceptualization of normal family processes. V F. Walsh (ur.), *Normal Family Processes* (s. 3–69). London: The Guilford Press.

Pregledni znanstveni članek, prejet junija 2005.

Bolečina in izziv ločitvenega procesa

The pain and the challenge of the divorce process

Nataša Stražar

Povzetek

Nataša Stražar, univ. dipl. soc. ped., OŠ Dob, Šolska ulica 7, 1233 Dob. Članek bolj podrobno prikaže proces ločevanja, torej dogajanja pred razvezo, med njo in po njej. Osredotoča se predvsem na problematiko odnosov in čustvovanja tako staršev oziroma zakoncev kakor tudi otrok. Ločitev staršev in razveza zakonske zveze je travmatičen in boleč dogodek za vso družino. Prav vsaka doživlja proces ločevanja in se spopada z organiziranjem življenja na njej lasten način, čeprav znotraj tega obstajajo določene stične točke med družinami. Razveza popolnoma spremeni obliko družinske skupnosti, družina pa mora preiti dodatne faze v svojem življenjskem ciklusu. Vse to zahteva veliko energije vseh družinskih članov in kar nekaj časa je potrebnega, da se življenje stabilizira.

Ključne besede: starši, otroci, družina, proces ločevanja, razveza, enostarševska družina, dopolnjena družina.

Abstract

The paper provides a detailed description of the divorce process: the time before, the process itself and the time after. It focuses mainly on the problem of relationships

and emotions experienced by parents and children. Divorce or separation is a traumatic and painful event for the whole family. Every person experiences the process of separation and the managing of one's own life in his/her own specific way, even though there are some common points. Divorce changes the form of the family structure, the family must go through additional stages in its life cycle. This requires a lot of energy from all family members and a lot of time is needed to stabilise the situation.

Keywords: *parents, children, family, process of separation, divorce, single-parent family, blended family.*

1 Uvod

Tradicionalne norme izgublajo svojo moč. Zakonski in družinski odnosi niso več strogo predpisani in obvezni. Urejajo se s sporazumi in dogovori tako, da se lahko preoblikujejo, dopolnjujejo in razvezujejo. Možnost razveze pa je pomemben in human civilizacijski dosežek, kajti »kadar postane zakonska zveza za partnerja takšno breme in tako prisilna skupnost, da je nemogoč skladen razvoj posameznika, potem je gotovo človeško boljša rešitev razveza kot pa vztrajanje v takšni skupnosti zaradi kakšnih višjih interesov, bodisi državnih bodisi božjih« (Jogan, 1983: 323).

Razveza in morebitna sklenitev nove zakonske zveze povzročita preoblikovanje družine, ki mora zaradi teh nepričakovanih dogodkov preiti dodatne faze v svojem življenjskem ciklusu. Vsaka od teh faz povzroči določene spremembe na različnih nivojih družinskega sistema (Robinson, 1993: 67):

- spremembe na individualni ravni partnerjev: znotraj vsakega posebej in v njunem medsebojnem odnosu;
- spremembe na ravni partnerskega podsistema: partnerja morata predelati določene emocionalne procese, ki se pojavljajo v zvezi z njunim odnosom mož – žena, da lahko ti dve vlogi opustita in ohranita ali celo izboljšata svojo starševsko vlogo;
- spremembe v podsistemu otrok: otroci morajo s pomočjo staršev

predelati pomen in posledice, ki jih ima razveza staršev zanje, ter ponovno opredeliti svoj odnos do vsakega od staršev.

Zavedati se moramo, da razveza ne povzroči sprememb le v družini sami, ampak tudi v celotnem sistemu razširjene družine.

V spodnji tabeli je predstavljen kratek pregled faz, skozi katere morata iti zakonca (in tudi otroci) med procesom ločevanja, čustvenih procesov, ki spremljajo posamezno fazo, ter sprememb drugega reda, ki sledijo in so potrebne, da družina in njeni člani lahko nadaljujejo svoj razvoj.

Tabela 1: Faze v procesu ločevanja (povzeto po Robinson, 1993: 68–69).

Faza	Čustveni procesi	Spremembe drugega reda
1. Prepoznavanje neuspešnosti ali razpada zakonske zveze	• skupno odločanje partnerjev, ali bosta poskusila ponovno vzpostaviti boljše partnerske odnose in nadaljevala zvezo	• obojestransko sprejemanje krivde za nastalo situacijo v partnerskem odnosu
2. Odločitev za ločitev ali razvezo	• spoznanje enega ali obeh partnerjev, da problemov ne zmoreta rešiti in ne moreta ohraniti zakonske zveze	• obojestransko sprejemanje neuspeha zakonske zveze • sporazum o ločitvi ali razvezi • premislek o potrebah otrok
3. Priprava in načrtovanje	• poskusi uspešnega deljenja odgovornosti zdaj in v prihodnosti	• sodelovanje pri reševanju problemov, kako povedati otrokom ter glede skrbništva, obiskov in preživnine
4. Ločitev	• zmanjševanje navezanosti na partnerja in poglobljanje starševskih odnosov • žalovanje za izgubo družine • podpora otrokom, da ohranijo stike in dober odnos z drugim staršem	• prestrukturiranje partnerskega odnosa in odnosa starš – otrok • obveščanje sorodnikov in prijateljev o odločitvi
5. Sodna razveza	• opuščanje fantazij o ponovni združitvi družine • soočanje z bolečino, jezo, grenkobo skozi proces žalovanja	• ponoven pregled odločitve o sodni, psihični, ekonomski, starševski in družbeni ločitvi • ostati povezan s sorodniki in prijatelji
6. Družina po razvezi	• sposobnost ohranjati stike z bivšim zakoncem in vzpostavitev dobrega starševskega odnosa obeh • spoznanje, da se otroci niso razvezali od svojih staršev in spodbujanje stikov s staršem, ki je zapustil družino • spoznanje, da ima lahko bivši zakonec nove partnerske odnose, ki lahko vodijo do sklenitve zakonske zveze	• vzpostavljanje bolj prožnih odnosov, da bi se izognili potencialnim konfliktom • privajanje na življenje v enostarševski družini • vzpostavljanje novih partnerskih odnosov in sprejemanje, da tudi bivši partner stopa v nove odnose

Teh šest faz preoblikovanja družine v procesu ločevanja se v resničnem življenju lahko pojavi v drugačnem vrstnem redu in z različno intenziteto, so pa to izkušnje skoraj vsakega zakonskega para v procesu ločevanja.

Samo tisti, ki doživijo proces ločevanja, vedo, kako naporno je preiti vse njegove stopnje. Številni pravni problemi, spremembe na finančnem področju in v medsebojnih odnosih, ki vsi potekajo istočasno, povzročijo zmedenost in raztresenost posameznikov, ki se ločujejo. Ne vedo, kako naj se obnašajo in odzivajo, kajti v času socializacije nas nihče ne nauči, kaj naj naredimo in kaj naj čutimo v takšnih situacijah. V nadaljevanju bom poskušala bolj podrobno opisati prav slednje, torej kaj doživljajo in kako sprejemajo partnerji in njihovi otroci dogajanja v procesu ločevanja.

2 Dogajanja pred razvezo

Mnogo ljudi razmišlja o razvezi le kot o pravnem dejanju, vendar se razveza začne že veliko pred tem, ko do nje dejansko pride, in prav ta proces ločevanja je tisto, kar pomembno vpliva na dinamiko družine in prilagoditev posameznikov po končani razvezi. Traja lahko mesece, celo leta, in običajno se proces psihične in čustvene ločitve začne pri enem partnerju prej kot pri drugem. Otroci iz vsega tega niso izvzeti – neizgovorjene napetosti jih enako prestrašijo kot glasni spopadi. Ogrožen se jim zdi njihov mali svet, odzivajo se prestrašeno.

2.1 Zakonski prepiri

Zakonski prepiri se ponavadi začnejo zelo nežno – v začetku gre lahko le za prerekanje ali občutek neupoštevanja. Seveda je to boleče in moteče, ampak partnerja gresta čez to, poskušata pustiti to za seboj. Vendar se sčasoma, ko manjše nesporazume potiskata stran, v njunem odnosu nabira vse več konfliktov, ki prizadenejo tako enega kot drugega, in nezaupanje med njima raste. Pogosto se izogibata pogovoru o stvareh, ki bi jih morala prediskutirati, z namenom, da preprečita ponovni izbruh prepira med njima. Tako postane njun pogovor in odnos vedno bolj površinski, razdalja med njima pa raste. Neredko začne s tem zoreti tudi ideja o dokončni ločitvi. Gostečnik

(1999: 59–63) ves ta proces ponazori z naslednjimi stopnjami, ki jih poimenuje stopnje zakonskega prepira:

1. **Šok.** Partnerja dobesedno padeta v šok, saj je boleče spoznanje, da lahko partner, o katerem sta sanjala vse najlepše in najboljše, tudi tako brezmejno rani. Gre za razočaranja, ki presegaajo vse meje in je nanje nemogoče razumsko odgovoriti ali čustveno mirno odreagirati, še manj pa dojeti, kaj se zares dogaja.
2. **Zanikanje.** Ko se partnerja počasi začneta zavedati, da njuna odločitev za skupno življenje vodi v nova razočaranja, se v začetku skušata reševati z zanikanjem. To pa onemogoča, da bi se med njima res nekaj bistvenega začelo spreminjati.
3. **Jeza.** Nastopi ob spoznanju, da nikoli ne bo drugače, da partner zares prizadeva najgloblje rane. Lahko se nepredvidljivo povečuje, še zlasti če si partnerja ne zmoreta zares povedati, kaj ju je prizadelo in se namesto tega drug drugemu izogibata. Tako se jeza in zamere samo še kopičijo, in ko najmanj pričakujeta, izbruhne jeza, ki še globlje rani.
4. **Žalost in depresija.** Ob bolečem spoznanju razočaranja se najprej pojavi občutek globoke žalosti, ki ji lahko sledi depresija. Le-ta je odsev izgube razumevajočega in ljubečega partnerja, ki se je, vsaj tako mislita, povsem spremenil oziroma se je doslej samo sprenevedal.
5. **Pogajanje.** Partnerja se začneta pogajati na osnovi “daj – dam” (če boš ti naredil to, bom jaz naredila to). Kljub temu da postaneta navidezno drug do drugega brezbrizna in brezčutna, je v njiju še vedno želja po bližini, ki pa si je ne upata več izpovedati, ker se preveč bojita nove ranjenosti, izdajstva in globokega, razdiralnega razočaranja.
6. **Obup.** Kar sta si partnerja najbolj želela oziroma v najlepši sliki drug o drugem pričakovala, sta sedaj spoznala, da sta najmanj sposobna in najmanj pripravljena tudi dajati. To kruto spoznanje ju vodi do nove, še večje razočaranosti, jeze, besa in novih zamer. Na zunaj lahko še vedno – vsaj navidezno – delujeta kot par, v njuni notranjosti pa sta čustveno mrtva in samo še čakata ugodno priložnost, da se dokončno razideta.
7. **Ločitev – dejanska ali čustvena.** Ko partnerja dokončno uvidita, da so njuni spori in zamere nerazrešljivi, njun obup in globoko razočaranje pa brez izhoda, se razvežeta ali si najdeta

vsak zase svoj svet, v katerem se počutita varna, zaželeno, in se s tem čustveno ločita. Najprej se ločita od "mize in postelje" ter dasta s tem drug drugemu vedeti, da zmoreta sama. Siloviti sovražni prepiri, pomešani z žalostjo, jezo, besom in obupom, se nadaljujejo vse do tedaj, ko zmoreta dejansko oditi.

Ni nujno, da zakonca izkusita vse stopnje po zgornjem vrstnem redu – lahko se čustveno ločita ali razvežeta že prej, še zlasti, če si ob novem partnerju najdeta prijazno, razumevajočo in sprejemajočo zvezo ali pa preko načrtnega dela najdeta razrešitev svojih sporov.

Prepiri in napetosti med partnerjema se odražajo v celotni družinski atmosferi. Čeprav se partnerja trudita obdržati svojo jezo in frustracije pod kontrolo, otroci čutijo, da se nekaj dogaja. Koliko in kaj vedo, pa je odvisno od njihove starosti, čustvene zrelosti ter odnosov, ki jih imajo s starši.

Izredno pomembno je, da starši ne zapadejo v t. i. občutek lažne zasebnosti, kadar se prepirajo (Schneider, Zuckerberg, 1996: 83):

- Kričanje staršev za zaprtimi vrati, medtem ko otroci spijo, z namenom, da jih ne bi slišali, je iluzija, saj ni nujno, da so otroci že zaspali. Poleg tega lahko otroke glasno vpitje prebudi iz spanja. Zaprta vrata pridušijo glasove, čustev, ki se porajajo pri otrocih, pa ne.
- Glasno prepiranje pred otroki in odgovor: »Saj ni nič, z očetom sva v redu,« na njihov vprašujoč pogled bosta le povečala vznemirjenost in strah otrok. Zaničanje očitnih dejstev otrok ne bo zavarovalo, prej prestrašilo in vzbudilo spraševanje, kaj je tako hudo narobe, da jih starši zavajajo.
- Ni nujno, da starši kričijo drug na drugega. Že to, da si ne izkazujejo ljubezni in se pogovarjajo samo o najnujnejših stvareh, povzroča napetost v družini. Otroci čutijo, da je nekaj narobe, čeprav ponavadi ne znajo natanko ubesediti, kaj. Ta stalni pritisk jih izčrpava fizično in psihično.
- Šepetajoči pogovori staršev o njihovih zakonskih problemih po telefonu s prijatelji ali sorodniki tudi ne bodo preslišani s strani otrok. Le-ti znajo uspešno prisluškovati, posebno takrat, ko vedo, da ne bi smeli. Starši torej poskušajo na različne načine skriti svoje zakonske prepire pred otroki, vendar ne vsi, saj se nekateri za njihovo prisotnost sploh ne zmenijo. Tako so otroci priče preprirom med staršema in pogosto čutijo, da morajo poseči vmes ter preprečiti

njihovo nadaljevanje ali celo potencialno fizično nasilje.

Starši, ki so emocionalno izčrpani od stalnih preprirov, napetosti in poskusov, da bi rešili svojo zakonsko zvezo, pogosto nimajo moči, da bi se ukvarjali še s tem, kako se počutijo otroci. Celo dobrodošlo jim je, da so otroci tiho in ne sprašujejo. Vendar bi si morali vzeti čas ter odkrito spregovoriti o problemih, in sicer ne tako, da otroke prestrašijo, ampak tako, da jim ponudijo razumevanje tega, kar se dogaja, seveda njihovim letom primerno.

2.2 Odločanje za razvezo

Do odločitve za razvezo ne pride kar naenkrat, temveč za to eden ali oba zakonca potrebujeta kar precej časa. Lamprehtova (1995: 140) ta čas poimenuje obdobje osebnega prepoznavanja in odločanja. Meni, da se pogosto eden od partnerjev sam bori z idejo možnosti razveze kot rešitve za nezadovoljstvo, ki ga občuti v zakonski zvezi, in za prenehanje stalnih zakonskih preprirov. In če dolgo časa ostaja s to idejo sam, lahko postane breme razmišljanja in odločanja neznosno. Bori se s stresi, bridkostjo, depresijo, anksioznostjo, ambivalenco in razvrednotenjem partnerja. Ne glede na to, kolikokrat je že premislil celotno situacijo, in ne glede na to, kako pravilna se mu končno zdi njegova odločitev za razvezo, se še vedno sprašuje, ali se lahko izogne razvezi, kakšno bo po njej njegovo življenje, kaj je naredil narobe, ali bo še kdaj srečen, kaj si bodo ljudje mislili, kako se je to lahko zgodilo njemu itd., pravita Schneiderjeva in Zuckerbergova (1996: 22). In zato tudi, ko v svojem srcu popolnoma brez dvoma ve, da ljubezni ni več ali da ni možnosti, da bi okrepil svojo zvezo, še vedno nekako upa in ostaja v zakonu, ker se boji soočenja z resnico – boji se glasno spregovoriti.

Zdi pa se, da obstaja odločilni trenutek, ko postane razveza jasna odločitev. Takrat eden od partnerjev zbere pogum, da reče: »Nič več, želim se razvezati.«

Vendar je od odločitve do dejanske razveze še mnogo težavnih korakov. Prvi je gotovo seznanitev družine, ki povzroči veliko trpljenja in žalosti vseh družinskih članov (Robinson, 1993: 80):

- **Seznanitev in odziv partnerja.** Malokdaj pride seznanitev partnerja z razvezo kot strela z jasnega, saj so v zakonski zvezi pred samo odločitvijo ponavadi že dolgo prisotni prepri, napetost, nezadovoljstvo in jeza. Vendar si običajno eden od partnerjev želi

razvezo bolj kot drugi. Tako je slednji ob soočenju z željo svojega partnerja po razvezi pogosto šokiran, obupan, zagrenjen, poloti se ga strah pred prihodnostjo. Seveda je tudi partner, ki je prišel na dan z besedo o razvezi, poln dvoma, strahu in bolečine. Oba si poskušata vsak po svoje razložiti, kdaj in zakaj je prišla njuna zakonska zveza v takšno krizo, iz katere ju vodi le še razveza. Razočarana sta in neredko ju muči občutek sramu, ker jima ne bo uspelo ohraniti zakona. Pogosto sta tako okupirana z zadnjimi poskusi rešitve svojega zakona, da zanemarita starševske obveznosti in spregledata občutke strahu in bolečine, ki jih pri otrocih vzbujata napeta situacija.

- **Seznanitev in odziv otrok.** Ko se partnerja odločita za razvezo, pogosto sledi najtežji korak – povedati morata svojim otrokom, saj imajo pravico izvedeti, kaj se dogaja v njihovi družini. Lahko jim povesta oba skupaj, če pa je to zanju pretežko, ker lahko npr. že to, da sta v istem prostoru, vodi do prepira pred otroci, je priporočljivo, da se predhodno dogovorita, kaj bosta povedala otrokom, in tudi, da se pripravita na njihov odziv. Otroke lahko obvestita vse naenkrat ali vsakega posebej – kakor se jima zdi najbolj primerno in najlažje zanje. Pomembno je, da starši otrok ne zavajajo, kajti laži jih lahko zmedejo in spodkopljejo njihovo zaupanje vanje. To ne pomeni, da morajo starši otrokom povedati vse o svojih zakonskih problemih, pač pa jih morajo obvestiti o tistih stvareh in spremembah, ki se tičejo njih, in sicer njihovi starosti primerno in z izrazi, ki jih bodo razumeli. Predvsem pa otroci potrebujejo zagotovilo, da jih imajo starši radi kljub odločitvi za razvezo in da oni zanje niso krivi.

2.3 Odhod enega od partnerjev – ločitev

Po spoznanju, da svojega zakona ne moreta več vzdrževati in da je razveza edina smiselna odločitev, ponavadi eden od partnerjev zapusti skupno družinsko prebivališče. Drugi partner – navadno je to mati – in otroci tako ostanejo sami. Takšna fizična ločitev je vedno izredno boleča, in sicer ne glede na to, ali je skrbno načrtovana ali nenadna, brez premisleka in nepričakovana. V tem primeru ni nenavadno, če se partner, ki je odšel, hitro vrne; postopek odhajanja in vračanja se lahko pred dokončno fizično ločitvijo celo nekajkrat ponovi. Obstajajo pa tudi družine, v katerih oba partnerja trmasto

vztrajata v skupnem prebivališču ter z različnimi pritiski, grožnjami in celo fizičnim nasiljem eden drugega silita k odselitvi. Ker nihče noče popustiti, se lahko ta nevzdržna situacija vleče tudi več let.

Za otroka, ki je bil navajen, da oba starša živita doma in preživljata čas z njim, pomeni odhod enega od njiju veliko spremembo. Ne glede na to, kako napeta je bila pred tem situacija doma – imel je oba starša ob sebi, sedaj ima samo še enega.

Vsak otrok je enkrat in tudi čustva, ki jih doživljajo otroci ob izgubi enega od staršev, so različna. Obstajajo pa nekatera, za katera lahko rečemo, da so skupna skoraj vsem otrokom (Wells, 1989: 28–31):

- **Šok** je pogosto prvo čustvo, ki ga otrok občuti. Sumil je, da v družini ni vse v redu, vendar do dneva, ko je eden od staršev zapusti dom, tega ni želel verjeti. Ni nenavadno, če šok sproži tudi različne telesne reakcije, kot so bruhanje, bolečine v trebuhu, enureza ipd.
- **Žalost**, ki jo otrok občuti ob odhodu enega od staršev, je zelo velika. Pogosto je potrta, joka in se oklepa tistega od staršev, ki je ostal doma. Poleg tega se boji prihodnosti, in sicer predvsem tega, da se bo moral preseliti, zamenjati šolo, sprašuje se, kako bo našel nove prijatelje, strah ga je, da nikoli več ne bo videl tistega od staršev, ki je odšel.
- **Jeza** je eno od najbolj vidnih in močnih čustev pri otroku po odhodu enega izmed staršev. Zavedati se moramo, da je naravno, da je jezen na tistega, ki ga je zapustil, in se prav tako ne smemo čuditi, če otrok jezo in sovraštvo čuti tudi do tistega, ki je ostal z njim.
- **Strah** je čustvo, ki lahko pri otroku traja mesece in mesece, včasih celo leta. Vseh njegovih strahov nikoli ne moremo pomiriti s stavkom: »Naj te ne bo strah,« ampak moramo otroku zagotoviti, da ga *nikoli* ne bomo zapustili, in se z njim odkrito pogovoriti o njegovih strahovih. Otrok mora imeti občutek, da je pomemben, ljubljen in tudi razumljen.
- **Krivda** je čustvo, ki je značilno predvsem za mlajše otroke. Le-ti pogosto krivijo sebe za odhod enega od staršev, saj mislijo, da bi ostal doma, če ne bi nagajali in bi bili pridni. Tu je pomembno, da otroku zagotovimo in razložimo, da ni odšel zaradi njega, njegovega vedenja, in tudi, če si je kdaj zaželel, da bi odšel,

njegove želje k temu niso pripomogle.

- **Zanikanje** oziroma to, da otrok ne sprejme dejstva, da je eden od staršev odšel za vedno, je lahko prisotno dolgo časa. Ob tem se pojavljajo fantazije o možnosti sprave med starši in ponovnem skupnem življenju, ki lahko vztrajajo tudi potem, ko se eden od staršev ponovno poroči.
- **Sram** ali zadrego čuti mnogo otrok, saj menijo, da je odhod enega od staršev znak zavrnitve, nezmožnosti in drugačnosti ter zaradi tega svojim prijateljem sploh ne povedo ničesar o tem dogodku. Bojijo se tudi, da jih bodo še oni zapustili, tako kot jih je eden od staršev.

Otrokova čustva se ponavadi izražajo z zmedenim življenjskim slogom. Manj pozornosti posvečajo učenju in domačim nalogam, pozno hodijo spat, zamujajo pouk, pogosto tudi zbolevaro za psihosomatskimi boleznimi (navadno jih boli glava, želodec ali bruhajo), zaradi katerih ne hodijo v šolo. Starši se morajo zavedati, da te bolezni niso za otroka nič manj resnične, čeprav so jih povzročile čustvene okoliščine in ne telesna neodpornost, zato je nujno, da poiščejo zdravniško pomoč, kadar te težave trajajo več mesecev (Charlish, 1998: 45).

3 Dogajanja med razvezo

Vsa dogajanja pred razvezo so povezana s samo družino in mogoče še nekaterimi sorodniki ter prijatelji. Ko pa eden od partnerjev vloži prošnjo za razvezo in se začne sodni proces, postanejo razveza in vsa dogajanja med njo javna tema oziroma zadeva, saj se vključijo tako centri za socialno delo kakor tudi sodišče.

V našem pravu obstajata dva načina razveze zakonske zveze (Zupančič, 1999: 81–84):

- **Sporazumna razveza** omogoča zakoncema, da se na human, dostojanstven način rešita zakonske zveze, ki je ne želita več vzdrževati. Ni jima treba navesti razlogov, ki so ju pripeljali do razveze, sodišče teh razlogov ne ugotavlja in ne raziskuje stanja njunega zakonskega razmerja. Vendar se mora sodišče prepričati, da sta se zakonca res sporazumela o razvezi, da sporazum izraža pravo voljo obeh zakoncev,

da sta volji enega in drugega svobodni, brez napak.

Zakon določa, da lahko sodišče razveže zakonsko zvezo na podlagi sporazuma zakoncev, če sta se poprej sporazumela glede razmerja do skupnih otrok, to je o njihovem varstvu, vzgoji in preživljanju, o morebitnem preživljanju nepreskrbljenega zakonca, in če predložita pismeni in po sodniku overjeni dogovor o delitvi skupnega premoženja ter o tem, kdo od njiju bo vnaprej ostal v doslej skupnem stanovanju kot imetnik stanovanjske pravice.

- **Razveza zaradi nevzdržnosti.** ZZZDR pozna samo en razvezni razlog, in sicer nevzdržnost zakonske zveze. Če je zakonska zveza iz kateregakoli vzroka nevzdržna, sme eden ali drugi zakonec s tožbo zahtevati razvezo. To po eni strani pomeni, da je za družbo glede razveze odločilno samo vprašanje, ali je zakonska zveza že tako globoko in trajno omajana, da je ni več mogoče rešiti – in v takem primeru jo je treba razvezati ne glede na odgovornost za nevzdržnost. Zato se lahko zakonsko zvezo razveže tudi na zahtevo zakonca, ki je kriv za tako stanje v njej. Vprašanja krivde se sploh ne postavlja, sodišče je ne ugotavlja. Do nevzdržnosti lahko pride iz kateregakoli vzroka, ki ga mora sodišče raziskati. Razvezni razlogi so lahko grdo ravnanje, hude žalitve, nečastno življenje, zlobna zapustitev, neozdravljiva duševna bolezen, opustitev zakonske zveze, okoliščine, na katere zakonec ne more bistveno vplivati (npr. neskladnost narav zakoncev) in drugi. Pri njihovem vrednotenju je potrebna velika prožnost. Posebej je treba upoštevati, da so pogosto posamezni vzroki, posamezne življenjske situacije, če gledamo nanje osamljeno, brez zveze z drugimi, relativno majhnega pomena. Njihova celokupnost, povezanost in trajanje pa lahko pripeljejo do nevzdržnosti.

Sodišče po prejemu predloga za sporazumno razvezo ali tožbe za razvezo zakonske zveze (preden le-to vroči toženi stranki) pošlje predlog oziroma tožbo centru za socialno delo, da opravi svetovalni razgovor. Slednjega se morata udeležiti zakonca osebno brez pooblaščenec. Skozi razgovor se strokovni delavec in zakonca najprej seznanijo z razlogi, ki so pripeljali do vložitve predloga za sporazumno razvezo ali do tožbe za razvezo zakonske zveze. Strokovni delavec nato seznanja zakonca s posledicami, ki nastanejo z razvezo zakonske zveze zanju in za družinsko skupnost.

Če ugotovi, da zakonca ne želita več živeti skupaj, ju pouči o možnostih za rešitev problemov, ki nastanejo z razvezo zakonske zveze. Posebej si prizadeva, da uredita medsebojna razmerja do svojih otrok (Tepavčević, 1998: 84).

Za partnerja sama – predvsem pa za njune otroke – je zelo pomembno, da se zakonska zveza humano in kakovostno razveže. To pomeni, da se zakonca razideta s čim nižjo stopnjo napetosti in medsebojnih konfliktov, kar je odvisno od njiju samih, od tega, ali imata otroke, ter tudi od širšega okolja in usposobljenosti strokovnjakov, ki vodijo postopek razvezovanja. Po takšni razvezi lahko partnerja ostaneta v tolerantnih odnosih, ki omogočajo dober starševski odnos in manj problemov pri dogovarjanju o vseh pomembnih zadevah, povezanih predvsem z otroki. Na žalost pa je pogosto tako, da se razveza spreobrne v boj za otroke, v medsebojno obtoževanje, sovraštvo, nasilje in prepire glede skupnega premoženja.

3.1 Skrbništvo

Ponavadi se starša že v trenutku, ko nehata živeti skupaj ali celo še pred tem, odločita, kdo od njiju bo skrbel za otroke oziroma pri kom bodo le-ti živeli. Če je temu tako, potem povečata zmožnost otrok, da obdržijo dobre odnose z obema staršema in zmanjšata vlogo sodišča. Slednje le še oceni, ali je ta sporazum v skladu s koristjo otrok, in če je, njuno odločitev tudi uradno potrdi. Poleg tega določi še pravice tistega od staršev, ki ne živi z otroki, in sicer glede na količino časa, ki ga lahko preživi z njimi (pravica do stikov), in obseg, v katerem lahko sodeluje pri odločanju glede šolanja, zdravljenja in ostalih zadev, pomembnih za otroke (Goldstein, Solnit, 1984: 37). Seveda pa se včasih starši tudi ne morejo dogovoriti sami. Takrat odloči sodišče, in sicer na podlagi tega, kar bi bilo najboljše za otroke.

V svetu obstajata dve vrsti skrbništva (Goldstein, Solnit, 1984: 37):

1. Enostarševsko oziroma samostojno skrbništvo (single parent custody) pomeni, da je varstvo in vzgoja otrok v domeni enega od staršev, drugi, torej tisti, ki ne živi z otroki, pa ima pravico do osebnih stikov z njimi, razen če sodišče glede na koristi otrok ne odloči drugače. Poudariti moram, da tisti od staršev, ki nima skrbništva nad otroki, s tem ne izgubi roditeljske pravice, ampak je samo v znatni meri dejansko omejen v njenem izvrševanju.

- 2. Skupno oziroma vzajemno skrbništvo** (joint custody) pomeni, da imajo starši enakovredno odgovornost pri odločanju o vseh zadevah, ki so bistveno pomembne za življenje in razvoj otrok. Ločimo dve obliki, in sicer:
- **Zakonito skupno skrbništvo** (joint legal custody) pomeni, da otroci živijo z enim od staršev, ampak redno videvajo tudi drugega. Ta oblika se ne razlikuje veliko od enostarševskega skrbništva, vendar že samo dejstvo, da gre za skupno skrbništvo, pomeni neke vrste psihološko prednost. Tako je bolj verjetno, da tisti od staršev, ki ne živi z otroki, le-te redno in pogosto obiskuje ter plačuje preživnino. Otroci pa nimajo občutka, da se jim je prostovoljno odpovedal oziroma da jih je zapustil.
 - **Fizično skupno skrbništvo** (joint physical custody) pomeni, da se otroke fizično dodeli v varstvo in vzgojo obema staršema. Bistveno se razlikuje od enostarševskega, saj se otroci selijo od enega k drugemu (npr. pol leta otroci živijo pri materi, drugo polovico pa pri očetu). Obstaja pa tudi možnost, da se selijo starši in otroci vseskozi živijo v istem domu.

Skupno skrbništvo dobro deluje takrat, kadar se starši kljub razvezi razumejo, kadar med njimi ne prihaja do hujših preprirov in so probleme sposobni rešiti brez pretiranih nesoglasij. S tem tudi otrokom zelo olajšajo prilagajanje na novo situacijo ter jim omogočijo, da ostanejo z obema enako dobro povezani.

V našem zakonu možnost skupnega skrbništva kot alternativa enostarševskemu skrbništvu še ne obstaja, vendar se v praksi že izvaja. Prav zaradi tega Zupančič (1999: 92) pravi, da bi v prihodnosti tudi pri nas bilo treba izrecno določiti, da se (vsaj pri sporazumni razvezi) lahko razvezujoča se zakonca dogovorita tudi o skupnem varstvu in vzgoji otrok. Bizjakova (1999: 39) to podpre tudi z dejstvom, da se v večini primerov razvez izkaže, da sta oba starša sposobna za varstvo in vzgojo otrok, zaupanje otrok enemu pa izloča drugega iz enakovrednega položaja staršev do otrok, kar kaže na neenakovredno upoštevanje staršev v življenju otrok.

3.2 Osebni stiki

Razumljivo je, da razveza ne bi smela vplivati na normalne odnose med otroki in starši. Kot sem že omenila, bi se morali slednji že takoj ob odhodu enega izmed njih ali vsaj v času razveznega

postopka dogovoriti o vzdrževanju rednih, stalnih stikov, saj le-ti nudijo otrokom veliko prednosti (Robinson, 1993: 264):

- vzdržujejo navezanost otrok na tistega od staršev, ki ne živi z njimi, in s tem pripomorejo k temu, da otroci ne občutijo zavrnitve ter nimajo občutka zapuščenosti;
- zmanjšujejo pojavljanje fantazij, ki se razvijejo kot posledica strahu pred izgubo enega od staršev;
- pomagajo zmanjšati občutke otrok, da so oni odgovorni za razvezo staršev;
- otrokom dajo priložnost, da vidijo, da je možno intimno razmerje končati na razumen način, ter jim omogočijo, da je v njihovem življenju še vedno prisotna vloga matere in vloga očeta;
- ne dajejo možnosti, da bi otroci v prihodnosti obtoževali tistega od staršev, s katerim živijo, da je kriv za pretrganje odnosov med njimi in tistim, ki se je odselil;
- omogočajo otrokom, da ostanejo povezani tudi s sorodniki tistega od staršev, ki ne živi z njimi, in tako niso prikrajšani za stike z dedkom, babico, tetami, strici, sestričnami, bratrancei idr.

Kljub poudarjanju, da otrok potrebuje aktivno prisotnost obeh staršev tudi po razvezi ter da je pomembno, da vzpostavi s tistim od staršev, ki ne živi več z njim, ljubeč in zadovoljiv odnos, nekateri avtorji opozarjajo, da stiki med odsotnim staršem in otrokom po razvezi niso koristni v vseh primerih. Včasih so lahko celo škodljivi, saj otroka neposredno ogrožajo. Pri tem mislim na težka psihična obolenja staršev, na močno agresivnost do otroka, na razna perverzna nagnjenja, na alkoholizem v poznem stadiju. Za otroka so ogrožajoče tudi močne čustvene napetosti pri enem od staršev, njegova neorientiranost in notranja nestabilnost ter sovražna razpoloženja med starši.

Problematika stikov se najpogosteje pojavlja prav v času ločevanja staršev in nekaj časa po njihovi dejanski razvezi. V tej situaciji sta oba partnerja največkrat čustveno prizadeta, drug drugemu ne zaupata in se vidita predvsem v negativni luči. Normalna komunikacija med njima je prekinjena in tako njuni močni negativni naboji nimajo možnosti sprostitve v neposrednem stiku. Edina resnična vez med njima ostajajo otroci, ki jih imata oba rada. Tako seveda tudi čutita, da lahko s pomočjo njih drug drugega

prizadeneta. To največkrat niti ni zavestna in načrtna akcija staršev, temveč bolj nezavedna reakcija na ogrožajočo situacijo, meni Udovič (1993: 9). V takem primeru niso izpolnjeni pogoji, da bi se stiki lahko uredili v otrokovo korist. Odločbe o stikih, ki bi jih v teh primerih izdali, bi sicer zadovoljile tistega od staršev, ki želi stike, otroka pa bi izpostavile močnim stresom in čustvenim napetostim. Otrok, ki je eksistenčno odvisen od tistega, s katerim živi, bi moral proti njegovi volji odhajati k drugemu od staršev, ki ga otrokovo okolje največkrat predstavlja v negativni luči. Razumljivo je, da otrok v taki situaciji izgubi še zadnji preostanek občutka varnosti, ki mu ga je razveza staršev še pustila, in se močno boji, da bi izgubil ljubezen tistega od staršev, s katerim živi.

Stiki torej niso stvar samo enega od staršev, ampak je za njihovo trajno in kakovostno izvajanje potrebno sodelovanje obeh. Za uresničitev tega mora dogovor glede stikov med odseljenim zakoncem in otroki slednjim dajati možnost, da s staršem preživijo dovolj časa in da z njim zaživijo čim bolj "naravno" domače življenje. Tako kratki obiski filmske predstave, živalskega vrta ali nogometne tekme ne omogočajo vzpostavitve zadovoljivega odnosa. Žal se tega zaveda premalo staršev.

Charlisheva (1998: 72–78) navaja različne možne vzorce vzdrževanja stikov, za katere se starši odločajo, ko se dogovarjajo o tem, kaj bi bilo za otroke najboljši:

- **Razdeljen teden.** Otroci preživijo nekaj dni v tednu z materjo, ostale pa z očetom.
- **Vsak konec tedna.** Otroci preživijo vsak vikend pri tistem od staršev, ki je odseljen.
- **En dan vsak konec tedna.** Otroci pri odsotnem staršu preživijo dan, prespijo in se naslednjega dne ob določeni uri vrnejo domov.
- **Vsak drugi konec tedna.** Preživljanje vsakega drugega konca tedna z odsotnim staršem je postal najpogostejši vzorec stikov po razvezi staršev.
- **Samo med počitnicami.** V takšni situaciji traja obisk v idealnem primeru nekaj tednov. Tako ima otrok priložnost ponovno navezati in utrditi odnose s tistim od staršev, ki ne živi z njim.
- **Posebne priložnosti.** Pogosto si oba starša želita biti z otrokom,

npr. za njegov rojstni dan, vendar ker to ni izvedljivo, se morata dogovoriti. Nekateri se domenijo, da bodo takšne praznike z otrokom praznovali izmenično, drugi najdejo drugačen način.

- **Občasni, neredni stiki.** Starši se ponavadi dogovorijo za stike, ki so konstantni, pa čeprav pride do njih npr. enkrat na mesec. Tako otrok natanko ve, kdaj bo videl starša. Sčasoma pa lahko pride do tega, da stiki postanejo neredni, občasni, kar je za otroka izredno mučno. Nikoli ne ve, kdaj, oziroma če bo starš sploh prišel. Tako ne more zgraditi zaupnega odnosa, ne more se navezati na starša, pogosto mu celo zameri in ga ne želi več videti.

Pri tem, kakšen vzorec vzdrževanja stikov bodo starši izbrali, je pomembno, da upoštevajo otrokov osebni značaj in njegovo starost.

3.3 Preživnina

V skladu z ZZZDR so starši dolžni svoje otroke preživljati – če se redno šolajo – tudi po polnoletnosti ne glede na obstoj roditeljske pravice. Tako je ob razvezi zakonske zveze pomembno, da se starši dogovorijo o plačevanju preživnine, torej denarne pomoči tistemu od staršev, ki ima pravico do varstva in vzgoje otrok. V primeru, da je razveza sporazumno sklenjena, navadno pri tem dogovoru ni večjih nesporazumov in tudi plačevanje preživnine je redno. Kadar pa se starši ne morejo dogovoriti sami, je potrebna intervencija sodišča. Le-to določi višino preživnine po potrebah otrok in v skladu z možnostmi staršev, vendar to ne daje zagotovila, da bo tisti od staršev, ki ne živi z otroki, preživnino tudi dosledno plačeval.

Boj za preživnino med starši ni samo stvar, ki se tiče dveh, ampak se morajo zavedati, da je njihova dolžnost poskrbeti za to, da bodo otroci imeli zadovoljene osnovne življenjske potrebe in dostojno življenje, saj oni niso krivi za razvezo svojih staršev. Nagajanje oziroma maščevanje bivšemu zakoncu z neplačevanjem preživnine vedno bolj kot tega prizadene otroke, ki v tem vidijo le še eno potrditev več, da jih odseljeni starš nima rad.

Kadar otrok ostane brez skrbi za preživljanje s strani enega od staršev, je z Zakonom o jamstvenem in preživninskem skladu RS urejeno izplačevanje nadomestil preživnin ob izpolnjenih zakonskih pogojih. V tem primeru se nadomestila preživnin izplačujejo iz preživninskega sklada.

4 Dogajanja po razvezi

Razvezni postopek je končan in starši so sedaj tudi uradno razvezani. Dogovorili so se glede skrbništva in osebnih stikov z otroki ter uredili premoženjske zadeve. S tem se začne novo poglavje tako v njihovem življenju kakor tudi v življenju njihovih otrok. Vsi se morajo navaditi in prilagoditi na drugačen ritem in način družinskega življenja ter se spopasti s posledicami, ki jih je prinesla razveza zakonske zveze. To pomeni, da se morajo v prvih mesecih po razvezi starši in otroci soočiti s številnimi potencialno stresnimi spremembami. Spremenjene gmotne razmere lahko pomenijo za starše selitev, menjavo delovnega mesta, dodatno zaposlitev in podaljšan delavnik, za otroke pa menjavo šole in prijateljev. Tisti izmed staršev, ki še naprej živi z otroki, mora prevzeti odgovornost za hišo ali stanovanje in skrb za otroke, ki je bila prej (bolj ali manj) razdeljena med oba. Otroci se morajo prilagoditi na manj pogoste stike in manjšo vpletenost tako s tistim od staršev, ki ne živi v istem gospodinjstvu (ponavadi očetom), kot s tistim, ki živi skupaj z njim, ker je ta pogosto preobremenjen, razdražljiv in preobčutljiv. Ustaljena družinska rutina in vloge ne veljajo več in se preoblikujejo, zato družinsko okolje pogosto postane kaotično. Veliko energije ter moči in volje je potrebne, da se vzpostavi novo ravnotežje v enostarševski družini.

Brown (1989 v Robinson, 1993: 101) pravi, da proces oblikovanja enostarševske družine poteka skozi tri ločene faze. Vsaka od njih zahteva velike spremembe znotraj družinske sfere in naloži posebno breme tistemu od staršev, ki je prevzel večjo odgovornost nad otroki.

1. Posledice razveze zakonske zveze. V mnogih družinah starši pogosto zavestno ne ločijo med partnerskim (izjema so tisti aspekti, ki so povezani z njuno spolnostjo) in starševskim odnosom, med ločitvenim procesom pa je ločitev teh dveh interakcij nujno potrebna. Da se to lahko zgodi, je potrebno oblikovanje bolj fleksibilnih odnosov, ki omogočajo staršem, da obdržijo in celo okrepijo svoj starševski odnos ter hkrati opustijo svoj odnos moža in žene. Istočasno morajo poskušati spremeniti in individualizirati odnos z otroki, kar je pogosto zelo naporno in lahko traja tudi več let.

2. **Reorganizacija.** Vsak od staršev oz. bivši zakonec mora osnovati, organizirati in upravljati ločeno gospodinjstvo, saj po razvezi ne živita več v skupnem domu.
3. **Ponovna ustalitev.** Med ločitvenem procesom se poskuša vsak partner čustveno ločiti od bivšega zakonca, dvigniti svoje samospoštovanje in razviti nov pogled nase, kar mu omogoča, da oblikuje relativno avtonomen življenjski stil. Takoj (kar je bolj redko) ali čez čas se lahko eden, drugi ali oba bivša zakonca ponovno poročita. Težave pri tem nastopijo tedaj, kadar v novi zakon preneseta nerešene probleme iz prvega zakona.

4.1 Reorganizacija družine

Odselitev enega od staršev in razveza prineseta s seboj mnoge spremembe v funkcioniranju družine, ki se tako iz dvostarševske preoblikuje v enostarševsko. Poleg tega, da se vsak član družine po svoje sooča z izgubo partnerja oziroma enega od staršev in različnimi čustvi, morajo na novo organizirati celotno svoje življenje. Tako je treba razviti nova pravila in vzorce za vse navade in rutine vsakdanjega življenja, določiti nove meje ter se poglobiti v medsebojne odnose, ki so lahko zelo napeti.

Na začetku se tako otrokom in tistemu od staršev, ki je ostal z njimi, gotovo ne zdi lahko biti enostarševska družina. Tisti od staršev, ki je ostal, ima veliko več skrbi in dela, kot ga je imel pred razvezo, sam mora sprejemati vse odločitve in pogosto se mora ukvarjati še s finančnimi težavami. Težko mu je, ker je za vse sam, in pogreša nekoga, na katerega bi se lahko obrnil, s katerim bi se lahko pogovoril in ki bi mu odvzel del obremenitev in skrbi. Lahko je bolj nepotrpežljiv, strog in od otrok pričakuje preveč. Situacija pa je še bolj napeta, kadar ga le-ti obtožujejo ter nanj usmerjajo svoje občutke strahu in jeze. To se ne dogaja redko, saj so otroci navadno zmedeni, žalostni in pogrešajo drugega starša, udarec odsotnosti slednjega pa je zanje še močnejši, če so bili navajeni na stalno prisotnost obeh staršev v svoji bližini. V tem primeru je treba več truda in časa, da bo njihovo življenje ponovno postalo organizirano in da se bodo v novonastali situaciji dobro počutili. Ponavadi tudi hitreje odrastejo in postanejo bolj zreli, saj so izpostavljeni številnim situacijam, ki so njihovim vrstnikom prihranjene.

Novemu načinu življenja se ne prilagajajo samo otroci in tisti od

staršev, ki je ostal z njimi, ampak tudi tisti, ki se je odselil, ki je ostal sam. Tudi zanj življenje ni več takšno, kot je bilo pred razvezo, in tudi on si mora nanovo osmisлити vsakdanje življenje. Otroci so lahko jezni nanj, zamerijo mu, ker je odšel. Nič več ni njihov "vsakodnevni starš", in če želi zmanjšati stisko in zmedo v življenju otrok, je najbolje, da jih začne čim prej po razvezi redno obiskovati (seveda če so izpolnjeni vsi pogoji za normalne in kakovostne stike ter če so le-ti otrokom v korist). Prvi obiski pri tistem od staršev, ki je zapustil dom, so ponavadi za otroke najtežji. Čudno se počutijo, ko ga vidijo v novem domu, lahko tudi skupaj z novim partnerjem, in težko jim je sprejeti dejstvo, da bodo z njim lahko samo par uric, dan ali dva. Vendar ni hudo samo zanje, tudi starši se sprva pogosto ne znajdejo v novi situaciji. Ker se "starševstvo na obroke" zelo razlikuje od starševstva v času, ko je zakonska zveza še trajala, se zdi, da stare norme iz časa, ko še ni prišlo do razveze, niso več uporabne. Osebni stiki še niso institucionalizirani, zato starši ne vedo, kako naj se pravzaprav vedejo. Starši in otroci izgubljajo občutek intimnosti, ki je bil nekoč prisoten, zato težko vzpostavijo pristen stik.

Prva dolžnost tistega od staršev, ki je po razvezi ostal z otroki, je poskrbeti, da imajo zadovoljene osnovne potrebe – torej da imajo dom, v katerem živijo, in toliko sredstev, da preživijo, ter – če je le mogoče – da imajo redne stike tudi z odseljenim staršem. Ko se vse to enkrat uredi in življenje steče dalje z vsemi svojimi radostmi in tudi trpljenjem (starši in otroci se lahko še več let po razvezi soočajo z občutki jeze, žalosti, lahko zapadejo v depresijo, se spopadajo s krizami), morajo starši razmišljati tudi o drugih večjih problemih, ki sta jih prinesli ločitev in razveza njim ter seveda tudi otrokom:

- **Zdravje.** Tako rekoč neizogibno je, da se vse, kar se dogaja v otrokovem življenju, odraža na njegovem telesnem in duševnem zdravju. Ločitev in razveza staršev zelo povečata možnost, da otrok zboli ali postane duševno nemiren. Oba starša lahko zmanjšata njegovo stisko, če mu pokažeta, da razumeta njegovo trpljenje. Dovoliti mu morata, da izraža svoja čustva in probleme, ki jih bodo lažje rešili, če bosta oba vzpostavila z njim odprto in odkrito komunikacijo. Stresi, ki jih prineseta s seboj ločitev in razveza, pa vplivajo tudi na zdravje staršev. Pomembno je, da se ne zaprejo med štiri stene in obupavajo nad svojo usodo, ampak morajo biti fizično aktivni in se o svoji stiski pogovarjati z ljudmi (prijatelji, sorodniki, strokovnimi delavci) (Charlish, 1998: 104).

- **Družabni stiki.** Spremenjena življenjska situacija, ki je posledica ločitve in razveze, prinese s seboj osamljenost – starši in otroci se zaradi bolečine in sramu lahko izogibajo prijateljem in znancem. Poleg tega so tudi slednji v zadregi, saj menijo, da se morajo odločiti, s katerim partnerjem se bodo odslej družili. Starši si sedaj pogosto tudi težje privoščijo obiske pri prijateljih, večerje zunaj in imajo manj časa za ogled predstev, saj si morajo priskrbeti varstvo za otroke. Pogosto so tudi preutrujeni in brezvoljni. Kljub vsemu je pomembno, da se ne izolirajo ter da niso preveč ponosni in sprejmejo povabilo ali pomoč prijateljev, kadar jo le-ti ponudijo. Spodbujati morajo tudi otroke, da ohranjajo prijateljstva in sklepajo nova. Zavedati se morajo, da otroci včasih lažje zaupajo svoje občutke prijateljem kot njim in pogosto sta druženje z otroki, ki prestajajo enake težave, in njihova pomoč pomemben korak v procesu celjenja ran, ki jim jih je zadala razveza staršev (Willans, 1994: 49).
- **Stari starši.** Razveza staršev povzroči tudi reorganizacijo razširjene družine. Žalostno je, da pri tem nekateri stari starši popolnoma izgubijo stik s svojimi vnuki. Vzrok za to so lahko zamere, nerazumevanje z bivšo snaho oziroma zetom in nestrinjanje s samo razvezo. Tisti, ki so pri tem najbolj prikrajšani, so zopet otroci, ki za samo stanje sploh niso nič krivi. Ker stari starši otrokom v ločitvenem procesu pogosto zagotavljajo tisto stabilnost, ki je starši zaradi svojih težav in stisk velikokrat niso sposobni zagotoviti, bi se slednji morali zavedati, da je ohranjanje dobrih odnosov s starimi starši tako po očetovi kakor materini strani nujno potrebno vsaj zaradi otrok. Ko se ločitveno dogajanje nekoliko umiri, bi tako starši morali ponovno navezati stike z otrokovimi starimi starši oziroma jih izboljšati, če je prišlo do kakršnihkoli napetosti med njimi. Če sami zamer ne morejo premagati, bi morali omogočiti redne stike s starimi starši vsaj otrokom – seveda če je interes za to z obeh strani (Robinson, 1993: 268).

4.2 Odnosi med bivšima zakoncema

Ne glede na to, ali otroci po razvezi živijo z materjo ali očetom oziroma nekaj časa pri enem in nekaj pri drugem, je kritični dejavnik v njihovem prilagajanju neposredno po razvezi in tudi kar

se tiče dolgoročne dobrobiti prav kakovost starševskih odnosov med bivšima zakoncema. Maccobyjeva (1997 v Zavrl, 1999: 166) je s sodelavci identificirala tri starševske vzorce, da bi tako lahko opisala delitev starševstva v družinah, kjer je bil otrok dodeljen v skupno varstvo in vzgojo oziroma v varstvo in vzgojo enemu izmed staršev:

- **Kooperativno starševstvo** pomeni, da se starši drug z drugim pogovarjajo o otrocih, izogibajo se prerekanjem in drug drugega bolj podpirajo kot onemogočajo pri nalogah, ki jih zastavlja starševstvo.
- **Navzkrižno starševstvo** pomeni, da starši sicer govorijo o otrocih, vendar so pri tem drug do drugega kritični, zajedljivi in nepopustljivi ter podcenjujejo starševske napore drugega.
- **Ločeno starševstvo** pomeni, da se oba posvečata otrokom, vendar privzemata t. i. paralelni model. Vsak prakticira svoj lastni stil in se ne vmešava v stil drugega. Izogibata se medsebojni komunikaciji, razen morda prek otrok. To zmanjšuje verjetnost neposrednih sporov, vendar onemogoča sodelovanje.

Seveda je za otroke najbolje, če so starši po razvezi sposobni ločiti svoj partnerski odnos od starševskega ter še vedno ostajati dobri starši – takšni, ki se zavedajo tega, da otroci potrebujejo oba ter da jim s prepiranjem in sovraštvom samo škodujejo. Na žalost pa je le malo staršev, ki so sposobni po razvezi ostati v prijateljskem odnosu. Med njimi je preveč zamer, bolečine in jeze, to pa povzroča njihovo nesodelovanje na ravni starševstva. Vsak medsebojni stik prehitro postane bitka, v kateri želijo prizadeti drug drugega. V tej svoji želji po maščevanju pa se ne zavedajo, da najbolj prizadenejo prav svoje otroke.

Prepiri med starši v času po razvezi onemogočajo hitro in uspešno prilagoditev otrok na novo situacijo. Če se starši tega zavedajo in se izogibajo prepiranju ter stvari raje rešujejo s pogovorom, tako omogočijo sebi in otrokom, da nadaljujejo z življenjem. To jim da možnost, da se bolj posvečajo otrokom, da se osredotočijo na njihov razvoj in njihove potrebe ter da spet postanejo starši v pravem pomenu besede. To resnično pomeni konec ločitvene bitke.

5 Zaključek

Vsak človek globoko v sebi nosi potrebo po tem, da je ljubljen in da je z nekom telesno in čustveno povezan. Otroci so čudoviti in starši so kot njihovi starši z njimi neločljivo povezani, vendar otroci ne morejo zadovoljiti njihovih potreb, ki jih imajo kot moški ali ženske. Zato je prav, da si najdejo osebo, ki je tega sposobna. Pomembno pa je, da v nov odnos stopijo kot čustveno celovite osebe, ki vedo, kam gredo, in znajo povedati, kaj želijo. Pri tem se morajo zavedati, da čeprav prisotnost novega partnerja v njihovem življenju nanje deluje pozitivno, otroci situacije ne vidijo vedno tako. To je tudi razlog, da morajo starši pred skupnim življenjem ali celo vnovično poroko dobro premisliti, ali bo takšen nov način življenja ustrezal njim in njihovim otrokom ali bo poslabšal celotno situacijo.

6 Literatura

Bizjak, I. (1999). Vzajemno starševstvo po razvezi zakonske zveze ali razpadu izvenzakonske skupnosti. *Socialno delo*, 38 (1), 29–40.

Charlish, A. (1998). *Med dvema ognjema*. Ljubljana: DZS.

Goldstein, S., Solnit, A. J. (1984). *Divorce and Your Child: Practical Suggestions for Parents*. New Haven and London: Yale University Press.

Gostečnik, C. (1999). *Srečal sem svojo družino*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski center.

Jogan, M. (1983). Osvobajanje žensk in spreminjanje družine. V G. Stanič (ur.), *Teme iz marksistične sociologije (študijsko gradivo)*. Ljubljana: Marksistični center Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

Lamprecht, M. (1995). Faze v razveznem procesu, značilnosti posameznih faz in vključevanje družinskega terapevta. V V. Velikonja, J. Grgurevič, B. Žemva (ur.), *Izkustvena družinska terapija: teorija in praksa v Sloveniji*. Ljubljana: Quatro, 139–146.

Robinson, M. (1993). *Family transformation through divorce and remarriage: a systemic approach*. London: Routledge Publication.

Schneider, M. F., Zuckerman, J. (1996). *Difficult Questions Kids Ask – and Are Too Afraid to Ask – About Divorce*. New York: Fireside.

Tepavčević, Ž. (1998). *Razveza zakonske zveze in hierarhija med spoloma*. Magistrsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Udovič, F. (1993). Otrok in ločeni starši. *Otrok in družina*, št. 12, 8–9.

Wells, R. (1989). *Helping Children Cope with Divorce*. London: Sheldon Press.

Willans, A. (1994). *Divorce and Separation*. London: Sheldon Press.

Zavrl, N. (1999). *Očetovanje in otroštvo*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 143–220.

Zupančič, K. (1999). *Družinsko pravo*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

Strokovni članek, prejet junija 2005.

Rojstvo – izziv partnerskega odnosa

Birth – a challenge of the partnership

Maja Tratar

Povzetek

Maja Tratar, univ. dipl. soc. ped., Osnovna šola Trzin, Mengeška cesta 7b, 1236 Trzin. Članek obravnava prehod od življenja v paru k družinskemu življenju in se dotika dveh pomembnih obdobij: obdobja nosečnosti in obdobja po rojstvu prvega otroka. Pri tem je poseben poudarek namenjen občutkom in doživljanju bodočih staršev ter vsebini in obsegu sprememb, ki jih novi družinski član vnese v njihovo življenje, kajti partnerstvu se sedaj pridruži starševska vloga, kar terjaja novo uravnoteženje. Za konkretnější pogled v omenjeno tematiko prispevek v nadaljevanju predstavlja izkušnje štirih parov, ki so prvič postali starši v obdobju zadnjih petih let. Raziskava, ki je v celoti kvalitativne narave, potrjuje, da prihod otroka povzroči številne pomembne spremembe tako v življenju kot v intimnem odnosu novih staršev. Nakazuje, kako se je mogoče kljub zahtevnosti nove vloge, ki jo partnerja sprejmeta, uspešno prilagoditi tako potrebam novega družinskega člana kot tudi potrebam svoje ljubezenske zveze.

Ključne besede: partnerski odnos, družina, starševstvo, nosečnost, rojstvo otroka.

Abstract

The paper discusses the transition in the relationship between the partners moving towards family life, and addresses two important milestones: the pregnancy and the birth of the first child. A special attention is paid to the feelings and experiences of parents-to-be and the range of changes the new family member brings into their life, adding to the partnership the role of parenthood and thus creating the need for a new balance. To shed factual light onto this problem, the article presents experiences of four couples who have become parents for the first time in the last five years. The research study, almost entirely qualitative, confirms that the arrival of a baby invokes many changes in the couple's life and their intimate relationship. It signals that despite the demands of the new role, the partners can accept it and successfully adjust to the needs of the new family member as well as to the needs of their relationship.

Key words: *partnership, parenthood, pregnancy, childbirth.*

1 Uvod

Novorojeno dete ima navkljub svoji nebogljenosti, majhnosti in popolni odvisnosti silovito moč in sposobnost, da obrne svet svojih staršev na glavo in spravi starše popolnoma iz tira. Lastni otrok namreč ni nekdo, ki ga za nekaj časa vzameš v naročje in se z njim igraš, nato pa ga prepustiš drugemu. Lastni otrok je tu štiriindvajset ur na dan in zahteva veliko nege, pozornosti in ljubezni. Je bitje s svojimi potrebami, ki jim ni videti konca, in ne pozna ustaljenih urnikov. Čeprav si njegova starša od časa do časa zaželita, da bi dala odpoved, je materinstvo in očetovstvo nekaj, iz česar se je praktično nemogoče izpisati. Nova vloga je vztrajno tu in počasi jo je treba pripeti na realnost, čeprav zna biti to včasih težko.

Rojstvo otroka ne spreminja zgolj domačega dogajanja, vsakodnevnih opravil in utečenega življenjskega sloga mladih staršev, ampak pomembno posega tudi v vsebino njihovega odnosa. Novi družinski član zahteva, da partnerja v njegovo dobro žrtvujeta marsikaj, vključno s tistim, kar je še do nedavnega predstavljalo bistveni del njunega intimnega odnosa. Z nastalimi spremembami in napetostmi se lahko uspešno soočita ter brez večjih izgub preideta v naslednjo fazo družinskega življenja, lahko pa prerastejo v začasno ali trajno krizo partnerskega odnosa.

2 Nosečnost – prvi pretres partnerskega odnosa bodočih staršev

Prehod v starševstvo se začne s spočetjem. Ko se partnerja zavesta, da je žena prvič noseča, ju preplavijo podobni, a mešani občutki. Po eni strani sta ponosna na tako jasen dokaz njune plodnosti, po drugi strani pa ju skrbi, kako bo otrok spremenil njuni življenji. Nova vloga pričakujočih staršev v njima vzbudi čustva radosti in zaskrbljenosti obenem (Gelles, 1995).

Gledano s psihološkega vidika je v obdobju nosečnosti njuna glavna skrb, da novo bitje čim bolje vključita v dolgoročne načrte, v prihodnost, čustva in način življenja. Najbolje je, da se na otroka pripravljata od spočetja naprej in ne čakata trenutka, ko bo že na svetu. Takrat namreč ne bosta imela ne časa ne moči za vprašanja in težave, ki jih bo vnesel v njun partnerski odnos, odnose s starši in življenjski ritem. Zato je pomembno, da že sedaj življenje postopno prilagajata novim odgovornostim in novemu načinu mišljenja, ki ju čaka (Miška, 1998). Za prihodnost njunega intimnega odnosa je zlasti treba razjasniti čustveno plat prihajajočega življenja. Bo ljubezen do otroka zmanjšala ali okrepila ljubezen, ki jo čutita drug do drugega? Bo dajanje potrebnega deleža ljubezni otroku zanj prikrajšalo partnerja? Kako pomagati ženski, da se bo še naprej čutila dovolj privlačno? S temeljitim pogovorom o teh in podobnih stvareh bo bodočim staršem bolj jasno, kako zagotoviti in utrditi svoj prostor v življenju drug drugega, ko se jim bo pridružil otrok (Fontana, 1994). Nikoli pa naj ne pozabijo, da so najprej par. »Nosečnost je sicer čudovit del izražanja medsebojne ljubezni, a še vedno je le njen del.« (Hrovat Kuhar, 1995a: 51.) Le stalno potrjevanje partnerskega odnosa daje moč, da bo lahko

družina, ki se ustvarja, uspešna in srečna. Če bodoči starši začutijo, da ni zadoščeno njihovim osnovnim potrebam, lahko to med njimi povzroči neskladje in nezadovoljstvo. Kadar čutijo, da imajo premalo razumevajoče podpore drug od drugega, jo začnejo iskati drugod, zaradi česar se še bolj oddaljujejo. Zato je pomembno, da se pogovarjajo, si čim bolj odkrito in jasno izrazijo svoje medsebojne občutke in potrebe ter se znajo o njih pogajati. V devetih mesecih nosečnosti si morajo vzeti čas drug za drugega in z roko v roki stopati po poti preobrazbe v starše. Predvsem morajo ostati složni in s sporazumevanjem prepoznavati in razumeti drug drugega, sicer se utegne zgoditi, da se po rojstvu otroka ne bodo več našli (Miška 1998).

V obdobju nosečnosti se lahko spremeni tudi spolno življenje bodočih staršev. Večina parov sicer prav do konca nosečnosti ohranja normalno in zdravo ali pa celo povečano željo po spolnem zblizanju, včasih pa se zgodi, da imata partnerja kljub vsemu težave, ko morata povezovati vlogo bodočih staršev z vlogo ljubimcev (Pitt, 1988, in Hrovat Kuhar, 1995b). Še zlasti, ker še vedno obstaja veliko globoko ukoreninjenih predsodkov, ki mnogim povzročajo zaskrbljenost. Si ženska sme želeli ljubezni, ko je noseča? Lahko to škoduje otroku? Si jo bo partner še vedno želel, zdaj ko je težka in okrogla?

Bistveno je, da se partnerja o svojih občutkih pogovorita, saj zavedanje tega, kaj si želita, lahko razreši marsikateri dvom. Zgodi se namreč, da si ženska spolnega stika želi, pa predvideva, da se partnerju zaradi nosečnosti ne zdi več privlačna. Hkrati si jo želi tudi on, a misli, da njej ni več do tega. Ta pretirana uvidevnost obeh ali zgolj enega lahko v odnos vnese težave, ki jih ne smeta podcenjevati, ampak se morata o njih podrobno pogovoriti, če jih želita razčistiti (Hrovat Kuhar, 1995a).

Spolno razmerje pa nenazadnje pomeni več kot le sam spolni odnos, in če se želja po njem v času nosečnosti lahko zmanjša, to ne velja za potrebo po bližini in intimnosti. Ljubkovanje, božanje in vsakršne nežnosti so lahko uvod v telesno ljubezen ali pa zgolj način, s katerim si izkazujejo medsebojno naklonjenost. Za par, ki pričakuje otroka, je pomembno, da skuša ves čas ohraniti romantiko. Osredotočenje na "ljubezenski" del spolnega odnosa je v tem obdobju ključnega pomena. Ženska namreč sedaj čuti še posebno potrebo po bližini in podpori, moški pa se v primeru, da vso svojo

dotedanjo naklonjenost do njega prenese na otroka, lahko počuti odrinjenega ali postane nanj celo ljubosumen. Slednje predstavlja grožnjo njenemu partnerskemu odnosu (Hrovat Kuhar, 1995b, in Johnson, 2001). Da bi se izognili temu, naj se bodoči starši zavedajo, da je nosečnost skupna odgovornost in eno od življenjskih obdobij, v katerem so kot mož in žena najbolj odvisni drug od drugega. »Prav tako, kot dojenček ne more živeti brez matere, tudi žena ne more srečno preživeti nosečnosti brez svojega moža.« (Trobisch, 1999: 62.)

3 Majhno bitje – velike spremembe

Biološko gledano moški postane oče in ženska mati ob rojstvu prvega otroka. Z njim doživljata začetne korake v svet starševstva ter razvijata in udejanjata lastna pričakovanja. Učita se, kaj pomeni biti oče in mati, kako skrbeti za otroka, ga vzgajati in spremljati v njegovem razvoju. In ne nazadnje – prvi otrok vnese v njun intimni odnos izrazito novost, saj mož in žena poleg partnerjev postaneta tudi starša. Zveza med čustvenima partnerjema ima popolnoma drugačne dimenzije, pričakovanja, intimnosti in vzajemnost od tiste med starši. Od trenutka, ko ju dojenček spremeni v očeta in mater, ni mogoče, da ne bi prepoznala, da je sedaj med njima še ena vez, ki ne more in ne sme izničiti prve (Zattoni, 2003).

3.1 Prvi družinski trikotnik

Dotedanja diadna razporeditev odnosov med partnerjema z rojstvom otroka preide v triadno in uvede pojem 'tretjega člana'. To je lahko katerikoli od treh (Tomori, 1994):

- oče, ki je izključen iz marsičesa, kar se dogaja med materjo in otrokom;
- mati, ki mora svojo pomembno in vsestransko poudarjeno vlogo začasno umakniti pred medsebojnim spoznavanjem in navezovanjem med očetom in otrokom;
- otrok, ki mora sprejeti dejstvo, da tam, kjer je bližina med moškim in žensko, ki sta njegova starša, ni prostora zanj, in mora izpolnitev svojih želja in potreb včasih temu prilagoditi.

Pri tem je treba poudariti, da slednji potrebuje tako mater kot očeta, mati in oče pa potrebujeta njega. Oče potrebuje mater – partnerico, in ne samo mater svojega otroka. Mati potrebuje očeta – partnerja, in ne samo očeta – hranilca njunega otroka. Samo v takšni razporeditvi izmenično prevzetih nalog je dovolj prostora za vse: za očeta in mater, za moža in ženo ter končno tudi za otroka pri očetu in materi. To je edina preventiva pred možno patologijo togih trojic, v katerih se dva borita s tretjim v škodo vseh v tem družinskem trikotniku. V takšnih družinah otroka negujeta tako oče kot mati, še najbolj pa njun medsebojni kakovostni odnos. Takšni starši ne žrtvujejo partnerskega odnosa družini, zakonske postelje pa ne otroški sobi (Brajša, 1987).

V resnici mnogim uspe dobro uravnovežiti partnersko in starševsko vlogo ter srečno krmariti preko čeri, na katere naletijo na enem in drugem področju. V idealnem primeru se jim uspe prilagoditi tako otrokovim potrebam kot tudi potrebam, ki jih imajo kot par, v realnosti pa se pogosto zgodi, da prehod v starševstvo predstavlja resno težavo njihovemu odnosu. Pri tem obstajata dve skrajnosti.

Prvo predstavljajo pari, ki v svojo tesno zvezo otroka ne morejo umestiti. Slednji namreč zares stopi med svoje starše in tisti, ki so si “preblizu”, mu to lahko zamerijo ali ga začno zanemarjati. V primeru, da se partnerja že pred njegovim rojstvom nista najbolje ujemala ali nista imela možnosti zaživeti kot par, ker je prvi otrok prišel nepričakovano, se bosta tudi po njegovem rojstvu ukvarjala predvsem drug z drugim. Pri tem jima bo za oblikovanje nove družine zmanjkalo energije. Govorimo o podaljšanju iskanja simbiotičnih elementov v paru, kjer je otrok kot tretji član odveč. Takrat, ko nenehne mamine skrbi ne potrebuje več, je prepuščen starim staršem in varuškam, tako da imata partnerja spet čas zase. Že od rojstva dalje ga obravnavata kot sebi enakega in ga podrejata načinu življenja, ki sta ga imela prej (Praper po Orel, 2000).

Johnson (1994) opozarja na dva vidika, zakaj je otrok za partnerja videti tako moteč. Najprej so to povsem očitne časovne omejitve, ki jih vsili zakonu, ko zahteva zase čas in pozornost, kar so starši nekoč posvečali izključno drug drugemu. Njegov vpliv pa gre še globlje in seže do samega bistva skupne identitete. V družino vstopi kot majhen tujec; čeprav je meso njihovega mesa, ima svoj lasten značaj in ne ve ničesar o družinski identiteti, ki so jo njegovi

starši ustvarili pred njegovim prihodom. Drugače povedano – otroci pridejo na svet pod svojimi lastnimi pogoji: so, kdor so – ne glede na upe in želje staršev. Zaradi teh razlik lahko slednji zelo trpijo; kadar se starši, ki cenijo knjige in izobrazbo, soočijo z otrokom, ki je pri branju počasen in v šoli nemotiviran, se znajdejo pred izzivom identitete, ki jih združuje.¹ »Izziv pri otrocih je, kako vključiti te male tujce v novo in razširjeno družinsko identiteto; takšno identiteto, ki bo dovolj prožna, da bo zajela različnost, ki jo vnašajo otroci.« (Prav tam: 116.)

Drugo skrajnost predstavljata partnerja, ki se preveč osredotočita na svoji starševski vlogi; ženska na materinsko, moški pa na očetovsko. V prizadevanju biti čim boljša starša pozabita na svoje partnerske potrebe. Intimno povezanost, čustveno oporo in skupne interese, s katerimi sta nekoč začela svoj odnos, odrineta kot manj pomembne (Orel, 2000). Rezultat, ki sledi, je odmiranje partnerskega odnosa na račun življenja družine. Oba se osredotočita na bližino z otrokom, a pri tem ne opazita vse bolj prisotne distance med njima samima. Zaradi usmerjenosti na starševsko ljubezen zanemarjata vse večjo odtujenost, ki vlada v njihovi zvezi. Zaradi intenzivnega recipročnega odnosa z otrokom vse težje opazita enostranskost v partnerski diadi. Stabilnost svoje zveze gradita predvsem na povezanosti z otrokom, vse manj pa na kakovosti medsebojnih odnosov. Aktivna sta predvsem v starševstvu, a vse bolj pasivna v partnerstvu (Brajša, 1990).

Otrok pa ne potrebuje staršev, ki se počasi otresejo partnerskega odnosa in živijo samo še zanj. Ravno nasprotno, uspeva lahko samo, če raste v ozračju srečnega zakona. »Zato ni mogoče dovolj poudariti: zakonska zveza ima prednost pred starševstvom. Žena je najprej partnerica in potem mati. Mož je najprej zakonski mož in potem oče. Navadno se slabo konča, če je ravno narobe.« (Beer, 1993: 75–76.) Ali kot pravi Brajša (1984): partnerski odnos in družina sta dva vzporedna pojava, ki ne moreta zamenjati drug drugega. Kadar se to zgodi, slabo funkcionira tako eno kot drugo.

¹ Moje mnenje je, da se povsem enaka situacija lahko pojavi, kadar otrok, ki se rodi, ni takega spola, kot so si želeli njegovi starša.

3.2 Koalicija staršev in ohranitev generacijskih razlik

Kako pa partnerja lahko obvarujeta in vzdržujeta intenziven odnos, ko se pojavijo otroci, in jim omogočata ugodne pogoje za zdrav razvoj? Morda tako, da znova premislita o nujnosti ohranjanja razlik med generacijami, vlogami in funkcijami.

Lidz (po Čačinovič Vogrinčič, 1993) v zvezi s tem govori o dveh temeljnih pogojih, ki morata biti zadovoljena v vsaki družini.

Prvi pogoj je koalicija staršev oziroma zavezništvo med njimi. Pomeni, da drug drugega v svojih vlogah podpirajo ter vzajemno povečujejo občutke varnosti in gotovosti. V odnosu do otroka se upoštevajo in s tem ustvarjajo pogoj za to, da se njihovi vlogi partnerjev in roditeljev med seboj ne izključujeta, temveč dopolnjujeta. Takega odnosa ni mogoče vzpostaviti tam, kjer je oče odsoten, kjer starši ne spoštujejo drug drugega, tekmujejo za otrokovo naklonjenost ali ga uporabljajo za razčiščevanje lastnih konfliktov.

Zavezništvo tudi ni nekaj, kar se pač z rojstvom otroka zgodi, ampak se je treba zanj zavestno odločiti in ga ustvariti. Izkušnje (prav tam) žal kažejo, da do tega prepogosto ne pride: kot da bi starši, dotlej ljubimci in partnerji, ne vedeli, da se začenja novo obdobje, da se je v starševstvu treba znajti ter ga na novo ustvariti v soočenjih s povsem drugimi konflikti. Pri tem ne gre za iskanje kompromisov, temveč za nekaj veliko bolj pomembnega: za to, da si povedo, kdo so in kaj želijo, to podelijo drug z drugim in iščejo poti, kako živeti s tem.

Drug pogoj je ohranitev generacijskih razlik. Pomeni, da starši v zadovoljevanju svojih potreb ne smejo biti odvisni od otrok, pač pa smejo in morejo biti odvisni drug od drugega. Avtor (prav tam) opozarja, kakšnega pomena je to zlasti za mater in otroka. Oba morata razrešiti simbiotično vez; mati se mora znova umestiti v zavezništvo z očetom, otrok pa mora preseči vez z njo.

Winnicott (po Praper, 1992) pravi, da ne obstaja nekaj, kar bi imenovali dojenček, obstaja le dojenček v paru z materjo. Psihično je z njo zlit v eno, in to mu nadomešča gotovost, ki jo je imel prej, ko je bil z njo biološko povezan. Na začetku se zdi, da tu ni prostora več kot za dva, saj sta mati in otrok povezana v precej zaprto unijo,

vendar pa ne bivata sredi praznega prostora. Odnos med partnerjema – med možem in ženo – to unijo zaokroža. Če oče mater bolj podpira, je ona bolj učinkovita v svojem materinstvu (Pori, 1995).

Kadar oče ve, da ima od vsega začetka veliko vlogo pri otrokovem razvoju, le da je ta drugačna kot mamina, se ne počuti odrinjenega, ampak se trudi dati ženi tisto, kar kot mati potrebuje za dober simbiotični odnos z otrokom, pa tudi tisto, kar potrebuje kot ženska in partnerka. Tako on neguje njun partnerski odnos, mama pa odnos z otrokom. Poleg čustvene opore ji predstavlja stik z zunanjim svetom, ki ga sedaj, ko je nenehno z novorojenčkom, še posebej potrebuje. S tem, ko se posredno vključi v njen simbiotični odnos z otrokom, oba postopoma popelje iz njega. Če pa se v tej pomembni fazi razvoja umakne, otrok ne bo mogel pretrgati vezi z mamo, izpeljati vseh faz razvoja in odrasti (Moškrič po Orel, 2000).

Odsotnost oziroma umik očeta pa ni edini razlog za težave pri razrešitvi simbiotičnega odnosa. Zgodi se tudi, da se mati ujame v past otrokove prikupnosti in se z njim zlije tako močno, da ji njun odnos pomeni vse življenje. Naenkrat bolj ona potrebuje njega za ohranjanje simbioze in izgubiti ga bi pomenilo izgubiti lastno življenje (Praper, 1992). Kadar se tako pretirano potopi v odnos z novorojenčkom, ji zagotovo zmanjka energije, ki jo je prej vlagala v odnos s partnerjem. Oba lahko začneta čutiti pomanjkanje, še posebej oče. Slednji dobi občutek, da je postal žrtev novega ljubezenskega razmerja med materjo in otrokom, o čemer govori tudi naslednja izkušnja: »Po rojstvu najinega prvega otroka sem začutil, da je posvetila vso svojo pozornost otroku in jaz nisem bil več pomemben. Zdelo se mi je, kot da je bilo roditi otroka njen edini cilj, in potem ko sem odigral svojo vlogo pri tem, me ni več potrebovala.« (Chapman, 1998: 12.)

Vsak človek upravičeno pričakuje, da se bo oče kot odrasel posameznik sposoben prilagoditi, znal sprejeti trenutno situacijo in ne bo pustil ljubosumnim čustvom, da zagrenijo življenje v troje. Vendar pa to velikokrat ni enostavno. Mnogi moški nimajo toliko dobrih, intimnih prijateljev kot ženske. Za mnoge je žena njihova najboljša zaupnica, in ko – čeprav začasno – izgubijo prvo mesto v njenem življenju, to postane nenadomestljiva izguba, ki jo težko prenesejo (Šoster Olmer, 1999). Temu neljubemu stanju se je moč izogniti tako, da ima oče že od vsega začetka pomembno vlogo.

Večje ko so njegove obveznosti pri skrbi za otroka, bolj se čuti potrebnega in manjši je njegov občutek zapostavljenosti. Tudi on potrebuje svoj prostor in krog prijateljev, s katerimi lahko deli svoje skrbi in se z njimi pogovarja o tem, kar se dogaja. Vsekakor pa potrebuje potrditev in spodbudo svoje partnerice (Asen, 1998).

3.3 Starševstvo – preizkus kakovosti partnerskega odnosa

Kot vidimo, se pri partnerjih pogosto pojavijo nasprotujoče si zahteve, zaradi katerih je zgodnje starševstvo lahko zelo težavno za sam odnos. Raziskave kažejo, da je kakovost partnerske zveze pred rojstvom najboljši prerok za kasnejšo enakopravnost v zakonu in dobrobit starševstva (Cowan po Zavrl, 1999). Če sta imela partnerja pred otrokovim rojstvom slab odnos, se bodo kasneje razmere še poslabšale. Kadar pa sta se razumela dobro, se bosta uspešno znašla tudi v vlogi staršev (Rijavec, Miljković, 2002). Dokazi pričajo, da rojstvo otroka na splošno ne bo iz dobrega zakona naredilo slabega in iz slabega dobrega. Zato ni najbolj pametno, če se partnerja zanj odločita zato, da bi s tem rešila svoj zakon. Res to lahko pomeni, da bo trajal dlje, kot bi sicer, vendar če kot tak ne funkcioniра, verjetno tudi zaradi otroka ne bo začel in bo na koncu propadel. Prihod novega družinskega člana povzroči napetosti že v dobrem zakonu, zato ni treba dosti domišljije, da bi uganili, kaj lahko naredi v slabem (Tysoe, 1997).

Zdi se, pravi Johnson (2001), da otrok še poveča že obstoječe razlike med partnerjema. Dolgoročne študije kažejo, da se na življenje z otrokom prilagodita zelo podobno, kot sta se pred njim. Postati starši je težko, vendar ne toliko zato, ker nastanejo novi problemi, ampak ker se znova pojavijo stari. Tako starševstvo postane izziv za zadovoljstvo, ki sta ga partnerja imela v svojem dotedanem odnosu.

Ne glede na to, kako dobro sta se razumela, preden je prišel otrok, mnoge raziskave vztrajno potrjujejo, da tako moške kot žene poročajo o upadanju zadovoljstva v odnosu, ko prehajajo od življenja v paru k družinskemu življenju. To se ne zgodi zato, ker so že dolgo skupaj – pri parih brez otrok se ta upad ne pojavi. To prav tako ni otrokova krivda, čeprav ima le-ta velik vpliv. Ključnega pomena je nova stresna odgovornost starševstva, ki v kombinaciji

z nepredvidljivimi urniki in globoko izčrpanostjo lahko povzroči upad komunikacije in manj skupaj preživetega časa za negovanje zadovoljivega odnosa. Posledično veliko novih staršev v prvem letu po otrokovem rojstvu doživlja konflikte in nesoglasja ter je čedalje bolj razočaranih nad svojo zvezo (prav tam).

3.4 Kako kljub dojenčku ostati partnerja?

Otrok dejansko partnerjema tako zapolni vse dneve in noči, da sploh nimata več časa za preživljanje v dvoje. Zaradi tega se zlahka odtujita drug drugemu, namesto da bi se zblížala. In vendar je partnerski odnos najpomembnejši v njunem življenju, še celo pomembnejši od odnosa z otrokom. Le-ta odraste in zapusti dom, partnerja pa – vsaj tako upata – ostaneta skupaj do konca dni. Svojo družino sta ustvarila predvsem zaradi vzajemne ljubezni in samo ta je tista, ki jo lahko napaja in ohrani. Zato je bistveno, da ob prevzemu starševske vloge ne pozabita na medsebojni odnos, ga še naprej vztrajno negujeta in uspešno usklajujeta potrebo po intimnosti drug z drugim s skrbjo za novega družinskega člana.

Po rojstvu otroka naj nikoli popolnoma ne pozabita drug na drugega. Njuna zveza še vedno obstaja na izvenstarševski ravni, kar je enako pomembno tako zanju kot tudi za zdrav razvoj njunega otroka. Stoppard (1999) predlaga, naj si poiščeta varstvo vsaj enkrat na mesec, še bolje pa enkrat na teden, da starševske obveznosti ne bodo zapolnjevale prav vsakega budnega trenutka njunega življenja. Če bosta nekaj časa preživela ločena od otroka, zato še ne bosta slaba starša. Ravno nasprotno, ustvarjanje časa, ki ga preživita v dvoje, je skrivnost parov, ki ohranijo srečen odnos prve mesece po rojstvu otroka. V partnerstvu bolj uživajo, starševstvo pa se jim zdi lažje (Johnson, 2001).

Za rast njunega razmerja je hkrati pomembno, da pustita komunikaciji prosto pot, dodaja Šoster Olmer (1999). Drug drugega naj poslušata in se pogovarjata o svojih skrbeh in radostih, razočaranju, jezi, sreči in ponosu, skratka o vsem, kar ju teži, pa naj bo to še tako malenkostno, kratkoročno in nepomembno. Njuna komunikacija naj bo jasna, da ne vodi do nesporazumov, ki jih že tako utrujeni starši hitro napihnejo. Preko pogovora si razkrivata tudi pričakovanja glede ideala družinskega življenja. Oba namreč v starševstvo vstopata z notranjimi vizijami tega, kar naj bi se zgodilo,

pri čemer se vizija enega lahko razlikuje od vizije drugega. Da bi zgradila življenje, ki zadovoljuje oba, morata imeti skupne notranje vizije, ki pa jih ne moreta oblikovati, če drug drugemu ne razkrijeta svojih upov in strahov (Johnson, 2001).

Oba naj se trudita za intimnost in ohranjanje romantike. Ker je časa in energije mnogo manj kot prej, je za to treba nekaj načrtovanja. Določanje časa za nekaj, kar sta prej počela spontano, se jima bo sprva morda zdelo čudno, celo neumno, vendar je pomembno, da se tega držita. Pri tem naj si zapomnita, da je intimnost veliko več kot samo spolnost. Če si spolnih odnosov eden ali oba še ne želita, imata vedno na voljo dotikanje, objemanje in ljubkovanje. To, kar oba verjetno najbolj pogrešata, je občutek bližine (prav tam).

Mnogo parov uspešno preide to najmanj statično in dokaj stresno obdobje rojstva prvega otroka, precej pa se jih spotika, ustavlja in obupuje ob problemih, ki se jih velikokrat niti ne zavedajo ali jih ne znajo poimenovati. Kadar partnerja ugotovita, da se vedno bolj oddaljujeta drug od drugega, da sta vedno bolj nezadovoljna ne glede na to, kako se trudita za svoj odnos, ali pa da sta se znašla v konfliktu, ki ga ne znata rešiti, potrebujeta strokovno pomoč. Izkušen družinski terapevt lahko pomaga obema ter ju nauči, kako se prebiti skozi nastale probleme.

V obdobju mlade družine je priložnost za terapevtsko pomoč in preventivo težav v kasnejših obdobjih relativno velika, meni Pori (1995). Razlogi za to so naslednji:

- Želja, uspeti v partnerstvu in starševstvu, ter upanje za tako delo sta pogosto močnejša kot kasneje.
- Družinski sistem je tedaj najbolj odprt in plastičen.
- Najpomembneje pa je, da družine v tem obdobju še nimajo občutij obupanosti, do katerih lahko pride po letih "neuspeh" in nezadovoljujočih odnosov.

Družinska terapija je pogosto zelo učinkovit in kratkotrajen pristop, kadar se uporabi za družino v stresu, ki izhaja iz potrebe po adaptaciji na novo življenjsko obdobje. Podaljšana pomoč pa bo verjetno potrebna družini, katere starša trpita zaradi izrazite prikrajšanosti in slabe povezanosti, še dodaja avtorica (prav tam).

4 Namen raziskave in uporabljena raziskovalna metodologija

Glavni namen kvalitativne raziskave je bil raziskovanje sprememb, ki jih rojstvo otroka vnese v življenje in medsebojni odnos partnerjev, ki hkrati postaneta tudi oče in mama. Pri tem sem posebno pozornost posvetila temu, kako uspešno je mogoče obe vlogi med seboj uskladiti.²

4.1 Vrsta raziskave

Raziskava je v celoti kvalitativne narave, saj osnovno izkustveno gradivo, zbrano v raziskovalnem procesu, sestavljajo besedni opisi oziroma pripovedi. Hkrati je to gradivo obdelano in analizirano na besedni način brez uporabe merskih postopkov, ki dajo števila, in brez operacij nad števili.

4.2 Postopek zbiranja podatkov

Empirično gradivo sem zbrala s pomočjo metode spraševanja, konkretnije s tehniko polstrukturiranega intervjuja. Ta vsebuje nekaj vnaprej pripravljenih ključnih vprašanj odprtega tipa, ki sem jih postavila vsakemu sogovorniku, druga vprašanja (vsa odprtega tipa) pa sem oblikovala sproti med intervjujem. Ključna vprašanja sem razdelila v sedem tematskih področij: partnerski odnos, (ne)načrtovanje družine, nosečnost in porod, spremembe po rojstvu otroka, (ne)zahteven otrok, usklajevanje starševske in partnerske vloge ter strokovna pomoč in opora iz okolja.

V vseh štirih primerih (družin oz. intervjujev) je bilo prvo vabilo k sodelovanju posredovano preko telefona. Dva para sem poklicala sama, ker smo se poznali že od prej, z drugima dvema pa je prvi stik vzpostavila moja prijateljica oziroma njen mož. Z vsemi sogovorniki sem se sestala na njihovem domu. Posamičen pogovor je nepretrgoma trajal od 45 minut do 1 ure. Z beleženjem nisem imela težav, saj so vsi brez pomislekov pristali na snemanje z diktafonom.

² Več in podrobneje o vsem tem glej v Tratar, 2004.

4.3 Opis vzorca

Populacija, ki sem jo želela vključiti v svojo raziskavo, so bili mladi pari z majhnimi otroki. Pri tem nisem zahtevala, da imata partnerja zgolj enega otroka, pač pa, da njun najstarejši otrok nima več kot pet let. S tem pogojem sem želela doseči, da bi bile izkušnje prehoda v starševstvo dokaj sveže.

Pridobivanje ustreznih oseb je bilo bolj zahtevno, kot sem sprva pričakovala. Ko sem svoje prijatelje, znance in sošolke spraševala, če poznajo koga primernega, se je izkazalo, da takih ljudi sicer poznajo veliko, žal pa je bila večina – predvsem moških – nepripravljena za sodelovanje. Pri tem niso navajali kakšnih posebnih razlogov.

Možno je, kot pravi Mesec (1998), da so potencialni sogovorniki moje raziskovanje dojeli kot dejavnost, ki jih ogroža, saj preti razkriti senčne strani njihovega življenja in dela. Vsak posameznik namreč nosi svojo "masko" in se do določene mere upira temu, da bi nepoklicanim razkril svoj pravi obraz. Drugo možno razlago nepripravljenosti za sodelovanje pa osebno vidim v tem, da gre za poseganje v tiste življenjske teme, ki so za posameznika občutljivejše in bolj zaupne narave. Partnerski odnosi in oblikovanje družine sta precej intimna področja, o katerih ljudje navadno pripovedujemo zgolj tistim, s katerimi vzpostavljamo tesnejše in bolj osebne stike. Zdi se, kot da pri mnogih priporočilo skupnega prijatelja ali znanca za zaupanje ne zadostuje.

Kljub začetnim težavam mi je k sodelovanju uspelo povabiti štiri pare. Z dvema sem intervju opravila skupinsko, z enim parom ločeno, torej posebej z mamo in posebej z očetom, pri zadnjem paru pa sem opravila pogovor samo z mamo. Tako moj raziskovalni vzorec praktično sestavlja sedem posameznikov. Ta izrazito majhen vzorec ustreza zahtevam kvalitativnega raziskovanja, kjer se ne proučuje večje število oseb, ampak posamezen primer oziroma majhno število primerov. Vendar pa ravno zaradi majhnosti vzorca rezultate svojega raziskovanja ne morem posplošiti na vse družine z majhnimi otroki.

Tabela 1: Podatki o starosti članov štirih analiziranih družin

Družina/intervju 1	Družina/intervju 2	Družina/intervju 3	Družina/intervju 4
mama 1: 23 let	mama 2: 29 let	mama 3: 27 let	mama 4.: 30 let
oče 1: 25 let	oče 2: 35 let	oče 3: 28 let	oče 4.: 31 let
otrok: 5,5 mesecev	prvi otrok: 3,5 let	otrok: 1 leto	otrok: 5 mesecev
	drugi otrok: 2 leti		

4.4 Postopek obdelave podatkov

Pridobljeno gradivo sem analizirala na kvalitativen način, in sicer z razvrščanjem ključnih izjav po tematskih področjih in pripisovanjem ključnih pojmov (t. i. kode prvega reda). Pri razvrščanju sem se držala pravila, da posamezno izjavo uvrstim zgolj v eno področje, čeprav bi po svojem pomenu sodila v več področij hkrati. V končni fazi sem tako urejeno gradivo ovrednotila s pomočjo teoretičnih spoznanj, posamezne intervjuje med seboj primerjala ter ugotavljala medsebojne podobnosti in razlike.

5 Rezultati in interpretacija

Na tem mestu (zaradi omejenega prostora) izpostavljam zgolj izseke ugotovitev treh od analiziranih sedmih tematskih področij, in sicer nosečnost in porod, spremembe po rojstvu otroka ter usklajevanje partnerske s starševsko vlogo.

5.1 Nosečnost in porod

Čeprav naj bi nosečnost posegla na vsa področja življenja partnerjev, tudi v njun medsebojni odnos, intervjuji tega ne potrjujejo. Moji sogovorniki namreč menijo, da pričakovanje starševstva ni povzročilo opaznih ali pomembnejših sprememb v njihovi intimni zvezi. Verjetno je to povezano s samo kakovostjo te zveze, saj imajo vsi štirje pari dolgotrajen in negovan partnerski odnos ter izražajo zadovoljstvo s skupnim življenjem in svojo zvezo. Zdi se – zlasti pri partnerjih (družini 3 in 4) – kot da odnos pod nobenim pogojem ne bi mogel biti še boljši:

Midva sva bila že prej dosti povezana ... Mogoče še malo poglobi, ampak že prej nisva imela težav s tem. (oče 3)

Drugače pa ne vem, se imava lepo že od skoz. Ni prišlo do kakšne večje spremembe. (mama 4)

Tudi na področje spolnosti nosečnost pri večini ni vnesla nobenih sprememb. Oče (2) sicer omenja manjšo obremenjenost s kontracepcijo, mama (4) pa zahtevo po prilagajanju zaradi velikega trebuha. Na splošno pa se oba strinjata, da to ni igralo pomembnejše vloge in da sta tudi v tem obdobju neovirano nadaljevala z dejavnim spolnim življenjem. Povsem enakega mnenja sta tudi partnerja (3). Izjemo predstavljata le partnerja (1), ki sta s spolnimi odnosi kmalu po začetku nosečnosti prekinila:

Se je spremenilo, ja. V nosečnosti mine, na začetku še malo, potem pa ... (mama 1)

V njunem primeru je torej prišlo do partneričine zmanjšane želje po spolnem zblizanju. Razloga, ki jih za to navaja, sta povečan trebuh in občutenje otrokove navzočnosti. Kljub temu, da si je mož spolnosti želel, je upošteval ženine občutke. O njih sta se odkrito pogovorila, tako da ni prišlo do nobenega neskladja ali nezadovoljstva. Je pa res, da je bila vzdržnost nekoliko težja zaradi hitre zanositve:

Midva sva pač do poroke čakala s tem, potem sva pa ravno začela uživati, potem sva pa že nehala. Zato je bilo to najbrž še težje. (mama 1)

5.2 Spremembe po rojstvu otroka

Rojstvo otroka je pričakovano vneslo spremembe v spolno življenje partnerjev. Vsi so sicer z njim zadovoljni in ne omenjajo izgube spolne sle, navajajo pa določene razloge, zaradi katerih ta del odnosa ni več tak, kot je bil. Najbolj pogosta sta utrujenost in pomanjkanje časa:

Pa spremeni se zaradi tega, ker si utrujen in nimaš časa, samo zaradi tega. Tega ni čez dan, lahko je samo zvečer, ko otroci spijo. (mama 2)

Mislim, čez dan je bolj malo možnosti, moraš bolj eksperimentirati. Mogoče malo manjkrat, zato ker enostavno si ti toliko utrujen, da ne moreš. (oče 3)

Ker imata partnerja čas za intimno zblizovanje večinoma zgolj

zvečer, postane le-to zelo predvidljivo in nespontano:

*Vse je planski, to meni ni všeč, samo ne gre drugače.
(mama 2)*

Oviro povzročata tudi neprijeten občutek izgube zasebnosti zaradi prisotnosti otroka, ki spi v isti sobi:

Problem je, kdaj boš sam. Imaš ves čas nekoga zraven, že to je nekaj drugega, kot to, da si sam lepo, dva skupaj pa je, ne. (oče 2)

Vsi moji sogovorniki se strinjajo, da je starševstvo zahtevna naloga, ki s seboj prinaša številne težave in nove odgovornosti. Vendar menijo – razen partnerjev (2) –, da je to tudi obdobje, polno veselja, sreče in užitkov, ki jih nudi življenje z malim bitjem:

Že samo to, ko pridem domov, pa se J. nasmeje, že to odtehta to, da ga imava. (oče 1)

Se ti prvič nasmeje, pa je tako fajn vse, take čisto majhne radosti so potem. (mama 3)

Pa tudi te noči, ki so neprespane, ko ga pogledaš, pa se ti nasmeje, v bistvu vse pozabiš. (mama 4)

Zanimivo, da partnerja (2) teh nagrad ne omenjata:

Ne vem, če si v kakšni hudi prednosti, če imaš otroka ali pa ne. Jih ni, ne. (oče 2)

Sta tudi edina, ki se ne bi še enkrat odločila za družinsko življenje:

Pravim tako, če bi šla še enkrat, če bi lahko izbirala, jaz se ne bi odločila za otroke. Ne, zaradi tega, ker zdaj vidim, kako je težko. Mislim, če bi bila v drugi situaciji, če bi vse šlo drugače, morda da, samo če bi morala vse še enkrat iti skozi isto situacijo, ne bi se nikoli odločila za otroka. (mama 2)

Takšno razmišljanje je lahko posledica kompleksne situacije, v kateri sta postala starša: selitev v drugo državo, pogosta službena odsotnost moža in težave z varstvom zaradi velike oddaljenosti obojih starih staršev:

Mi smo čisto v drugačnih okoliščinah bili. Mi nimamo babice, none, nikogar, da bi malo popazil otroka, tako da mi

nismo mogli niti v kino. (mama 2)

Nenazadnje pa rojstvo njune prve deklice sovпада z obdobjem, ko sta bila prvenstveno usmerjena drug k drugemu in na nek način še nista izživela svojega partnerskega odnosa do te mere, da bi si zaželela okronati ga z otrokom. Dolžina njune zveze ob spočetju je bila namreč v primerjavi z ostalimi pari najbolj kratkotrajna, in sicer eno leto in pol (pri paru 1 je le-ta trajala pet let, pri paru 3 sedem, pri paru 4 pa deset let).

Ostali partnerji (1, 3, 4) zdajšnjega družinskega življenja ne bi zamenjali za prejšnje partnersko življenje v dvoje:

Jaz nikoli nisem pomislil, da bi zamenjala. Da bi kaj spremenil zdaj. Meni je zelo všeč. (oče 1)

Saj jaz zmeraj rečem, da ne bi šla nikoli več nazaj. Ali pa, da ga ne bi bilo, si sploh več ne predstavljam. Ne bi nikdar zamenjala več. (mama 3)

Ja, obrne se ti (življenje po rojstvu, opomba M. T.) za 180 %, to sigurno, samo mi je pa tako ful noro, ful lušno. (mama 4)

Svoje odločitve za otroka ne obžalujejo in uživajo v prednostih, ki jih je vnesel v njihova življenja.

5.3 Usklajevanje starševske in partnerske vloge

Kljub prevzemu starševske vloge moji sogovorniki niso pozabili, da so še vedno partnerji. Trudijo se, da si vzamejo čas drug za drugega in za negovanje svojega intimnega odnosa:

Sedaj je tako, da J. zaspi ob ene osmih, tako da potem tisti dve uri imava midva zase. (mama 1)

In potem zvečer, ko jih damo spat, v bistvu skupni čas nam je samo zvečer ene dve, tri urce. (mama 2)

Ja, ko gre on spat. Takrat sva potem lahko res midva skupaj, čez dan pa ne. (mama 3)

Ampak to je normalno samo bolj zvečer pa za vikende. (mama 4)

V vseh izjavah močno izstopa, kdaj imata partnerja možnost za skupno preživljanje časa: zvečer, ko otrok zaspi. Iz tega lahko sklenem dvoje. Prvič, da je časa, ki sta ga pred rojstvom otroka

preživela skupaj, sedaj manj. O tem govori tudi mama (3):

Prej sva imela res toliko časa, dobro toliko časa, sva si ga že vzela drug za drugega. Nama zdaj predvsem to manjka. Saj se trudiwa, kolikor se da, ampak ne gre.

In drugič, da je ta čas tudi manj kakovosten, če pomislimo na utrujenost, ki v tem delu dneva zagotovo nastopi:

Prej, preden je bil J., sva se večkrat v postelji pogovarjala, zvečer sva se zelo velikokrat pogovarjala. Sedaj sem pa jaz tako zaspana, da se ne morem. Včasih zaspim, že ko dajem ta malega spat. (mama 1)

Kje pa je tu še preobremenjenost, ki jo povzročajo današnje službe, ki zahtevajo človeka in pol? Zdi se, da pri intervjuvanih parih to še ni toliko očitno, saj je večina mater trenutno na porodniškem dopustu. Razmere se bodo verjetno nekoliko zaostrile, ko se bodo tudi same vrnile na delovno mesto in bosta polno zaposlena oba s partnerjem. Zato bi bilo kasneje zanimivo ugotavljati, kako uspešno je usklajevanje poklicnega področja z družinskim življenjem in znotraj tega uravnoteženje obeh vlog, partnerske in starševske.

Zaradi omenjenih sprememb ne preseneča, da pari hrepenijo tudi po času, ki bi ga brez otrok preživeli še kako drugače:

Prav moraš včasih, prav paše malo, da greva tudi sama kam. Včasih si rečeva: joj, kako bi bilo fajn, če bi bila en teden sama. (mama 3)

In mi je lušno, da greva tudi midva, recimo zadnjič sva imela varstvo zvečer, pa sva šla celo v kino. (mama 4)

Vendar pa je slednje veliko težje izvedljivo, če imata partnerja manjše možnosti otroka pustiti komu v varstvo. Tovrstne težave pa niso edina ovira pri preživljanju časa brez otrok. Pari omenjajo, da so v njem manj sproščeni in brezskrbni, kot so bili prej, preden so postali starši:

Ampak je pa spet to, a veš, ga imaš skoz v glavi. Pa spet nikdar ne bo tako, kot je bilo. Da bi čisto odklopil, ne moreš. Saj se zabavaš, samo vedno ga imaš tu nekje, razmišljaš o njem. (mama 3)

Zaradi materinstva vedno imam skrbi, ne morem niti na kavo, da ne mislim na svoje otroke ... Ne vem, zakaj ne morem

tega odklopa narediti. (mama 2)

To zopet kaže na spremembo same kakovosti skupno preživetega časa.

Da so pari uspešno uskladili partnersko vlogo s starševsko ne kaže samo njihova težnja po tem, da si poleg časa za družino vzamejo tudi čas drug za drugega, pač pa tudi dejstvo, da se nikoli niso počutili zanemarjene s strani moža/žene, ki bi preveč pozornosti posvečal otroku:

Ne, mislim, ona je posvetila veliko pozornosti otroku, pa ne, da bi zaradi tega mene zanemarjala. Nisem imel tega filinga. (oče 2)

... nisem nikoli čutil pri tebi tega, tako da bi me zanemarjala ali pa da bi dala otroka prej, pred mano. (oče 3)

Teorija (Asen 1998) v zvezi s tem navaja, da večje kot so očetove obveznosti pri skrbi za otroka, bolj se čuti potrebnega in manjši je njegov občutek zapostavljenosti. Izkušnje mojih sogovornikov ta spoznanja zgolj potrjujejo, saj so vsi očetje v svoji vlogi aktivni in sodelujejo tako pri varstvu in negi otroka kot tudi pri opravljanju gospodinjskih del.

Kako ostanejo vsebine, ki sestavljajo odnos med partnerjema, pomembne tudi takrat, ko postaneta oče in mati, dobro opisujejo besede mame (4):

In še vedno rabim tisto pozornost pa nežnost od G., ne od otroka, ker pač od otroka valda dobiš čisto drugačno kot od partnerja.

To potrjuje, da starševski podsistem ne more nadomestiti partnerskega, pač pa ga lahko le dopolnjuje. Kadar temu ni tako, se v odnosu pojavi razočaranje:

In se mi je zdelo, da je tako bolj bedno, da je dan bolj prazen. (oče 1)

6 Sklepne misli

Brez dvoma lahko sklenem, da rojstvo prvega otroka označuje pomemben prehod v razvoju družine, ko partnerja postaneta tudi

starša. V mnogih pogledih je to obdobje zelo razgibano in kritično. S svojo prisotnostjo to malo in nebogljen bitje dejansko povzroči številne spremembe v strukturi intimnega odnosa svojih staršev. Leti morajo te sprejeti, se nanje prilagoditi in uspešno uravnovežiti obe vlogi – vlogo ljubimcev z vlogo roditeljev.

Z opravljenimi intervjuji dokazujem, da slednje mnogim dobro uspe. Na to vplivajo različni dejavniki: kakovosten in dolgotrajen odnos, zavestna odločitev za družino, nezahteven in zdrav otrok, stanovanjska in ekonomska avtonomija, primerna starost za starševstvo, količina pomoči in družabnih stikov v poporodnem obdobju ipd. Ker moji sogovorniki izpolnjujejo večino teh pogojev, lahko rečem, da so se njihovi otroci rodili v dokaj idealnih okoliščinah. Zanimivo bi bilo raziskovati, do kakšnih ugotovitev bi prišla, če bi v vzorec npr. vključila starše dvojčkov, najstniške starše, rojstvo nezaželenega, prizadetega otroka, enostarševsko družino, brezposelne ali izrazito karierno usmerjene starše, socialno ogroženo družino ipd. Pričakovati je, da bi tak izbor raziskovanih oseb razkril povsem nove teme. Zaradi tega razloga svojega vzorca ne morem širše prosplošiti.

Na tem mestu se mi zastavlja še eno vprašanje, in sicer, do kakšnih ugotovitev bi prišla, če bi moj raziskovalni vzorec sestavljale tudi tiste osebe, ki so sodelovanje odklonile. Možno je, da so mi bili pripravljene zaupati svoje izkušnje le tisti pari, ki so resnično zadovoljni s svojim družinskim in partnerskim življenjem ter so nanj ponosni. Mnogi pa so moje raziskovanje dojeli kot dejavnost, ki jih ogroža in preti razkriti morebitne senčne strani njihovega intimnega življenja.

7 Literatura

- Asen, E. (1998). *Družine*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Beer, U. (1993). *Več nežnosti, več ljubezni: nasveti za življenje v dvoje*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Brajša, P. (1984). *Sreča ili nesreća u dvoje: suština i stvarnost braka*. Varaždin: NIŠRO.
- Brajša, P. (1987). *Očetje, kje ste?: mit in resnica o materinstvu*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Brajša, P. (1990). *Drukčiji pogled na brak i obitelj*. Zagreb: Globus.

Chapman, G. (1998). *Pet jezikov ljubezni*. Ljubljana: Tuma.

Čačinovič Vogrinčič, G. (1993). Oče – pravica do stvarnosti. *Časopis za kritiko znanosti*, 21 (162–163), 23–29.

Fontana, D. (1994). *Growing together: parent-child relationships as a path to wholeness and happiness*. Shaftesbury et al.: Element.

Gelles, R. J. (1995). *Contemporary families: a sociological view*. London: Sage.

Hrovat Kuhar, E. (1995a). Nosečnost in družinski sistem. V V. Velikonja, J. Grgurevič, B. Žemva (ur.), *Izkustvena družinska terapija: teorija in praksa v Sloveniji*. Ljubljana: Quatro, d. o. o.

Hrovat Kuhar, E. (1995b). *Izziv poroda*. Ljubljana: Rokus.

Johnson, C. (1994). *Srečni v ljubezni: kako ustvariti srečen zakon*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Johnson, R. V. (ur.). (2001). *Vse o nosečnosti in otrokovem prvem letu: najpopolnejši vodnik za bodoče starše*. Ljubljana: Educy.

Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Miška, A. (1998). *Šepet življenja*. Ljubljana: Aura.

Orel, N. (2000). Otrok in partnerstvo. *Moj malček, revija za skrbne starše*, 4 (11), 18–21.

Pitt, B. (1988). *Srečna nosečnost in materinstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Pori, A. (1995). Prihod novorojenčka v družino. V V. Velikonja, J. Grgurevič, B. Žemva (ur.), *Izkustvena družinska terapija: teorija in praksa v Sloveniji*. Ljubljana: Quatro, d. o. o.

Praper, P. (1992). *Tako majhen, pa že nervozen!?: predsodki in resnice o nevrozi pri otroku*. Nova Gorica: Educa.

Rijavec, M., Miljković, D. (2002). *Srce & ljubezen: psihologija ljubezni*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Stoppard, M. (1999). *Nega dojenčka in malčka*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Šoster Olmer, K. (1999). *Dojenje in materinstvo iz srca*. Ljubljana: Vale-Novak.

Tomori, M. (1994). *Knjiga o družini*. Ljubljana: EWO.

Tratar, M. (2004). *Rojstvo – izziv partnerskega odnosa*. Diplomsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Trobisch, I. (1999). *Z veseljem biti ženska ... in kaj lahko stori za to mož*. Ljubljana: Župnijski urad Ljubljana Dravljje.

Tysoe, M. (1997). *Ljubezeni ni dovolj*. Ljubljana: Vodnikova založba.

Zattoni, M. (2003). *Rojstvo – družinska pustolovščina*. Ljubljana: Družina.

Zavrl, N. (1999). *Očetovanje in otroštvo*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Izvirni znanstveni članek, prejet junija 2005.

Vpliv prizadetosti ali hude bolezni otroka na partnerski odnos njegovih staršev

How impairment or a serious child's disease affects the parents' relationship

Estera Dvornik

Povzetek

Estera Dvornik, univ. dipl. soc. del., Center za socialno delo Novo mesto, Resslerova ulica 7b, 8000 Novo mesto, estera.dvornik@gov.si

V članku so opisane izkušnje socialne delavke pri delu z družinami, ki imajo bodisi hudo bolne ali prizadete otroke. Ti po novem zakonu sodijo med otroke s posebnimi potrebami. Posebna pozornost je usmerjena v spremembo, ki se zgodi v družinskem sistemu, ko dobi družina otroka s posebnimi potrebami, še posebno v partnerskem podsistemu. Nova situacija na novo ovrednoti partnerstvo med staršema, pokaže se možnost izražanja osebnih izkustev in reakcij partnerja na doživljanja in spoprijemanja z boleznijo oziroma prizadetostjo. Družinski sistem se v vseh podsistemih realno razbistri in dobimo dobro podlago za naprej. Ravno prihod otroka s posebno potrebo polno aktivira vse zdravo v družini in partnerstvu ter pokaže, kaj ni zdravo, in tako razblini iluzije. Socialna delavka, ki je hkrati tudi terapevtka izkustvene družinske terapije, lahko z družinami, ki imajo otroka s posebnimi potrebami, deluje v smeri podpore takšni družini.

Ključne besede: otroci s posebnimi potrebami, motnje v telesnem in duševnem razvoju, bolni otroci, socialne vloge, družinski sistemi, socialna terapija.

Abstract

This paper describes a social worker's experiences in her work with families with either very sick or impaired children who are now according to the new legislation considered children with special needs. It pays a special attention to the change that occurs in the family system, and in particular in the parents' relationship, when they have a child with special needs. The new situation puts the partnership between parents on a new level and brings to the surface their ability to express their personal experiences and their response to the experience and the coping with the disease or impairment. The family system in all its subsystems clears up and provides a sound basis for the future. The arrival of a child with special needs activates all healthy resources in the family and partnership and exposes everything unhealthy, crushing all illusions. A social worker who is also an experiential family therapist can work together with families who have a child with special needs to provide support.

Key words: children with special needs, ill children, handicapped children, social roles, family system, social therapy.

1 Uvod ali zakaj pisati o tej temi?

Prisotnost hudo bolnega ali prizadetega otroka vpliva v družini na vse njene člane, posebno pa na partnerski odnos staršev. Družina me pogosto spominja na ladjo, kjer vsi občutijo, kar se dogaja enemu potniku, saj se zibajo vsi v enakem ritmu.

Pri svojem delu ugotavljam naslednje: ko pride v družino otrok, ki ima kakršne koli zdravstvene ali razvojne težave, spremeni življenje vseh njenih članov, posebno v smislu medsebojnih odnosov. V članku pišem o teh spremembah, predvsem pa o tem, kako sem skušala s pomočjo izkustvene družinske terapije usmerjati starše, da so poleg skrbi za otroka poskrbeli tudi za partnerski odnos.

2 Kaj nam o tem povedo teorije in raziskave?

Minuchin (1974) pravi, da prisotnost prizadetega otroka vpliva na vse družinske člane in na ves družinski sistem ter njegove podsisteme. Isti avtor (prav tam) meni, da starša v taki družini pogosto odložita vse svoje potrebe in spregledata potrebe drugih družinskih članov, vso svojo skrb pa usmerita v prizadetega otroka. Razlaga, da je družina sistem, sestavljen iz podsistemov: starševski podsistem, partnerski podsistem, podsistem sorojencev in podsistem interakcij z ljudmi izven družine, ki prihajajo vanjo. Po njegovih trditvah mora družina kljub zunanjim ali notranjim pritiskom nadaljevati svoje funkcije. Ob pritiskih se družina preoblikuje, prilagaja in ponovno strukturira, družinski člani pa morajo prevzemati nove vloge in preoblikovati dosedanje.

Obstajajo različne trditve, kako prisotnost prizadetega otroka v družini vpliva na partnerski podsistem. Waisborn (1980, v Velikonja, Grgurevič, Žemva, 1995) trdi, da imajo starši s prizadetim otrokom več konfliktov kot običajni pari, Wursten (1976, v Velikonja, Grgurevič, Žemva, 1995) pa meni, da ni bistvenih razlik med zakonci z zdravimi in prizadetimi otroki. Dorner in Darling (prav tam) ugotavljata, da lahko prizadet otrok sproži to, da starša napredujeta v kakovosti partnerskega odnosa.

Avtorji, ki obravnavajo partnerstvo pri starših, ki imajo prizadetega otroka, omenjajo žalovanje, ki se pojavlja v različnih oblikah in stopnjah (Huber, 1979; Park, 1977; Oskansky, 1982 – vsi naštetih po Velikonja, Grgurevič, Žemva, 1995).

3 Zakaj razlikovati med prizadetostjo in hudo boleznijo otroka?

Ko govorim o prizadetih otrocih, mislim na tiste otroke, ki so se rodili s hudimi motnjami v telesnem ali duševnem razvoju ali oboje in je njihov bodoči razvoj v mnogočem predvidljiv. Kot hudo bolne otroke imenujem tiste, ki so se rodili zdravi, pa so kasneje hudo zboleli ali se poškodovali v nesreči. Njihovo zdravstveno stanje se še spreminja, a ne vselej na bolje. Po mojih izkušnjah so doživljanja staršev zgoraj opisanih dveh skupin otrok različna. To različnost vidim predvsem v tem, da imajo starši iz druge skupine izkustvo življenja z otrokom, ko je bil popolnoma zdrav in je bolezen ali poškodba nastopila nenadno. Pri starših, kjer se rodi prizadet otrok, je proces doživljanja stiske drugačen, ker nimajo izkušnje življenja s tem otrokom, ko je še bil telesno in duševno razvit primerljivo z vrstniki.

4 Kaj so glavne ugotovitve iz prakse?

Kot socialna delavka na Centru za socialno delo se srečujem z družinami, v katerih živi prizadet ali hudo bolan otrok že več kot petindvajset let. Imela sem priložnost opaziti in občutiti zelo različne načine sprejemanja prizadetega otroka v družino. Naučila sem se, da je vsaka družina svet zase, zato je vsak otrok sprejet v svojo družino na popolnoma edinstven način, ki je odraz različnosti družinskih članov in njihovih medsebojnih odnosov.

Naj v nadaljevanju navedem nekaj konkretnih primerov otrok in njihovih družin:

- Miran – rodil se je v delavski družini, v kateri sta bila pred njim že dva brata, ki pa sta bila popolnoma zdrava. Njegova duševna in telesna prizadetost je bila najtežje stopnje. Odnosi v družini niso bili dobri, oče je pil, mati pa je pred možem in otrokoma poudarjala svojo vlogo žrtvovanja za družino. Miranov prihod v družino je spremenil družinski sistem – starša sta se povezala v skrbi zanj, oče je pil le še občasno. Za oba zdrava otroke sta poskrbela slabo, zato sta fanta zgodaj odšla od doma. Edina komunikacija med staršema je bila skrb za zadovoljevanje potreb

prizadetega otroka. O sebi, medsebojnem odnosu ali o zdravih sinovih nista govorila. Ko je oče umrl, je mati ostala sama s prizadetim sinom in je svoj svet odnosov omejila izključno na prizadetega sina. Vedno je odklanjala vsako psihosocialno pomoč različnih strokovnih služb, sprejemala je edino različne denarne pomoči in zdravstvene usluge.

- Jure – rodil se je kot četrti otrok v družini, kjer sta oba starša hodila v službo, dve sestri in en brat pa v šolo. Odnosi med staršema so bili zelo slabi, oče je veliko pil, mati pa je bila popolnoma nekritična do svojega prispevka k težavam z možem. Ko se je rodil Jure, se je popolnoma posvetila skrbi zanj, od moža pa se je ločila. Ostali otroci niso imeli ustrezne družinske pozornosti, zato so se pri vseh treh pojavile psihiatrične težave, od doma so odšli takoj, ko so imeli priložnost. Mati se je potopila v odnos s prizadetim otrokom na način, da je skušala zadovoljiti vsako njegovo najmanjšo potrebo. Zanj je obstajal le še svet otrokovih potreb in njeno prizadevanje za zadovoljevanje teh potreb ...
- Manca – rodila se je kot mongoloidna deklica v družini, ki je imela že enega zdravega sina, odnosi med staršema so bili dobri tako v smislu partnerstva kot v smislu starševstva. Z njenim prihodom v družino so se odnosi med staršema zelo spremenili, vsak po svoje sta žalovala za izgubljenim oz. odsotnim zdravjem svoje hčerke, zaprla sta se drug pred drugim in navzven. Hčerko sta dala v zavod, ko pa je bila doma, sta jo skušala skriti pred svetom. To sramovanje sta prenesla tudi na sina, ki se še danes sestre zelo sramuje. V odnosih v tej družini sem po rojstvu Mance občutila le žalovanje in sram.
- Jan – rodil se je kot prvi otrok v družini, kjer sta starša fakultetno izobražena in zelo uspešna v poklicu. Pred Janovim rojstvom sta živela zelo dinamično tako v službi kot tudi doma. Skupaj sta se ukvarjala z nešteto stvarmi. Jan je najtežje duševno in telesno prizadet, vendar sta ga starša sprejela, kot da je zdrav. Nadaljevala sta svoje dinamično življenje in v to vključevala tudi otroka. Pred kratkim se jim je rodil še en otrok in tempo njihovega življenja se nespremenjeno nadaljuje. V tej družini sem videla spremembo tako, da so ohranili dinamičen stil življenja, vendar so spremenili vsebino svoje akcije – prej je bil to prosti čas, sedaj pa otroci. Starša sta s skrbjo za otroka poglobila svoj partnerski odnos.

- Ana je nepokretna deklica, ki se že od rojstva – stara je osem let – nahaja v bolnišnici. Umsko je najtežje prizadeta in je popolnoma odvisna od zdravniške pomoči. Starša imata še dva otroka; sin se je rodil pred Ano, hčerka pa za njo. V času, ko je bila Ana v bolnišnici, so zgradili hišo in se vanjo tudi vselili. Celotna družina Ano redno obiskuje v bolnišnici, starša jo imata zelo rada, tudi bratec in sestra sta navezana nanjo. Starša sta imela že pred Aninim rojstvom lep partnerski odnos, z njenim rojstvom pa sta ga še poglobila. Ta poglobitev se je kazala tako, da sta izkustveno doživela, da njuna ljubezen ni odvisna od zdravja otrok.

Opisani primeri kažejo, kako je prihod prizadetega otroka v družino povzročil spremembo v družinskih odnosih in novo razporeditev socialnih vlog v družinskih sistemih.

5 Kako sem delala s temi družinami, preden sem se usposabljala za terapevtko?

Vedno sem najprej prisluhnila staršem prizadetega ali hudo bolnega otroka. Želela sem slišati, kako oni vidijo svojo situacijo, kaj jim predstavlja glavni problem, in kaj potrebujejo ali pričakujejo od mene in ustanove, v kateri delam. Potem sem jih običajno seznanila z možnimi oblikami pomoči, ki jih je sposobna zagotoviti socialna služba, in tudi s tem, kar jim lahko ponudim sama kot socialna delavka te službe. To so naloge, ki jih od mene zahteva delovno mesto, vendar nikoli nisem ostajala pri strogo napisanih nalogah, vedno sem želela začutiti družino in dogajanje v njej. Iz razgovora sem skušala razbrati, kaj je v družino prinesel prizadet ali hudo bolan otrok, kako se je družina na novo strukturirala v spremenjenih okoliščinah ter kako to obremenilno situacijo doživljajo starši in preostali člani družine. V teh pogovorih in razgovorih so se mi odpirali svetovi neizmernih stisk. Nekateri starši so svojo stisko doživljali kot čisto fizično bolečino, mnogi so psihosomatsko zboleli, nekateri so se socialno izolirali od sorodnikov in prijateljev, mnoge mame so pustile službe, ostale doma in negovale otroka. Na čustvenem področju so reakcije zelo različne – nekateri starši ves čas jočejo, pojavi se obtoževanje sebe in drugih, zlasti zdravstvenega osebja ob rojstvu otroka. Opažam tudi pojav čustvene otopelosti, največkrat pri očetih. Nekateri starši so zelo zaprti vase in zelo težko

kaj povedo o svojem doživljanju, drugi pa so pretirano zgovorni in kar prehitujejo sebe, kot bi na tak način želeli preprečiti, da bi se srečali s svojim doživljanjem, s svojimi bolečimi občutki. Zgodi se mi tudi, da si starši ob rojstvu bolnega otroka postavljajo čisto duhovna vprašanja, kot na primer o smislu življenja, o tem, da so za nekaj kaznovani. Pogosta vprašanja so, zakaj se je to zgodilo ravno meni, s čim sem si to zaslužil in podobno. Prihod bolnega ali prizadetega otroka je za nekatere začetek žalovanja, ki sploh ne mine. O tem sem s starši govorila toliko, kot so želeli sami. Največkrat je bil to preprost pogovor, ki sem ga vodila tako, kot sem intuitivno čutila.

Skoraj v vseh primerih sem v pogovoru prešla tudi na vprašanje, kako je spremenjena situacija vplivala na partnerski odnos. Reakcij pri partnerjih je bilo toliko različnih, kot je bilo parov, skupno vsem pa je bilo to, da je bilo rojstvo prizadetega otroka šok za partnerski odnos. Šok v tem smislu, da se je odnos pokazal tak, kot je v resnici – brez olepševanj, mistificiranja, potenciranja v pozitivnem ali negativnem smislu. Skoraj vsi pari z redkimi izjemami so partnerski odnos žrtvovali na račun starševskega in vso svojo energijo usmerili v aktivnosti v zvezi z otrokom. Mnogokrat so nerazrešena partnerska vprašanja prekrili s skrbjo za otroka in je bila ravno skrb za otroka izgovor, da se ni bilo treba ukvarjati z medsebojnim odnosom. Opazila sem, da sta včasih partnerja drug pred drugim prikrivala resnične občutke, ker sta se želela zaščititi pred svojo bolečino. Tudi v medsebojnem obnašanju so se pojavile značilnosti, ki med partnerjema niso običajne, npr. med sabo sta se pogovarjala po otročje, kot sta se pogovarjala z otrokom.

Ena od pozitivnih oziroma vzpodbudnih ugotovitev pa je ta, da je v družinah, kjer je partnerski odnos zadovoljujoč za oba, sprejemanje bremen, ki jih v družino prinese hudo bolan ali prizadet otrok, veliko lažje, ti starši pa so tudi veliko bolj odprti za sprejemanje pomoči od zunaj. S tem mislim na različne strokovne ustanove. V teh pogovorih se mi je pojavilo tudi vprašanje moje vloge kot človeka, kot osebe. Pravijo mi, da ne morem vedeti, kako jim je, ker sama nimam bolnega otroka, da sem na drugem bregu življenja. Po drugi strani pa je res tudi to, kako je name vplivalo, da sem se v petindvajsetih letih dela na istem strokovnem področju osebno srečala s številnimi družinami. Iz tega zapisa želim, da je razvidno, da je bilo to najboljše, kar sem znala ponuditi družinam,

s katerimi sem se pri svojem delu srečala. Ves čas sem čutila, da potrebujem nova znanja, zato sem se vključila v usposabljanje za terapevtko izkustvene družinske terapije. Bil pa je še en razlog, da sem se odločila za vključitev v proces usposabljanja za terapevtko, in sicer ta, da se pri svojem delu naučim poskrbeti zase in se tako zaščitim pred osebnim izgorevanjem.

6 Kako skušam vnašati izkušnje usposabljanja za terapevtko izkustvene družinske terapije v svoje delo?

Skušala bom opisati, kako v svoje delo vnašam izkušnje, ki sem jih pridobila v času usposabljanja za terapevtko izkustvene družinske terapije. Omejila se bom na vprašanje, kako spremenjena situacija v družini, ko se rodi prizadet otrok ali ko otrok hudo zboli, vpliva na partnerski odnos staršev.

Prva sprememba je ta, da se vedno želim pogovarjati z obema staršema. Tudi v primerih, ko pride le mati, odločno vztrajam, da prideta oba. Običajno želim govoriti tudi z vso družino, vendar se bom tu omejila le na partnerstvo. Včasih mi matere to skušajo preprečiti z izgovori, da raje urejajo zadeve brez moža ali da se mož ne želi ali ne zna pogovarjati ..., skratka žene želijo može zaščititi, lahko pa se to razume tudi tako, da želijo imeti same nadzor nad vsem, ker menijo, da je to zanje najlažje, saj ne poznajo druge poti.

Primer 1: Mlada mati je rodila hudo bolno deklico. Deklica je ostala v bolnišnici, mama pa so odpustili domov. Iz bolnice so me obvestili, da je mati zelo žalostna in predlagali, da bi se pogovorila z njo. Napotili so jo k meni. Iz pogovora z njo sem presodila, da bi bil nujen pogovor skupaj z možem. Vprašala sem jo, če bi to želela. Rekla je, da mož nima časa, da se ne zna pogovarjati ...

Ko prideta oba, večkrat žena poskuša kar sama od sebe govoriti o otroku. Čutim, da mi hoče preprečiti, da bi pogovor usmerjala na svoj način, ker jo je pred možem strah, da bi se v pogovoru odprla občutljiva področja. Tega ne dovolim in jasno povem, naj vsak od njiju govori v svojem imenu, naj sebi dovoli začutiti in tudi izraziti lastne občutke. Večkrat moram pogovor usmerjati tako, da

sama določim prostor in čas, kdaj kdo spregovori, pogosto moram v pogovor poseči tudi tako, da preverim, kako sta drug drugega slišala, oziroma, da onadva slišita, kako sta drug drugega slišala. Običajno tudi sama povem, kako slišim enega in drugega ter kaj ob tem doživljam.

Primer 2: Prišla sta starša, ki imata dva prizadeta sina. Pogovarjali smo se o oddaji obeh otrok v posebno šolanje zavodskega tipa. Ves čas je govoril le oče. Pogovor sem prekinila in rekla očetu, da se zelo slabo počutim, če o tako pomembni stvari, kot je oddaja otroka v zavod, mati ne pove ničesar. Rekel je, da je skrben oče in želi ženo zaščititi pred težkimi odločitvami. Želela sem, da sam vpraša ženo, kaj želi. Presenečen je bil, da je žena želela sodelovati pri odločitvah, še bolj pa ga je presenetilo, ko mu je na mojo pobudo povedala, kako se je počutila, ko jo je izključil iz odločanja o usposabljanju obeh otrok.

Pogovor zelo jasno odraža, kakšen je bil njun partnerski odnos, preden so v družino dobili prizadetega otroka. Vidi se, koliko je bilo prostora za osebni pogovor. Z osebnim pogovorom mislim, do kolikšne mere sta si povedala svoje misli in občutja, to, kako izražata svojo bolečino, kako varna se počutita v medsebojnem odnosu.

Primer 3: K meni sta prišla mlada starša, ki se jima je rodil hudo bolan otrok. Povedala sta mi, da večkrat objeta ležita in jočeta zaradi otroka. Med solzami si pripovedujeta svoja boleča občutja.

Zame je zelo zanimiva ugotovitev, da starša, ki sta imela pred rojstvom bolnega ali prizadetega otroka zadovoljujoč partnerski odnos, prej sprejmeta otroka takega, kot je – z vsemi dodatnimi naporji, ki so povezani s skrbjo zanj. Ne ukvarjata se veliko z nerealnimi pričakovanji in ne izgubljata energije, časa in denarja za vedno nove diagnostike pri otroku, ki ne prinesejo nobene nove rešitve. Veseli me, da sta taka starša sposobna sprejemati pomoč in obdržati nekatere oblike skupnega partnerskega življenja, ki sta ga živela, preden sta dobila otroka. Sposobna sta iti za nekaj časa na dopust tudi brez otroka in ob tem nimata občutkov krivde. Tako izkušnjo povem parom, ki tega ne zmorejo, razmišljam pa tudi o tem, da bi pare povabila v skupino, kjer bi drug drugemu povedali svoje osebne izkušnje. Preden sem se usposabljala za terapevtko, sem

tako skupino že vodila, vendar je bilo zame zelo naporno, ker nisem vedela, kaj naj storim s solzami, bolečinami, obupom in razočaranji članov skupine. Čutim, da znam sedaj bolje ravnati s tem.

7 Kako poskrbim zase in kako razumem skrb za te družine?

Ko vstopam v občutljive partnerske odnose, kjer sta partnerja tudi starša prizadetega ali hudo bolnega otroka, se ves čas učim poskrbeti zase, kajti to je moja šibka točka. Učim se, da mi ni treba prevzeti odgovornosti za to, da imajo otroka, ki je hudo bolan ali prizadet, da nisem jaz tista, ki moram nase prevzeti odgovornost za njun zadovoljujoč zakon. Če je treba, to tudi povem. Skrb za sebe prakticiram tudi tako, da sproti postavljam meje, ki jih potrebujem.

Skrb za te družine oziroma partnerski odnos razumem tako, da jih vodim skozi terapevtski proces, da se srečajo s svojimi realnimi občutki, da se v terapiji počutijo varne, da doživljanja izrazijo, da jim pomagam sprejeti reakcije na povedana občutja in da so s pomočjo teh izkustev v terapiji sposobni nekaj izboljšati v svojem življenju.

Zame je zelo vzpodbudna izkušnja, ki so mi jo povedali nekateri pari, da so se šele ob vsem, kar se je zgodilo s prihodom otroka, začeli učiti izražati svoja notranja doživljanja in pri tem občutili notranje osvobajanje.

Namesto zaključne misli navajam izsek pogovora z nekimi starši:

Jaz: Kako je vaša bolna Alenka spremenila vajin zakon?

Mati: Preden se je rodila Alenka, sva uživala v tem, da sva hodila v naravo, na plesu in podobno ter se pogovarjala o naravi, plesu ..., sedaj pa takrat, ko kam greva in občudujeva svet okoli sebe, govoriva predvsem o tem, kaj občutiva, kaj si želiva, kaj potrebujeva ..., mene je to naučil Alenkin prihod.

Oče: Od takrat, ko sem ženi z besedami povedal svojo grozo, ko sem izvedel, da je Alenka bolna, in sva oba preživela, se ji upam povedati vsa svoja občutja in se počutim svobodnega.

8 Literatura

Vries, de S., in Bouwkamp, R. (1995). *Psihosocialna družinska terapija*. Logatec: Firis.

Minuchin, S. (1974). *Family and Family Therapy*. New York, London: Taviscock.

Velikonja, V., Grgurevič, J. in Žemva, B. (ur.). (1995). *Izkustvena družinska terapija. Teorija in praksa v Sloveniji. Skupina za izkustveno družinsko terapijo, zbornik prispevkov*. Ljubljana: Cicero.

Strokovni članek, prejet septembra 2006.

Prikaz knjige:

Matej Sande, Bojan Dekleva, Alenka Kobolt, Špela Razpotnik in Darja Zorc-Maver (uredniki):

Socialna pedagogika: Izbrani koncepti stroke

(Pedagoška fakulteta, Ljubljana 2006)

Barbara Purkart

Uvod

Barbara Purkart, univ. dipl. soc. ped., ŠENT, Slovensko združenje za duševno zdravje

Z velikim veseljem in pričakovanjem sem se lotila branja in študiranja knjige, ki obljublja pregled konceptov socialnopedagoške stroke. Knjiga ima mamljivo in dinamično zunanjo podobo, ki z zanimivim logotipom – socialnopedagoške teme – obeta nadaljevanje tem, ki bodo opisovale, reflektirale in krepile našo stroko. Slikovni material je privlačen – prikazuje socialno pedagogiko v akciji.

Cigaletova ulica 5, 1000 Ljubljana.

V knjigi so objavljeni prispevki enajstih različnih avtorjev, ki skupno predstavijo dvanajst člankov. Poleg domačih avtorjev ki – razen Nataše Zrim - Martinjak – prihajajo z Oddelka za socialno pedagogiko, je svoj članek prispeval tudi Burkhard Müller iz Univerze v Tübingenu, ki ga mnogi poznamo kot gostujočega predavatelja na različnih socialnopedagoških srečanjih.

Knjiga je zanimiva in hkrati uporabna v praksi. Sama sem nekaj člankov že uporabila pri pripravi predavanj

in delavnic. Vsekakor menim, da je knjiga uporabno orodje v rokah vsakega socialnega pedagoga, ki svoje praktično delo želi osvetliti tudi s teoretičnimi predpostavkami.

Vsebina knjige

Uvod – Socialna pedagogika v družbi negotovosti, ki ga je napisala Darja Zorc - Maver – opisuje korenine socialnopedagoškega delovanja v svetu in pri nas ter vlogo socialne pedagogike v družbi do začetka samostojnega univerzitetnega študija leta 1991. Poseben poudarek je namenjen etiki, refleksiji in socialni vključenosti strokovnjaka socialnega pedagoga.

Vinko Skalar nam v svojem članku, ki predstavlja pregled socialne pedagogike v Sloveniji od zgodnjih 50. let preteklega stoletja, predstavi zgodovino vede skozi razvoj izobraževanja, osamosvojitve profila in širitev področij dela. Članek umesti socialno pedagogiko v prostor in pokaže na ključno usmeritev socialne pedagogike, ki se vse od začetka razvija v smeri potreb uporabnikov in družbe.

Špela Razpotnik se v svojem članku sprašuje po današnjih zahtevah, ki ležijo pred vedo socialno pedagogiko – glasnico družbenega obrobja, in po možnih odgovorih, ki jih veda lahko ponudi ali jih je dolžna ponuditi. Če današnjo družbo imenujemo za Družbo negotovosti, je v sami vedi skoraj sporno iskati trdno doktrino, ki bi bila dovolj široka, da bi zaobjela vse marginalne skupine, in obenem senzibilna za različne novo porajajoče oblike družbene identitete. Tako se današnji fokus socialne pedagogike preusmeri iz margine na družbo kot celoto. Socialna pedagogika naj bi družbo z različnimi tehnikami normalizirala za različne neintegrirane družbene skupine ter jo s tem odprla in obogatila.

Nataša Zrim - Martinjak se je v svojem članku lotila teoretične opredelitve socialnega kapitala, ki ga praktiki iščemo in vedno znova odkrivamo pri naših uporabnikih. Socialni pedagogi lahko spodbujamo in prepoznavamo socialni kapital posameznikov in izključenih družbenih skupin, ga usmerjamo ter s tem bogatimo družbo in posameznika. Prepoznavanje, reorganizacija in iskanje socialnih mrež, različno mreženje in iskanje skritih resursov je umetnost, v kateri se socialni pedagog nenehno uri in brusi. Korak za korakom. Dan za dnem.

Alenka Kobolt in Jana Rapuš - Pavel sta skupaj pripravili dva članka. Opisali sta Model sodelovalnega ocenjevanja in interveniranja ter Osnove interveniranja. Oba članka sodita med tiste, ki se neposredno navezujejo na prakso in iz nje tudi izhajajo. Hkrati sta članka polna teoretičnih navezav in ponujata veliko poti za nadaljnje individualno raziskovanje obeh tem. Ker sta zelo ilustrativna ter polna primerov in primerjav, sta zelo uporabna in strokovnjaku lahko pomagata pri opredelitvi, opisu in uokvirjanju novih ali starih intervencij oziroma strokovnih praks in ravnanj. Podobna strokovna besedila smo sicer v preteklosti že lahko prebirali v reviji *Socialna pedagogika*, tako da oba članka zaokrožata že odprte teme v revijah. Vsekakor oba članka sodita med temeljne prispevke pričujoče knjige in sta lahko v rokah praktika uporabno ogrodje in opora za neposredno vsakdanje delo.

Matej Sande predstavlja koncept neprofitnega menedžmenta. Članek zajema opredelitev najpomembnejših pojmov s tega področja ter prikazuje vlogo in razširjenost tretjega sektorja v Sloveniji in drugod po svetu. Avtor v članku zabriše razlike med neprofitnim in profitnim menedžmentom ter poudarja, da prihaja čas neprofitnih organizacij. Kot glavno odliko dobrega menedžerja, kar socialni pedagog s svojimi kompetencami nedvomno lahko je, opisuje dobro vodenje, motiviranje in usklajevanje, pa tudi prepoznavanje konfliktov in njihovo reševanje med različnimi skupinami in posamezniki. Enako pomembna kompetenca, s katero razpolaga dober menedžer, je tudi samorefleksija vodje. Delo v fleksibilnih nevladnih organizacijah, ki sledijo novim potrebam uporabnikov, zahteva vedno nove projekte in spodbuja inovativnost strokovnih delavcev, prostovoljcev in uporabnikov. Meje razvoju ponavadi predstavljata nezanesljivo financiranje in pomanjkljivo znanje vodij. Prav znanje s področja neprofitnega menedžmenta – načrtovanje, izpeljava, vodenje in evalvacija projekta – je znanje, ki je v nevladnih organizacijah zelo cenjeno.

Mija Marija Klemenčič in Bojan Dekleva sta se lotila epistemološke analize teoretičnega koncepta skupin za samopomoč. Članek obravnava predvsem razmerje med strokovno pomočjo in samopomočjo. Avtorja se v delu dotakneta zgodovine skupin za samopomoč ter opišeta različne skupine za samopomoč in njihovo funkcioniranje. Govorita tudi o epistemološkem preobratu v kibernetiko drugega reda znotraj poklicev pomoči, o procesih, ki se

odvijajo znotraj skupin za samopomoč, o značilnostih skupinskega dela v tovrstnih skupinah in o morebitni vlogi strokovnjaka v skupinah za samopomoč.

Sonja Žorga in Alenka Kobolt sta se v članku Supervizija – poklicni razvoj in refleksija lotili opredelitve pomena supervizije za socialnopedagoško delo. Opisali sta osnove supervizije, teoretska izhodišča in prvine supervizijskega dela. Članek je vsebinsko zelo bogat in poleg supervizije zajame tudi intervizijo, ki se je strokovni delavci, ki so bili že več let vključeni v skupinski supervizijski proces, vedno več poslužujejo. Ob dejstvu, da je supervizija v poklicih pomoči zelo razširjena in v NVO tudi obvezna oblika strokovnega usposabljanja, se na drugi strani še vedno srečujemo s slabim poznavanjem področja supervizije in neenotnimi pogoji ter zahtevanimi ali priznanimi kadri za opravljanje supervizije.

Burkhard Müller se je lotil aktualne teme strokovne identitete socialnega pedagoga. Tema je bila aktualna na prvem kongresu socialne pedagogike in kot kaže še vedno ostaja odprta. Verjetno bodo tudi pričujoča knjiga in nadaljnje objave pod zbirko socialnopedagoške teme pripomogle h krepitvi strokovne identitete socialnih pedagogov. Prispevek Burkharda Müllerja je navdihujoč in bralca postavlja v pozicijo, kjer se mora sam odločati in izbirati ter seveda odgovarjati za posledice lastnih strokovnih dejanj. Spet je glavna tema refleksija in samorefleksija, ki je ena od stalnic skozi prav vse članke pričujoče knjige. Prav te teme se v naslednjem članku loteva Mija Marija Klemenčič, ki tudi teoretično opredeli pomen refleksije strokovnega dela socialnega pedagoga.

V zadnjem članku v knjigi se Alenka Kobolt in Bojan Dekleva lotevata kakovosti dela in kompetenc socialnega pedagoga. Študentje se ob koncu študija pogosto srečujejo z občutkom, da znajo premalo, da še niso dovolj kompetentni in podobno. Kljub temu smo že na 3. kongresu socialne pedagogike govorili o primerih dobre prakse v socialni pedagogiki in o inovativnih socialnopedagoških projektih, s katerimi je naše področje zares bogato. V prispevku avtorja črpati iz evalvacij študijskega programa, kjer so nekateri podatki za današnje razmere žal manj aktualni, saj kažejo sliko izpred štirih ali desetih let – na primer zaposlenost socialnih pedagogov, kje manjka primerjava z današnjim stanjem. Obenem pa prispevek znova nazorno pokaže naravnost študijske smeri in s tem stroke socialne pedagogike, ki je živa in sledi potrebam uporabnikov ter s tem potrebam v širši družbi.

Knjigo zaključuje Etični kodeks delavcev na področju socialne pedagogike, ki je bil sprejet leta 2004.

Delo *Izbrani koncepti stroke* je zanimivo branje, ki ponuja paleto različnih člankov in pogledov. Od zgodovine nastanka socialne pedagogike in pomembnih konceptov stroke do bolj življenjskonazorskih prispevkov, ki bralca silijo v razmišljanje in samorefleksijo lastnega dela in sebe kot strokovnjaka. Dolgoletnim praktikom bo prinesla sveže poglede in dileme, ki jih prinaša današnja družba negotovosti, mladim pa knjiga ponuja korenine in ogrodje, okrog katerega bodo lažje razvili lastno strokovno poklicno identiteto.

Navodila sodelavkam in sodelavcem revije Socialna pedagogika

Revija Socialna pedagogika objavlja izvirne znanstvene (teoretsko-primerjalne oz. raziskovalne/empirične) in strokovne članke, prevode v tujih jezikih že objavljenih člankov, prikaze, poročila in recenzije, vse iz področja socialno pedagoškega raziskovanja, razvoja in prakse.

Prosimo vas, da pri pripravi **znanstvenih in strokovnih prispevkov** za revijo upoštevate naslednja navodila:

1. Prva stran članka naj obsega: slovenski naslov dela, angleški naslov dela, ime in priimek avtorja (ali več avtorjev), natančen akademski in strokovni naziv avtorjev/ic in popoln naslov ustanove, kjer so avtorji/ce zaposlen (oziroma kamor je mogoče avtorju/em pisati).
2. Naslov naj kratko in jedrnato označi bistvene elemente vsebine prispevka. Vsebuje naj po možnosti največ do 80 znakov.
3. Druga stran naj vsebuje jedrnat povzetek članka v slovenščini in angleščini, ki naj največ v 150 besedah vsebinsko povzema in ne le našteva bistvene vsebine dela. Povzetek raziskovalnega poročila naj povzema namen dela, osnovne značilnosti raziskave, glavne izsledke ter pomembne sklepe.
4. Izvlečkoma naj slede ključne besede (v slovenskem in tujem jeziku).
5. Od tretje strani dalje naj teče tekst prispevka. Tekst naj bo natisnjen na belem pisarniškem papirju formata A4 s širokim dvojnimi razmikom s približno 30 vrsticami na vsaki strani in

približno 65 znaki v eni vrstici. Prispevki naj bodo dolgi največ do 20 strani (oz. do 35.000 znakov). Avtorji naj morebitne daljše prispevke pripravijo v dveh ali več nadaljevanjih oziroma se o dolžini prispevka posvetujejo z urednikom revije.

6. Razdelitev snovi v prispevku naj bo logična in razvidna. Priporočamo, da razmeroma pogosto uporabljate mednaslove, ki pa naj bodo samo na eni ravni (posamezen podnaslov naj torej nima še nadaljnjih podnaslovov). Podnaslovi naj bodo napisani z malimi črkami (vendar z velikimi začetnicami) in krepko (**bold**). Raziskovalni prispevki naj praviloma obsegajo poglavja: uvod, namen dela, metode, izsledke in zaključke.
7. Tabele naj bodo natisnjene v besedilu na mestih, kamor sodijo. Vsaka tabela naj bo razumljiva in pregledna, ne da bi jo morali še kaj dodatno pojasnjevati in opisovati. V naslovu tebele naj bo pojasnjeno, kaj prikazuje, lahko so dodana pojasnila za razumevanje tako, da bo razumljena brez branja ostalega teksta. V legendi je potrebno pojasniti, od kod so podatki, enote mer in pojasniti morebitne okrajšave. Vsa polja tabele morajo biti izpolnjena. Jasno je treba označiti, če je podatek enak nič, če je podatek zanemarljivo majhen ali podatka ni. Če so podatki v %, mora biti jasno naznačena njihova osnova (kaj predstavlja 100%).
8. Narisane sheme, diagrami in fotografije naj bodo vsaka na samostojnem listu, ki so na hrbtni strani označeni z zaporedno številko, kot si slede v tekstu. V tekstu naj mesto označuje vodoravna puščica ob levem robu z zaporedno številko na njej. V dvomljivih zadevah naj bo označeno, kaj je spodaj in kaj zgoraj, poleg tega pa tudi naslov članka, kamor sodi. Velikost prikazov naj bo vsaj tolikšna, kot bo objavljena. Risbe naj bodo čim bolj kontrastne. Grafikoni naj imajo absciso in ordinato, ob vrhu naznako, kateri podatek je prikazan, in v oklepaju enoto mere.
9. Avtorjem/icam priporočamo, da posebno označevanje teksta s poševno (*italic*) ali krepko (**bold**) pisavo ter z VELIKIMI ČRKAMI uporabljajo čim redkeje ali pa sploh ne. Poševna pisava naj se uporablja npr. za označevanje dobesednih izjav raziskovanih oseb, za označevanje morebitnih slengovskih ali posebnih tehničnih izrazov, itd.
10. Od leta 1999 dalje v reviji Socialna pedagogika upoštevamo

APA stil (za podrobnosti glej čim kasnejšo izdajo priročnika: Publication manual of the American Psychological Association. Washington, DC: American Psychological Association.) pri citiranju, označevanju referenc in pripravi spiska literature. Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev/ic oziroma urednikov/ic (oz. naslovov publikacij, kjer avtorji ali uredniki niso navedeni), urejena pa naj bo tako:

- primer za knjigo:
Anderson, B. (1998). *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: SH Zavod za založniško dejavnost.
- primer za prispevek v zborniku ali knjigi:
Nastran-Ule, M. (2000). Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti. V A. Šelih (ur.), *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih – vzrok, pojavi, odzivanje*. Ljubljana: Bonex, s. 11-32.
- primer za članek v reviji:
Martinjak, N. (2002). Socialni pedagog – poklicni govorec. *Socialna pedagogika*, 6 (4), 395-404.
- primer za zbornik v celoti:
Kanduč, Z. (ur.). (2002). *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- primer za diplomsko, magistrsko ali doktorsko delo:
Poljšak Škraban, O. (2002). *Vloga staršev in interakcij v družinskem sistemu pri oblikovanju identitete študentk socialne pedagogike*. Doktorsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- primer za drugo neobjavljeno delo:
Ambrožič, F., & Hudobivnik, A. (1999). *Citiranje in navajanje virov po APA - Slovenska verzija navodil*. Neobjavljeno delo.
- primer za delo, ki ima več kot pet avtorjev:
Skalar, V. et al. (1991). Zasnova programa socialni pedagog. V P. Zgaga (ur.), *Za univerzitetno izobraževanje učiteljev: zbornik razprav in poročil* (61-65). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- primer za dela, dostopna na svetovnem spletu, brez navedenega avtorja in datuma:
Marihuana. (b. d.). Pridobljeno 1. 2. 2003. s svetovnega spleta: <http://www.drogart.org/default.asp?THC=19>.

- primer za dela, dostopna na svetovnem spletu, z avtorjem in datumom:
Bereswill, M. (1999). *Gefängnis und Jugendbiographie. Qualitative Zugänge zu Jugend, Männlichkeitsentwürfen und Delinquenz*. Hannover: Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen. Pridobljeno 1. 2. 2003. s svetovnega spleta: <http://www.kfn.de/>.
 - več napotkov o navajanju virov iz svetovnega spleta najdete na: *Electronic references. Reference Examples for Electronic Source Materials*. (b. d.). Washington, DC: American Psychological Association. Pridobljeno 1. 2. 2003 s svetovnega spleta <http://www.apastyle.org/electsource.html>.
11. Vključevanje reference v tekst naj bo označeno na enega od dveh načinov. Če gre za dobesedno navajanje (citiranje), naj bo navedek označen z narekovaji (npr. "to je dobeseden navedek"), v oklepaju pa napisan priimek avtorja/ev, letnica izdaje citiranega dela ter stran citata, npr. (Miller, 1992: 43). Če pa gre za vsebinsko povzemanje oz. splošnejše navajanje, v oznaki navedbe izpustimo stran, npr. (Miller, 1992).
 12. Avtorjem priporočamo, da ne uporabljajo opomb pod črto.
 13. Avtorji/ice naj oddajo svoje prispevke stiskane na papirju ter shranjene na računalniški disketi. Tekst na disketi je lahko napisan s katerimkoli izmed bolj razširjenih urejevalnikov besedil. Če članek vsebuje tudi računalniško obdelane slike, grafikone ali risbe, naj bodo te v posebnih datotekah in ne vključene v datoteke s tekstom.
 14. Avtorji/ice s tem, ko oddajo prispevek uredništvu v objavo, zagotavljajo, da prispevek še ni bil objavljen na drugem mestu ter izrazijo svoje strinjanje s tem, da se njihov prispevek objavi v reviji Socialna pedagogika.
 15. Vse raziskovalne in teoretične članke dajemo v dve slepi (anonimni) recenziji, domačim ali tujim recenzentom. Recenzente neodvisno izbere uredniški odbor. O objavi prispevka odloča uredniški odbor revije po sprejetju recenzij. Prispevkov, ki imajo naravo prikaza, ocene knjige ali poročila s kongresa ne dajemo v recenzije.
 16. Rokopisov in disket uredništvo ne vrača. O objavi ali neobjavi prispevkov bodo avtorji/ice obveščeni. Lahko se zgodi, da

bo uredništvo na osnovi mnenj recenzentov avtorjem/icam predlagalo, da svoje prispevke pred objavo dodatno spremenijo oz. dopolnijo. Uredništvo si pridržuje pravico spremeniti, izpustiti ali dopolniti manjše dele besedila, da postane tako prispevek bolj razumljiv, ne da bi prej obvestilo avtorje/ice.

17. Avtorske pravice za prispevke, ki jih avtorji/ice pošljejo uredništvu in se objavijo v reviji, pripadajo reviji Socialna pedagogika, razen če ni izrecno dogovorjeno drugače.

18. Vsakemu/i prvemu avtorju/ici objavljenega prispevka pripada brezplačnih pet izvodov revije.

Prispevke pošljite na naslov:

Uredništvo revije Socialna pedagogika,
Združenje za socialno pedagogiko,
Kardeljeva pl. 16,
1000 Ljubljana

ali na E-mail bojan.dekleva@guest.arnes.si

Kazalo/Contents

Tematska številka: Družina

<i>Alenka Kobolt</i> Družinam, da bi odkrile moč za spreminjanje in rast 241	<i>Alenka Kobolt</i> To families, for developing power to change and grow 241
Izvirni znanstveni članki	Empirical articles
<i>Antonija Žižak</i> <i>in Nivex Koller - Trbovič</i> Temna stran družinskega življenja v doživljanju otrok in mladostnikov 247	<i>Antonija Žižak</i> <i>and Nivex Koller - Trbovič</i> The dark side of family life for children and adolescents 247
<i>Martina Ferič - Šlehan</i> <i>in Josipa Bašić</i> Starši in mladostniki o odnosu do tveganih oblik vedenja in načinov discipliniranja 271	<i>Martina Ferič - Šlehan</i> <i>and Josipa Bašić</i> Parents and adolescents on their attitude towards risky behaviours and the discipline methods applied 271
<i>Maja Tratar</i> Rojstvo – izziv partnerskega odnosa 289	<i>Maja Tratar</i> Birth – a challenge of the partnership 289
Pregledni znanstveni članek	Theoretical article
<i>Olga Poljšak Škraban</i> Pojmovanja “normalnosti” procesov v družini; funkcionalnost in kompetentnost družinskega sistema 313	<i>Olga Poljšak Škraban</i> The concept of ‘normality’ in the family processes; functionality and competence of the family system 313
<i>Nataša Stražar</i> Bolečina in izziv ločitvenega procesa 337	<i>Nataša Stražar</i> The pain and the challenge of the divorce process 337
Strokovna članka	Professional articles
<i>Ester Dvornik</i> Vpliv prizadetosti ali hude bolezni otroka na partnerski odnos njegovih staršev 361	<i>Ester Dvornik</i> How impairment or a serious child’s disease affects the parents’ relationship 361
Prikaz knjige	Book review
<i>Barbara Purkart</i> Matej Sande, Bojan Dekleva, Alenka Kobolt, Špela Razpotnik in Darja Zorc-Maver (uredniki): Socialna pedagogika: Izbrani koncepti stroke 373	<i>Barbara Purkart</i> Matej Sande, Bojan Dekleva, Alenka Kobolt, Špela Razpotnik and Darja Zorc-Maver (eds.): Social pedagogy: Selected professional concepts 373
Navodila avtorjem 379	Instructions to authors 379